

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Vannieuwenburg, A.M.R.

Citation

Vannieuwenburg, A. M. R. (2019, February 5). *Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/68524> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Vannieuwenburg, A.M.R.

Title: Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Issue Date: 2019-02-05

6. God in het afgescheiden België

6.1. De omwenteling

Medio 1830 nam de onrust toe. De pogingen van Willem I om het tij te keren hadden gefaald. De pers, en zekere persorganen waaronder *Le Belge*, speelden hierin een rol. Figuren, zoals de Luikenaar Charles Roger traden op de voorgrond. Na de gebeurtenissen in Brussel escaleerde de situatie vrij snel. De bevolking werd opgezweept en de publieke opinie gemobiliseerd: “De strijd om de macht is tevens de strijd om het scheppende woord. Met woorden als vrijheid en tyrannie werd de troon van de Nassaus afgebroken.”⁸³⁵

Voor E. Huyttens dient men, om een goed beeld te krijgen van deze turbulente periode en de werkzaamheden van het Voorlopig Bewind en het Nationaal Congres (als constituante) te vatten, enkele periodes af te bakenen. Hij ziet 5 periodes die elk eigen kenmerken hebben.⁸³⁶ En eindigde alles trouwens op 21 juli 1831? Voor Witte mag men de totstandkoming van de nieuwe staat zelfs laten doorlopen tot in 1847.⁸³⁷ De opbouw van een natiestaat is immers een proces van lange adem.

Kossmann benadrukt in zijn beschrijving van de evenementen die tijdens de maanden augustus en september 1830 plaatsvonden dat het echter niet duidelijk was wat de opstandelingen net dan en om welke redenen had aangezet tot het revolteren, noch wat de precieze bedoelingen waren. Wellicht interageerden, zoals hiervoor geschetst, diverse elementen: de tijd was rijp. De gebeurtenissen na 25 augustus 1830, waaronder het sociaal protest op 26 en 27 augustus 1830, de troepenexpeditie en de gevechten te Brussel van 23 tot 26 september 1830, zorgden ervoor dat het ongenoegen het karakter van een afscheidingsbeweging aannam: het werd een strijd voor een vrije en onafhankelijke natie.⁸³⁸

⁸³⁵ E. Witte. Het verloren koninkrijk. Blz. 356

⁸³⁶ Tussen de dag van de onlusten in de Muntschouwborg te Brussel op 25 augustus 1830 en 21 juli 1831, dag waarop de eerste Koning der Belgen, Leopold I van Saksen-Coburg Gotha, de grondwettelijke eed aflegde, zijn vijf periodes te onderscheiden. De eerste periode “Depuis l'insurrection de Bruxelles, du 25 août 1830, jusqu'aux journées de septembre et à la création du gouvernement provisoire”; een tweede “Le gouvernement provisoire jusqu'au 10 novembre 1830, jour de l'ouverture du congrès national”; een derde “Le congrès national et le gouvernement provisoire comme pouvoir exécutif (10 novembre 1830 au 26 février 1831); een vierde periode “Le congrès national et le premier ministère du régent (26 février au 24 mars 1831); en een laatste periode “Le congrès national et le deuxième ministère du régent (24 mars au 21 juillet 1831, jour de l'inauguration du roi). Zie : E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique. Bruxelles. Société typographique belge. Adolphe Wahlen et Cie. 1844.

⁸³⁷ De prille Belgische natie moet immers de nodige politieke structuren uitbouwen. Machtsconcentratie en monopolie over de geweldmiddelen zijn van essentieel belang. Daarnaast is er het belang van economie, transport en communicatie. De prille natie zal ook aandacht moeten schenken aan de noodzakelijke sociaal-culturele cohesie. Gemeenschappelijke waarden en normen moeten dit alles mee gestalte geven. “Onderwijs, taal, godsdienst, kunsten, rituelen en symbolen vormen de kanalen waarlangs die natievormende ideologie wordt uitgedragen.” in E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. I. Blz. 40

⁸³⁸ Op 27 september 1830 verliet het leger Brussel en op 28 september vormde zich een Comité Central. Op 4 oktober 1830 zou dit Comité de onafhankelijkheid van België uitroepen. De Belgische provincies vormden van dan af aan een eigen natie.

Eén trigger isoleren is niet mogelijk. De revolutie in 1830 was een “... feitelijk verwarde en toevallige samenloop van gebeurtenissen ... die door even toevallige omstandigheden heeft kunnen leiden tot het resultaat van een afzonderlijke Belgische staat.”⁸³⁹ De opstand had kunnen uitgroeien tot een bredere revolutie. Het was ook mogelijk dat alles beperkt bleef tot enkele lokale opstootjes. Remieg Aerts en Gita Deneckere onderstrepen dat de spanningen die binnen het Verenigd Koninkrijk bestonden niet specifiek voor dit land waren en evenmin volledig aan Willem I konden worden toegeschreven. Ook andere landen kampten met soortgelijke problemen. De uitkomst was niet dezelfde.

Het geventileerde ongenoegen had het verloop der gebeurtenissen ook een volledig andere wending kunnen laten nemen. Huyttens⁸⁴⁰ onderstreept trouwens het eerder aarzelende karakter van de revolte: “La révolution belge a commencé par un mouvement local, l'émeute de Bruxelles du 25 août 1830; peu à peu ce mouvement a pris le caractère d'une insurrection générale; la transition a exigé un mois entier; par les journées de septembre, cette insurrection est devenue une révolution, et une révolution victorieuse.”⁸⁴¹ De opstand in de zuidelijke provincies kan zeker niet worden vergeleken met de Franse opstand.⁸⁴²

In het Noorden zag men in deze opstand trouwens enkel de bevestiging van wat men al geruime tijd vermoedde: de liberalen en katholieken in het Zuiden hadden gedurende jaren een façade hooggehouden, nu was hun ware aard duidelijk. Was iedereen in het Zuiden trouwens gewonnen voor de opstand? Binnen bepaalde kringen zouden zeker de vernielingen en het chaotische, vaak ongecontroleerde karakter van de acties, snel als een probleem worden ervaren.⁸⁴³ Begin 1831 waren er trouwens ook nog republikeinse en orangistische opstoten. Op 1 augustus 1831 volgde zelfs nog een aanval van het Nederlandse leger. De orangistische beweging zou ook de jaren daarop nog actief blijven.

⁸³⁹ R. Aerts & G. Deneckere. Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830-2015: ... Blz. 11

⁸⁴⁰ Huyttens, griffier van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, auteur van een meerdelig referentiewerk “Discussion du Congrès National de Belgique”.

⁸⁴¹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome I. Blz. II

⁸⁴² In Frankrijk had men blijkbaar voldoende gehad aan enkele dagen, geheten de “Trois Glorieuses”. In een korte tijdspanne groeide het ongenoegen rond de figuur van Karel X, die het vorstelijk absolutisme had willen herstellen, uit tot een revolutie. De koning vluchtte naar het buitenland. Een nieuwe koning geheten burgerkoning (le Roi Citoyen) werd aangesteld, “la nation française est restée constituée devant l'Europe comme elle l'avait été par les traités de 1815.”. Koning Lodewijk Filips I zou tot 1848 aan de macht blijven.

⁸⁴³ Op bepaalde plaatsen werden immers fabrieken bestormd en machines vernield. Men schuwde het ook niet om de woningen van hoogwaardigheidsbekleders binnen te dringen. Zo stelde de Brusselse burgerij voor de burgerwacht ermede te belasten de orde te herstellen. De gouverneur van Brussel stond dit vrij makkelijk toe. De reguliere troepen waren immers niet enkel onderbemand, zij werden, rekening houdende met de situatie in Frankrijk, voor andere zaken ingezet en de legerleiding was niet afkerig van het feit dat de burgerwacht de klus zou klaren.

6.2. Het Voorlopig Bewind

6.2.1. Het kernbestuur

J. Gilissen wijst erop dat in de periode september 1830 tot de inwerkingtreding van de nieuwe Grondwet, op 24 februari 1831, de leiding van de Belgische staat toevertrouwd werd aan een reeks staatsorganen “die niets gemeen hadden met de later opgerichte grondwettelijke instellingen en die de collegialiteit als voornaamste kenmerk hadden”.⁸⁴⁴

Een eerste bestuurskern werd gevormd in de periode van 23 tot 26 september 1830. Het was gedurende deze periode dat de gevechten tussen het leger en de Brusselse bevolking plaats vonden. De Brusselse opstandelingen werden versterkt door vrijwilligers afkomstig uit de omliggende dorpen en uit Luik. Deze laatsten werden aangevoerd door Charles Rogier, advocaat uit Luik.

Op 24 september 1830 nam een verzameling van notabelen – te midden van het eerder chaotische gebeuren – het initiatief tot het herstel van het gezag. Zij zagen zichzelf als gestuurd « par le seul amour du pays...” en die “...ont accepté provisoirement un pouvoir qu’ils sont prêts à remettre en des mains plus dignes, aussitôt que les éléments d'une autorité nouvelle seront réunis.” Dit kan worden gezien als de basis van het latere Voorlopig Bewind. Maakten daar deel van uit: baron Emmanuel Vanderlinden, hoofd van de Brusselse “garde Bourgeoise”,⁸⁴⁵ Charles Rogier, “avocat à Liège”⁸⁴⁶ en André Jolly, “ancien officier du

⁸⁴⁴ J. Gilissen. Le caractère collégial des premières formes de gouvernement et d'administration de l'Etat belge (1830-1831). BTNG-RBHC. XII. 1981. 3. Blz. 609-639.

⁸⁴⁵ VAN DER LINDEN D'HOOGHVOORST Emmanuel. Né à Bruxelles en 1781, membre des Etats Provinciaux du Brabant méridional, le baron Emmanuel van der Linden d'Hooghvorst devint, dès les premiers jours de la révolution de septembre, commandant en chef des gardes bourgeoises de la capitale. Membre de la Commission administrative, puis du gouvernement provisoire, il fut nommé à vie général en chef et inspecteur général des gardes civiques du royaume. Il mourut le 15 avril 1866. Le frère cadet du baron Emmanuel, a siégé au Congrès national en tant que représentant du district de Bruxelles et fut ensuite sénateur. Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 23

⁸⁴⁶ ROGIER Charles - Latour, né en 1800 à Saint-Quentin (France), décédé en 1885 à Saint-Josse-ten-Noode. Age en 1830 : 30 ans. Congressiste (1830-1831, Liège). Libéral. Élu par l'arrondissement de Turnhout de 1831 à 1837, d'Anvers de 1837 à 1854, de Bruxelles de 1856 à 1857, d'Anvers de 1857 à 1863 et de Tournai de 1863 à 1885. Geciteerd door E. Huyttens.

génie”.⁸⁴⁷ Als secretarissen fungeren F. de Coppyn⁸⁴⁸ en J. Vanderlinden⁸⁴⁹ “de Bruxelles”.⁸⁵⁰ Op 26 september 1830 werd deze kern aangevuld met drie leden. Maakten op 26 september 1830 deel van uit het Voorlopig bewind.⁸⁵¹ “baron Emmanuel van der Linden d'Hooghorst, Ch. Rogier, avocat à la cour de Liège; le comte Félix de Mérode⁸⁵²; Gendebien, avocat à la cour de Bruxelles; Sylvain Van de Weyer⁸⁵³, idem; Jolly, ancien officier du génie; J. Vanderlinden, trésorier; baron F. de Coppyn, secrétaire; J. Nicolai, avocat à la cour de Bruxelles, secrétaire.”⁸⁵⁴ Op 27 september 1830 deed een comité een oproep naar M. De Potter⁸⁵⁵ en andere naar Frankrijk gevluchte personen om terug te komen naar België. De Potter kwam terug en eveneens op 27 september 1830 verschijnt het bericht dat “Le Gouvernement provisoire s'est empressé de se l'adjoindre. En conséquence, à partir du 28 septembre 1830, M. de Potter fera partie du Gouvernement provisoire.”⁸⁵⁶

Dan volgde een eerder onduidelijk moment: “On ne sait pas ce qui s'est passé exactement le 28 septembre au sein du Gouvernement provisoire; on ne sait pas comment la lutte pour le pouvoir s'est alors déroulée; mais en tout cas, le soir de ce 28 septembre, le Gouvernement provisoire a cessé d'exister en fait ...”.⁸⁵⁷ In tegenspraak tot het oprichtingsbesluit van 28 september 1830 trok een “Hoofdbewind” de macht naar zich toe.

⁸⁴⁷ JOLLY André, Edouard, né en 1799 à Bruxelles, décédé en 1883 à Bruxelles. Age en 1830 : 31 ans. Membre du gouvernement provisoire (1830-1831), non élu au Congrès national.

⁸⁴⁸ Le baron Feuillien de Coppin naquit à Falaën (province de Namur) en 1800. Secrétaire de la commission administrative, puis membre et secrétaire du Gouvernement provisoire, député au Congrès nationale pour le district de Dinant, il devint ensuite Gouverneur par intérim de la province de Brabant du 1er décembre 1830 au 9 juillet 1831, et gouverneur, du 9 juillet 1831 au 21 septembre 1834. Il fit partie de la commission des récompenses nationales. Il est mort à Falaën le 10 mars 1887. C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 27. Geciteerd door E. Huyttens.

⁸⁴⁹ VAN DER LINDEN D'HOOGHVORST Joseph. Frère cadet du baron Emmanuel van der Linden d'Hooghorst, membre du gouvernement provisoire, le baron Joseph van der Linden d'Hooghorst, qui naquit à Bruxelles le 24 juin 1782, avait été maire de sa ville natale et membre des Etats provinciaux du Brabant méridional avant les événements de septembre 1830. Il fut envoyé au Congrès national par le district de Bruxelles. En 1831 il fut simultanément élu sénateur par les collèges électoraux de Bruxelles et de Nivelles. Il opta pour ce dernier arrondissement qu'il représenta dans la haute assemblée jusqu'à l'époque de sa mort, survenue le 13 décembre 1846. C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 97. Geciteerd door E. Huyttens.

⁸⁵⁰ I. Plaisant. Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Librairie Tarlier. Bruxelles. 1833. Blz. 1

⁸⁵¹ Deze commissie krijgt op dat ogenblik de naam van Voorlopig Bewind.

⁸⁵² DE MERODE Philippe, Félix, Balthazar, né en 1791 à Maastricht (Pays-Bas), décédé en 1857 à Bruxelles. Age en 1830 : 39 ans. Congressiste (1830-1831, Maastricht) Catholique. Élu par l'arrondissement de Bruxelles de 1831 à 1833 et celui de Nivelles de 1833 à 1857. Geciteerd door E. Huyttens.

⁸⁵³ VAN DE WEYER Jean-Sylvain, né à Louvain en 1802, mort à Londres en 1875. Age en 1830 : 28 ans. Congressiste (1830-1831, Bruxelles). Libéral. Ministre (non parlementaire) de l'intérieur de 1845 à 1846. Geciteerd door E. Huyttens.

⁸⁵⁴ I. Plaisant. Pasinomie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 4

⁸⁵⁵ DE POTTER Louis, né en 1786 à Bruges, décédé en 1859 à Bruges. Age en 1830 : 44 ans. Membre du Gouvernement provisoire (1830). Geciteerd door E. Huyttens.

⁸⁵⁶ I. Plaisant. Pasinomie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 5

⁸⁵⁷ J. Gilissen. Le caractère collégial des premières formes de gouvernement et d'administration de l'Etat belge (1830-1831). Blz. 611

Dit Hoofdbewind bestond uit vier leden: De Potter, Rogier, Van de Weyer en Felix de Mérode. Op 10 oktober werd Gendebien toegevoegd. Het optreden van een Hoofdbewind heeft er in elk geval toe geleid dat de macht in feite weggenomen werd van het Voorlopig Bewind. Er was blijkbaar geen sprake van enig ernstig verzet, “Anderzijds hebben de vier, later vijf leden van het Hoofdbewind door de oprichting hiervan de alleenheerschappij van De Potter kunnen vermijden.”⁸⁵⁸

De Potter lijkt inderdaad al eens de rol van “dwarsligger” te hebben gespeeld. Op 14 februari 1831 zal De Potter aan het Nationaal Congres zijn “considérations tendant à l'engager à décréter la république” voorleggen. Voor hem is het duidelijk “La république définitive est donc, j'en ai la conviction intime, le seul parti qu'il convienne de prendre dans la situation actuelle des choses, le seul parti même que vous puissiez prendre.”⁸⁵⁹ Op 12 november 1830 verdween De Potter uit het Voorlopig Bewind⁸⁶⁰ en uit het Hoofdbewind. Er zou geen republiek komen.

De vrij chaotische situatie die de zuidelijke provincies kenmerkte kan worden afgeleid uit de bezorgdheden van deze organen, zoals vertaald in enkele van proclamaties daterende van eind september 1830.⁸⁶¹

Begin oktober 1830 leken de belangrijkste moeilijkheden achter de rug. De militaire gevaren en de meeste urgente administratieve aangelegenheden maakten plaats voor de toekomstige status van het land.

Op 4 oktober 1830 riep het comité de onafhankelijkheid van België uit. De Belgische provincies scheurden zich af (“Art. 1. Les provinces de la Belgique, violemment détachées de la Hollande, constitueront un État indépendant.”). Het opstellen van een nieuwe Grondwet wordt in het vooruitzicht gesteld (“2. Le comité central s'occupera au plus tôt d'un projet de constitution.”). Hiervoor werd een Nationaal Congres samengesteld (“3. Un congrès national, où seront représentés tous les intérêts des provinces, sera convoqué. Il examinera le projet de

⁸⁵⁸ Ibid. Blz. 637

⁸⁵⁹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique. Tome 2. Blz. 510

⁸⁶⁰ Dit Hoofdbewind trad op als wetgevende en uitvoerende macht en had in feite, gedurende een korte periode, alle belangrijke beslissingen genomen. Daarnaast waren er diverse “Bewinden” (één voor elk ministerie): binnenlandse zaken, justitie, oorlog, openbare veiligheid en oorlog. Deze departementen raakten, naarmate de tijd verstreek en de situatie normaliseerde, beter gestructureerd. Deze bestuursorganen ontstonden blijkbaar op relatief spontane wijze, in functie van de noodwendigheden en kenmerkten zich door een collegiale besluitvorming.

⁸⁶¹ Zo zijn er proclamaties omtrent de plunderingen (24 september 1830) of proclamaties die betrekking hebben op het verzekeren van de regelmatige bevoorrading van levensmiddelen van Brussel. Er zijn ook de kennisgevingen gericht aan de plattelandsbewoners, die naar Brussel wilden komen. Hen werd garanties gegeven dat hun veiligheid was verzekerd (24 en 25 september 1830). Dit comité volgde ook de opstand in de andere steden in België op, reorganiseerde de strijdkrachten, nam maatregelen om de handel te verzekeren en belastingen te innen. Zo is op 26 september 1830 het bericht te lezen omtrent een “gouvernement provisoire”. Verwezen werd naar het gezagsvacuüm, niet enkel in Brussel maar ook in vele steden en gemeenten en de noodzaak om te beschikken over “... un centre général d'opérations ...” als onontbeerlijk orgaan om te vijand te verslaan.

constitution belge, le modifiera en ce qu'il jugera convenable, et le rendra, comme constitution définitive, exécutoire dans toute la Belgique."⁸⁶²

Voormeld besluit van 4 oktober 1830 bevat dus, naast het uitroepen van de onafhankelijkheid, tevens de beslissing om een Grondwet uit te werken die voorgelegd zou worden aan het Nationaal Congres. Op 6 oktober 1830 volgde een besluit waarbij een Grondwetscommissie werd opgericht. Deze commissie kreeg drie uiteindelijke opdrachten: met het oog op de samenstelling van het Nationaal Congres een kiesrecht op punt zetten, een ontwerp van Grondwet opstellen en een ontwerpreglement voor het Nationaal Congres uitwerken.

Het bestuursorgaan regeerde via decreten. Een vluchtig onderzoek van de vele beslissingen die in de maand oktober 1830 werden genomen toont onder meer aan dat, naast enkele maatregelen die tot doel hadden de situatie beheersbaar te houden, er ook een zuiveringsoperatie werd doorgevoerd in de ambtenarij, in het leger en in de magistratuur. Nederlandse militairen belast met de gezondheidszorg in het leger werden huiswaarts gestuurd,⁸⁶³ rechters en griffiers werden vervangen of bevestigd in hun ambt, al dan niet met promotie en bepaalde magistraten of griffiers werden op rust gesteld^{864 865 866}. De zetels van bepaalde provinciale administraties werden verplaatst.⁸⁶⁷ Er werd een aanzet gegeven tot de organisatie van het Belgisch leger.⁸⁶⁸ Ook het politie-apparaat werd doorgelicht. Andere beslissingen hadden betrekking op financiële aangelegenheden, het verstrekken van leningen aan bepaalde steden⁸⁶⁹ of op belastingheffingen.⁸⁷⁰

Nog voor de volksvertegenwoordiging gekozen was riep dit Hoofdbewind uit de hoogte van haar nog arbitraire macht in een snelle reeks van decreten echter talloze nieuwe vrijheden van het Belgische volk uit.⁸⁷¹

Gillissen onderstreept dat het fout zou zijn te stellen dat dit Hoofdbewind⁸⁷² de uitvoerende macht vertegenwoordigde, terwijl het Voorlopig bewind optrad als de wetgevende macht.

⁸⁶² I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série.* Blz. 9

⁸⁶³ 16 Octobre 1830. Congrès National. Licenciement des officiers de santé hollandais en activité de service en Belgique. Bull. Off., n. XIV 16 Octobre 1830. Congrès National. Élections. Bull. Off., n. XII

⁸⁶⁴ 16 Octobre 1830. Congrès National. Organisation des tribunaux de première instance à Diekirch. Bull. Off., n. XI

⁸⁶⁵ 16 Octobre 1830. Congrès National. Organisation des tribunaux de première instance à Marche. Bull. Off., n. XI

⁸⁶⁶ 16 Octobre 1830. Congrès National. Organisation des tribunaux de première instance à Bruges. Bull. Off., n. XXI

⁸⁶⁷ 16 Octobre 1830. Congrès National. Le siège des administrations publiques de la province de Luxembourg, transféré provisoirement à Arlon. Bull. Off., n. XII

⁸⁶⁸ 16 Octobre 1830. Congrès National. Organisation de l'armée nationale belge. Bull. Off., n. XIII

⁸⁶⁹ 17 Octobre 1830. Congrès National. Emprunt de 20.000 fl à ouvrir par le ville de Verviers. Bull. Off., n. XIII

⁸⁷⁰ 16 Octobre 1830. Congrès National. Abrogation des arrêtés du 19 juin 1827 et 27 juin 1829 concernant les distilleries. Bull. Off., n. XIII

⁸⁷¹ E.H. Kossmann. *De Lage landen.* Deel I. Blz. 136

⁸⁷² Hieruit is af te leiden dat het Voorlopig bewind uit tien personen bestond. Het eigenlijke sturende orgaan bestond uit vijf personen. Een tiental personen zal zich gelasten met het uitwerken van een ontwerp van

Vanaf 28 september “Aucun arrêté n’est signé par le Gouvernement provisoire au complet... ; tous le sont par le Comité central, aussi bien l’arrêté proclamant l’indépendance de la Belgique que ceux qui organisent les pouvoirs et les comités spéciaux, les arrêtés proclamant les libertés fondamentales aussi bien ceux organisant les élections, et évidemment tous les arrêtés de nominations, civiles et militaires. »⁸⁷³ In de periode 28 september tot 10 november zat alle macht op een plaats. Henri Pirenne had het zelfs over “une puissance arbitraire et dictatoriale”.⁸⁷⁴ Indien men toch spreken wil van een uitvoerende macht dan kan men wellicht verwijzen naar de diverse comités die belast werden met de concrete uitvoering van de getroffen beslissingen.

Op 12 oktober 1830 verschijnen de richtlijnen met betrekking tot het tijdstip van de verkiezingen (“Les élections se feront dans toute la Belgique, le 27 octobre courant; les opérations électorales commenceront à neuf heures du matin.”), het verloop van de eigenlijke werkzaamheden en de officiële start van de van het (Nationaal) Congres “Le Congrès national s’ouvrira le 3 novembre prochain, à neuf heures du matin, au palais des ci-devant États-Généraux à Bruxelles.”⁸⁷⁵

De organisatie van deze verkiezingen liep echter niet zo vlot als men had verwacht. Op 16 oktober 1830⁸⁷⁶ werd, ingevolge protesten van voornamelijk plattelandsbewoners, een wijziging doorgevoerd van het artikel 3 van het decreet van 10 oktober 1830 dat de cijns vastlegde die zou worden toegepast voor de verkiezing van de leden van het Nationaal Congres. De cijns werd met de helft verlaagd.

De dag van de verkiezingen werd nu vastgelegd op 3 november en de werkzaamheden van het Congres werden geacht te starten op 8 november.⁸⁷⁷ Het Nationaal Congres zou worden verkozen via een combinatie van een capacitair systeem (officieren, priesters, vrije beroepen) en een cijnskiestelsel (grootste aantal deelnemers). 45.000 Belgische mannen waren kiesgerechtigd. Dit was net iets meer dan één procent van de totale bevolking. Op de dag van de verkiezing zelf (3 november 1830) daagden slechts 30.000 kiezers op.⁸⁷⁸ Kossmann⁸⁷⁹ merkt op dat de invloed van het kiezerskorps dan wel steeg, maar dat de omvang ervan sterk daalde.⁸⁸⁰ Huytens omschrijft het gehanteerde kiessysteem als “... formée d’après un système électoral très populaire, ayant pour bases l’élection directe, un cens non uniforme,

Grondwet. Gedurende de eerste weken nam een beperkte groep dus op collegiale wijze cruciale beslissingen, voerde die uit en vormde zodoende mee deze nieuwe staat.

⁸⁷³ J. Gilissen. Le caractère collégial des premières formes de gouvernement et d’administration de l’Etat belge (1830-1831). Blz. 614

⁸⁷⁴ Ibid. Blz. 614

⁸⁷⁵ I. Plaisant. Pasiomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Blz. 24 en 25

⁸⁷⁶ 16 Octobre 1830. Congrès National. Élections. Bull. Off., n.XII

⁸⁷⁷ 16 Octobre 1830. Congrès National. Élections. Bull. Off., n.XII. Voetnoot 1 “Prorogée au 10 novembre par l’arrêté du 5 novembre 1830.”

⁸⁷⁸ R. Aerts & G. Deneckere (red.). Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830-2015. Blz.219

⁸⁷⁹ E.H. Kossmann. De Lage landen. 1780-1980. Deel I. Blz. 137

⁸⁸⁰ Van ongeveer 60.000 tot ongeveer 46.000; cijfers Kossmann.

et, comme seule condition d'éligibilité, l'âge de 25 ans.". 200 verkozenen en evenveel plaatsvervangers hengelden naar de stemmen.

Zonder van een "constitutionele coup" te spreken, moet worden vastgesteld dat enkele van de door de tijdelijke regering⁸⁸¹ uitgevaardigde decreten, de manoeuvreerruimte van het Nationaal Congres inperkten. Aan de clerus werd de boodschap meegegeven men zich zou onthouden van inmenging in benoemingen in de kerk. De opvallendste decreten die het afkondigde hadden dan ook niet toevallig betrekking op vrijheden zoals vrijheid van vereniging, de pers, de godsdienst en het onderwijs. Zoals Jules Bara⁸⁸² opmerkt "A peine la révolution de 1830 eut-elle éclaté que la législation française et hollandaise sur les cultes fut rapportée."⁸⁸³ Er werd in het ontwerp van grondwet tegemoetgekomen aan enkele andere verzuchtingen van de Rooms-Katholieke Kerk. Het Nationaal Congres werd klemgezet. Huyttens zou erop wijzen dat het nieuwe bewind "... avait en outre proclamé un grand nombre de principes qui ont dominé l'assemblée nationale elle-même et qui ont passé dans la constitution: la liberté d'enseignement, la liberté d'association, l'indépendance du clergé (arrêtés du 12 et du 16 octobre)."⁸⁸⁴

De reden hiervoor is duidelijk: de nieuwe staat kon zich geen verdeeldheid of onstabieleit veroorloven. "L'union fait la force" is, zoals Witte stelt, voortaan hét adagium. Levensbeschouwelijke eenheid is, in deze periode, dan ook de beste garantie voor het voortbestaan van de onafhankelijkheid.⁸⁸⁵ Dit gegeven werd ook snel onderkend door koning Leopold I. Deze was van oordeel dat het katholicisme als nationale godsdienst optrad en ook deze erkenning genoot. Het katholicisme steunde conservatisme, stond het autoriteitsprincipe voor en was een garant voor orde en rust.⁸⁸⁶

Op 12 oktober 1830 werd besloten over te gaan tot de "Abrogation des arrêtés qui ont mis des entraves à la liberté de l'enseignement."⁸⁸⁷ Het is een vrij algemene tekst waarin gesteld wordt dat "Les arrêtés qui ont mis des entraves à la liberté de l'enseignement, sont abrogés. Les universités, les collèges, les encouragements donnés à l'enseignement élémentaire sont maintenus jusqu'à ce que le Congrès national ait statué sur la matière.". Via decreten gedateerd 16 oktober 1830 werden de vrijheid van vereniging, de drukpers, van het woord en van het onderwijs gegarandeerd. Een eerste decreet van 16 oktober, dat betrekking had op de vrijheid van vereniging, kreeg als motivering mee dat "Considérant que les entraves mises à la liberté d'association sont des infractions aux droits sacrés de la liberté individuelle et politique...", het noodzakelijk was alle hindernissen weg te werken zodat "Il est permis aux citoyens de s'associer comme ils l'entendent, dans un but politique, religieux, philosophique,

⁸⁸¹ Tijdelijke Regering, Voorlopig Bewind en Gouvernement Provisoire of Hoofdbewind worden naast elkaar gebruikt.

⁸⁸² Jules Bara zal dertien jaar lang de portefeuille van Justitie bekleden.

⁸⁸³ J. Bara. Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel. R. Ritte, éditeur. Tournay. 1859. Blz. 33

⁸⁸⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome I. Blz. III

⁸⁸⁵ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 176

⁸⁸⁶ Ibid. Blz. 176

⁸⁸⁷ I. Plaisant. Pasiomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Blz.26

littéraire, industriel ou commercial.”⁸⁸⁸ Met het decreet van 16 oktober 1830 met betrekking tot de “Associations” maakte het Gouvernement provisoire in België een eind aan alle beperkingen op de vrijheid van vereniging. Het was alle burgers voortaan toegestaan om zich aan te sluiten bij verenigingen met politieke, godsdienstige, filosofische of nijverheids- en handelsdoeleinden.⁸⁸⁹

De considerans had dan wel duidelijk gemaakt dat de beperkingen “... des infractions aux droits sacrés de la liberté individuelle et politique” waren en dat deze dienden te verdwijnen, toch zou het zo’n vaart niet lopen. Het was immers wachten tot de wet van 24 mei 1921 tot waarborging der vrijheid van vereniging⁸⁹⁰ om dit principe volledig geconcretiseerd te zien. Hoewel de Belgische Grondwet in 1830 het beginsel van de vrijheid van vereniging vastlegde in artikel 20, zou het dus bijna honderd jaar duren vooraleer dit principe bij wet bekrachtigd werd. Voormelde wet betreffende de vrijheid van Vereniging werd gevolgd door de wet van 27 juni 1921 op de “verenigingen zonder winstgevend doel”.

Eveneens op 16 oktober 1830 werden de “Liberté de la presse, de la parole et de l’enseignement” afgekondigd.⁸⁹¹ Het unionisme had een prijs. De decreetgever moest

⁸⁸⁸ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série.* Blz. 35

⁸⁸⁹ Preventieve maatregelen werden dus verboden en alle belemmeringen werden opgeheven of verboden. Om dit te waarborgen werd bepaald dat elke bijzondere wet of elke wet uit het burgerlijk, strafrechtelijk of handelswetboek die strijdig was met de geproclameerde vrijheid als afgeschaft diende te worden beschouwd. De verenigingen konden zich echter niet beroepen op bepaalde privileges. “Article 1. Il est permis aux citoyens de s’associer, comme ils l’entendent, dans un but politique, religieux, philosophique, littéraire, industriel ou commercial. Article 2. La loi ne pourra atteindre que les actes coupables de l’association ou des associés, en non le droit d’association lui-même. Article 3. Aucune mesure préventive ne pourra être pris contre le droit d’association. Article 4. Les associations ne pourront prétendre à aucun privilège. Article 5. Toute loi particulière et tout article des Codes civil, pénal et de commerce, qui gênent la liberté de s’associer, sont abrogés.”

⁸⁹⁰ De Wet van 24 mei 1921 bepaalde in artikel 1: “De vrijheid van vereeniging op elk gebied is gewaarborgd. Niemand kan gedwongen worden van eene vereeniging deel uit te maken of daarvan niet deel uit te maken”, en in artikel 2: “Alwie, op zijne aanvraag, lid wordt van eene vereeniging, verbindt zich, door zijne toetreding, zich te onderwerpen aan het reglement dier vereeniging, alsmede aan de beslissingen en strafmaatregelen, krachtens dit reglement getroffen. Te allen tijde kan hij uit de vereeniging treden mits inachtneming van het reglement; elke reglementsbeplating, waardoor deze vrijheid zou worden opgeheven, wordt voor niet bestaande gehouden” Door de wetgever werd hard opgetreden tegen elke dwang die zou worden uitgeoefend om iemand te verplichten al dan niet lid te zijn van een vereniging: “Met gevangenisstraf van acht dagen tot ééne maand en geldboete van 50 tot 500 frank of met slechts ééne dezer straffen wordt gestraft hij, die, om een bepaalden persoon te dwingen deel uit te maken van eene vereeniging of daarvan niet deel uit te maken, zich tegenover hem schuldig maakt aan feitelikheden, gewelddaden of bedreigingen, ofwel hem doet vreezen dat hij zijne betrekking zal verliezen of dat zijn persoon, zijn gezin of zijn vermogen schade kunnen lijden” (artikel 3), en “Met dezelfde straffen wordt gestraft alwie kwaadwillig, met het doel de vrijheid van vereeniging te krenken, het sluiten, het uitvoeren of, zelfs wanneer hij de gebruikelijke opzeggingen in acht neemt, het voortzetten van eene arbeids- of dienstovereenkomst afhankelijk stelt hetzij van de aansluiting, hetzij van de niet-aansluiting van een of meer personen bij eene vereeniging”...

Bron: www.ejustice.just.fgov.be/eli/wet/1921/05/24/1921052450/justel

⁸⁹¹ “Article 1. Il est libre à chaque citoyen, ou à des citoyens associés dans un but religieux ou philosophique quel qu’il soit, de professer leurs opinions comme ils l’entendent, et de les répandre par tous les moyens possibles de persuasion et de conviction. Article 2. Toute loi ou disposition qui gêne la libre manifestation des opinions et la propagation des doctrines par la voie de la parole, de la presse ou de l’enseignement, est abolie. Article 3. Les lois générales et particulières entravant le libre exercice d’un culte quelconque, et assujettissant ceux qui

tegemoetkomen aan de verzuchtingen die de publieke opinie beroerden en die, binnen bepaalde kringen, mee aan de basis lagen van dit strategische samengaan.

Elke beperking van het recht om religieuze of filosofische overtuigingen kenbaar te maken of te verspreiden werd verboden. De preambule liet wat dit laatste betreft geen twijfel meer bestaan: "...le domaine de l'intelligence est essentiellement libre; ... il importe de faire disparaître à jamais les entraves par lesquelles le pouvoir a jusqu'ici enchaîné la pensée, dans son expression, sa marche et ses développements..."

De bepaling dat elke instelling, elke magistratuur door het gezag ingevoerd om de wijsgerige of godsdienstige verenigingen en de erediensten, om het even welke, te onderwerpen aan de bemoeiing of de invloed van de overheid, waren opgeheven, moet voor de Rooms-Katholieke Kerk een belangrijke overwinning geweest zijn.

Op 12 november droeg het Voorlopig bewind de macht over aan het Nationaal Congres⁸⁹². Het Nationaal Congres drukte de wens uit dat het Voorlopig Bewind de uitvoerende macht zou behouden tot op het moment dat hieromtrent anders beslist zou worden.⁸⁹³

l'exercent à des formalités qui froissent les consciences et gênent la manifestation de la foi professée, sont également abrogées. Article 4. Toute institution, toute magistrature créée par le pouvoir, pour soumettre les associations philosophiques ou religieuses, et les cultes, quels qu'ils soient, à l'action ou à l'influence de l'autorité, sont abolies." in I. Plaisant. Pasiemie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Librairie Tarlier. Bruxelles. 1833. Blz.36

⁸⁹² Naar aanleiding van de plechtige installatie van het Nationaal Congres op 10 november 1830 zal, in de inaugurale rede, nog eens een overzicht worden gegeven van de realisaties: "... liberté pleine et entière pour la presse, pour l'enseignement, pour les associations de toute espèce, et pour les opinions et les cultes, désormais délivrés de toute crainte de persécution et de tout danger de protection ...".

⁸⁹³ Pasiemie. Collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Administration centrale de la pasicrisie, de la pasiomie et du journal de l'enregistrement Bruxelles. 1860. Blz. VI. "Dès ce moment, le Gouvernement provisoire, maintenu par le Congrès national, ne conserva que le pouvoir exécutif. ... Le pouvoir législatif fut alors exercé dans toutes ses parties et sans partage par le Congrès. Le Gouvernement provisoire n'avait pas même conservé l'initiative, et il ne pouvait en aucune manière arrêter l'effet des résolutions de l'assemblée nationale : les décrets du Congrès, pris sur la proposition d'un ou de plusieurs de ses membres, étaient adoptés à la majorité : dès ce moment la loi était complète. C'est de cette manière que la Constitution a été votée."

6.2.2. Ontwerp van Grondwet ⁸⁹⁴

Een beperkte groep personen maakte deel uit van de Grondwetscommissie⁸⁹⁵: De Gerlache die fungeerde als voorzitter⁸⁹⁶, De Brouckère⁸⁹⁷, Tielemans⁸⁹⁸, Van Meenen,⁸⁹⁹ Devaux,⁹⁰⁰ Balliu,⁹⁰¹ Zoude,⁹⁰² Thorn,⁹⁰³ Lebeau,⁹⁰⁴ Nothomb,⁹⁰⁵ Dubus,⁹⁰⁶ Blargnies.⁹⁰⁷

Het Nationaal Congres kreeg, wat bepaalde aangelegenheden betreft, zoals hiervoor uiteengezet een eerder beperkte onderhandelingsmarge. Tijdens de debatten zou niet enkel worden gerefereerd naar de beslissingen uit de Franse en Nederlandse periode die gecorrigeerd dienden te worden, maar ook naar voormelde decretale garanties die men graag definitief grondwettelijk verankerd zag.

⁸⁹⁴ De bespreking wordt beperkt tot die artikels die betrekking hebben op de erediensden.

⁸⁹⁵ W. Van Den Steene. De Belgische grondwetscommissie (oktober - november 1830): tekst van haar notulen en ontstaan van de Belgische grondwet. Brussel. Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. 1963. Blz. 14 en volgende.

⁸⁹⁶ De Gerlache was onder andere bezieler van de conservatief-katholieke krant *Courier de la Meuse* en wordt doorgaans onder andere door zijn stemmingen voor het behoud van de drie standen en de erfelijke senaat tot de eerder conservatief-traditionalistische vleugel gerekend. Was in 1825 naar aanleiding van de onderwijsbesluiten zowat woordvoerder van de katholieke oppositie geworden.

⁸⁹⁷ De Brouckère behoorde tot de liberale vleugel. Hij was voorstander van Nemoers, was tegen de 18 artikelen en tegen Leopold van Saksen-Coburg. Legde de nadruk op het belang van een parlementaire monarchie.

⁸⁹⁸ TIELEMANS Jean-François, né en 1799 à Bruxelles, décédé en 1888 à Bruxelles. Age en 1830 : 31 ans. Libéral. Élu par l'arrondissement de Bruxelles de 1847 à 1848. Bron : Unionisme.be

Was betrokken in het ophefmakende proces tegen *Le Courier des Pays-Bas*, *Le Catholique des Pays-Bas* en *Le Belge* en werd trouwens veroordeeld. Had in 1827 een studiereis naar Duitsland ondernomen om er te onderzoeken hoe de verhouding tussen kerk en Staat in de protestantse landen was geregeld.

⁸⁹⁹ Bekend als advocaat. Pleitte onder andere voor De Potter. Bij de behandeling van het hoofdstuk "De Belgen en hun rechten" zal hij opvallen door zijn amendementen met betrekking tot de artikelen 14, 15 en 17 waardoor duidelijk is dat hij verregaand begrip had voor het standpunt van de rooms-katholieke clerus.

⁹⁰⁰ Ontwikkelde in 1827 in *Le Mathieu Laensberg* het denkbeeld van een unie tussen katholieken en liberalen. Werd gezien als een typisch vertegenwoordiger van een gematigd unionisme.

⁹⁰¹ Had contacten met de katholieke oppositie en trad ook op in diverse processen waaronder dit tegen De Potter.

⁹⁰² Had onder andere interesse in het onderwijsvraagstuk en publiceerde hieromtrent in het katholieke blad *L'Ami de l'ordre*.

⁹⁰³ THORN Jean-Baptiste, né en 1783 à Remich, décédé en 1841 à Mons. Age en 1830 : 47 ans. Congressiste (1830-1831, Luxembourg). Bron : Unionisme.be

Steunde de Prins van Oranje bij de bespreking van de uitsluiting van de Nassaus en was, samen met De Gerlache, een van de weinigen die dit standpunt verdedigde.

⁹⁰⁴ Maakte deel uit van de groep rond *Le Mathieu Laensberg*. Dit blad ontpopte zich tot de spreekbuis van het jong liberalisme. Was actief, met katholieken als De Gerlache en d'Oultremont in de geheime "*Association constitutionnelle*".

⁹⁰⁵ Behoorde tot de gematigd - liberale strekking.

⁹⁰⁶ Was een vertegenwoordiger van de progressieve-katholieke strekking, die opkwam voor een verruimd kiesrecht, maar tevens opviel als verdediger van de belangen van de kerk. Dit laatste viel op naar aanleiding van het voorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan de Leuvense universiteit (1841).

⁹⁰⁷ BLARGNIES Charles, né en 1793 à Mons, décédé en 1866 à Ixelles. Age en 1830 : 37 ans. Congressiste (1830-1831, Mons) Libéral. Élu par l'arrondissement de Mons de 1831 à 1832 et en 1836. Bron : Unionisme.be Steunde het amendement van Defacqz op het artikel 16 met betrekking tot de onafhankelijkheid van de clerus. Wordt door A. Royer gerekend tot de "parti libéral d'opposition".

Titel II “De belgen en hun rechten” die de artikelen 4 tot en met 24 omvatte legde de rechten en de vrijheden van de ingezetenen vast. Deze titel is te zien als het centrale gedeelte van de Grondwet: “...de staatsmachten worden, in de volgende hoofdstukken in functie ervan geconcipeerd en er omheen opgetrokken als een beschermende wal.”⁹⁰⁸

Dit onderdeel was het voorwerp van langdurige, diepgaande discussies zowel tijdens de voorbereidende werkzaamheden als naar aanleiding van de debatten gevoerd binnen het Nationaal Congres. Zeker de artikelen met betrekking tot de positie van de erediensten zullen aanleiding zijn tot soms verhitte debatten.⁹⁰⁹

Uiteindelijk zullen slechts vijf artikelen van deze Titel niet integraal terug te brengen zijn tot de artikelen die door de Grondwetscommissie werden voorgesteld. Twee artikelen hiervan hebben betrekking op de godsdienstvrijheid. Het zijn de artikelen 15 over de “passieve godsdienstvrijheid” en het artikel 16 dat het compromis bevatte waardoor enerzijds bepaald werd dat elke inmenging van de staat in godsdienstige aangelegenheden verboden was en anderzijds overeengekomen werd dat het burgerlijk huwelijk aan het kerkelijk huwelijk dient vooraf te gaan. Volledigheidshalve moet echter ook worden gewezen op de interventies van de rooms-katholieke clerus, waaronder de brief van de Méan, omtrent de vrijheid van onderwijs. Artikelen 14 (eredienst; uitsluiting van elke preventieve maatregel), 16 (relatie kerk en staat) en 17 (onderwijs; uitsluiting van elk mogelijk toezicht) zouden uiteindelijk, zij het na lange debatten, volgens de verwachtingen van de clerus geboetseerd worden.

Artikel 20 was echter niet conform de verwachtingen van de clerus. Het schrijven van De Méan waarin hij de constituanten op leemten in het ontwerp van grondwet wees, lokte “vinnige discussies” uit.⁹¹⁰ De mogelijkheid van toekenning van de rechtspersoonlijkheid aan de (religieuze) verenigingen, opgenomen het ontwerp van de Grondwetscommissie, werd niet weerhouden.⁹¹¹ Willem Van De Steene wijst, niet onterecht, onder andere op het probleem van de dode hand en op mogelijke sociale problemen.⁹¹²

Er moet echter ook opgemerkt worden dat een belangrijke toevoeging gebeurde aan Titel IV. Via artikel 117 zal voorzien worden in de betaling van de wedden van de *bedienaars* van de eredienst. Deze bepaling zal als het ware op het einde van de bespreking opduiken en zonder al te veel discussie worden opgenomen. Hiervoor kan eveneens worden gewezen op het optreden van de Méan.⁹¹³

⁹⁰⁸ H. Rolin, geciteerd in W. Van Den Steene. De Belgische grondwetscommissie ... Blz. 50

⁹⁰⁹ W. van De Steene onderstreept dat de debatten getuigden van de wil om deze rechten, waarover een algemene eensgezindheid heerste, onverkort, zij het in behoedzaam afgewogen clausules, te waarborgen.

⁹¹⁰ W. Van Den Steene. De Belgische grondwetscommissie ... Blz. 51

⁹¹¹ Ibid. Blz. 51

⁹¹² Verwezen werd naar sociale spanningen in bepaalde streken. De vrijheid van vereniging en de vrijheid van vergadering zal dus worden ingeperkt. Zo werden preventieve maatregelen met betrekking tot vergaderingen in open lucht voorzien.

⁹¹³ Debatten op 26 en 27 januari en op 5 februari (artikel 117).

De Grondwetscommissie heeft zich bij het ontwerpen van de Grondwet laten leiden door toen bekende teksten. De Franse Grondwetten uit de jaren 1791 en 1830 en de Grondwet van het Koninkrijk de Nederlanden hebben als voorbeeld gediend.⁹¹⁴

6.3. Het Nationaal Congres

De Volksraad, beter gekend onder de naam Nationaal Congres (een rechtstreekse vertaling uit het Frans), kreeg als belangrijke opdracht het definitief vastleggen van een grondwet, zoals voorbereid door de Tijdelijke Regering.

De vorming, samenstelling en het functioneren van dit grondwetgevend orgaan en het relatieve gewicht van de aanwezige ideologisch-filosofische stromingen, zijn niet onbelangrijk om het verloop van de debatten en de resultaten van het grondwetgevend werk te duiden.

De Volksraad, plechtig geopend op 10 november 1830 en ontbonden op 21 juli 1831, functioneerde niet echt optimaal. De verkiezingen zelf verliepen niet overal even vlot en ook de voltallige samenstelling garanderen was niet evident. Nochtans had men maatregelen genomen om het vereiste aantal deelnemers te garanderen. Op 23 oktober 1830 was een decreet uitgevaardigd dat betrekking had op "Députés suppléant: à nommer par les électeurs des députés au Congrès national.". Het Voorlopig Bewind oordeelde het raadzaam "Sur le rapport de la Commission de constitution", rekening houdende de kiesbesluiten van 10 en 12 oktober⁹¹⁵ (die legden het aantal verkozenen vast per district) om "Considérant que la gravité et la solennité de la mission du Congrès exigent que la représentation nationale soit aussi complète que possible; que, pour prévenir le besoin de nouvelles élections, et les retards qu'elles entraîneraient, il est convenable de pourvoir aux vacances qui peuvent résulter de doubles nominations, de démissions, de congés et d'autres causes". In elk district dienden de kiezers dan ook "... en procédant à l'élection des députés ... par un même scrutin séparé, un nombre de suppléants égal à celui des députés." te kiezen.⁹¹⁶ Dit zou noodzakelijk blijken.⁹¹⁷

Het kiesbesluit van 10 oktober 1830 legde het aantal leden van het Nationaal Congres vast op 200. De uiteindelijke verdeling van de zetels diende echter opgenomen in een afzonderlijk besluit. Dit gebeurde op 12 oktober 1830. Deze verdeling bleek niet eenvoudig. Artikel 2 dat de verdeling regelde resulteerde in een zeer ingewikkelde berekening. Dit werd veroorzaakt

⁹¹⁴ Dit kan worden verduidelijkt aan de hand van de artikelen 20 en 21 (La liberté des opinions religieuses est garantie à tous. L'exercice public d'aucun culte ne peut être empêché qu'en vertu d'une loi, et seulement dans le cas où il trouble l'ordre et la tranquillité publique.) van het ontwerp en het artikel 190 (De volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen wordt aan elk gewaarborgd. La liberté des opinions religieuses est garantie à tous.) van de Nederlandse Grondwet.

⁹¹⁵ Voor een gedetailleerd beeld van de ontwerpredacties en eindredactie van deze teksten en het uiteindelijk gepubliceerde in het Bulletin des arrêtés et actes du Gouvernement Provisoire de la Belgique kan worden verwezen naar W. Van Den Steene. De Belgische grondwetscommissie ... Blz. 67 en volgende.

⁹¹⁶ I. Plaisant. Pasinomie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 48

⁹¹⁷ Dat dit soms niet voldoende bleek is, bij wijze van voorbeeld, af te leiden uit de beslissing van 15 november 1830 om te Arlon over te gaan tot nieuwe verkiezingen. Zowel een afgevaardigde die normaliter verkozen was, als zijn plaatsvervanger, gaven om gezondheidsredenen verstek. Een tweede plaatsvervanger opteerde voor Neufchateau. Op 25 november 1830 werden nieuwe verkiezingen georganiseerd. In I. Plaisant. Pasinomie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 79

door de problemen eigen aan het correct vaststellen van de bevolkingscijfers en door het bepalen van de precieze toekenningswijze voor de zetelverdeling.⁹¹⁸ Het Nationaal Congres zou enkele maanden later, voor de zetelverdeling in de kieswet, wel gebruik maken van bepaalde gegevens van de volkstelling.

Op 16 oktober 1830 publiceerde *Le Courier des Pays-Bas* de tekst van de kieswet van 12 oktober 1830. Er werd vastgesteld dat in artikel 2 de provincie Luik niet was opgenomen. *L'Union Belge* was de eerste krant die op 19 oktober de correcte gegevens publiceerde.⁹¹⁹

Er waren ook een aantal praktische maatregelen die dienden te worden genomen zodat men alle kiesgerechtigden in staat kon stellen deel te nemen aan de verkiezingen. Zo werd op 21 oktober beslist dat men zou overgaan tot een "Établissement d'un bureau à Sittard, pour procéder à l'élection des membres du Congrès national". De specifieke toestand van het district "... Maestricht nécessite une disposition particulière pour les électeurs des membres du Congrès national, domiciliés à la rive droite de la Meuse de l'arrondissement de Maestricht...".⁹²⁰ Later zou ook blijken dat het niet steeds even evident was voor de verkozenen van de afgelegen provincies (voorbeeld: Luxemburg) om deel te nemen aan alle werkzaamheden. Een besluit van 1 november, dat het kiesbesluit van 12 oktober 1830 zou wijzigen, zou ingrijpen in het aantal "députés à élire par le district de Tournay (van 8 naar 7) ... par le district administratif d'Ath (van 4 naar 5)".⁹²¹

Er waren ook de klassieke praktische problemen die elke verkiezing kent. Zo waren er moeilijkheden met betrekking tot de verwerking van de stemmen te Brussel. Op 5 november 1830 verdaagde men de opening van de werkzaamheden van het Nationaal Congres van 8 naar 10 november 1830. Het decreet verwees naar "... le retard inattendu qu'éprouve le dépouillement des votes dans les assemblées électorales réunies à Bruxelles."⁹²²

De verkiezingsprocedure voor het Nationaal Congres toont aan dat men uiteindelijk zeer behoudsgezind bleef. Had men het getrapte kiessysteem vervangen door rechtstreekse verkiezingen, dan had men er ook zorg voor gedragen niet al te veel burgers toe te laten tot

⁹¹⁸ W. Van De Steen wijst op de moeilijkheden eigen aan het bepalen van een correct bevolkingscijfer. Er werd geen gebruik gemaakt van een bevolkingstelling van 1829. Deze cijfers waren, voor de Zuidelijke provinciën, nog niet gepubliceerd. Zij zullen pas in 1832 door A. Quetelet en E. Smits worden opgenomen in een werk "Recherches sur la reproduction et la mortalité de l'homme aux différents âges et sur la population de la Belgique". Er werd gebruik gemaakt van cijfers van een zekere Mr. De Bouge. Dit cijfer (3.753.995 inwoners) ligt echter in vergelijking met andere cijfers, aan de eerder lage kant. W. Van De Steene vermoedt dat dit wellicht komt doordat vreemdelingen... werden uitgesloten. De telling van 1 januari 1830 geeft een totaal van 4.064.209 inwoners. Op 1 januari 1825 geeft de telling reeds een totaal van 3.738.876 inwoners.

⁹¹⁹ Voor een volledig beeld van de problemen met betrekking tot het niet publiceren van de gegevens alsook omtrent het bevolkingscijfer van de provincie Luik en de briefwisseling hieromtrent kan worden verwezen naar het werk van W. Van De Steene. De Belgische grondwetscommissie ... Blz. 77 en volgende.

⁹²⁰ I. Plaisant. Pasiemie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 57

⁹²¹ 1er NOVEMBRE 1850. -No 257. -Arrêté rectifiant celui du 12 octobre 1830 et fixant le nombre des députés au congrès national, pour Tournay à 7 au lieu de 8, et pour Ath à 5 au lieu de 4. (Arch. Du gouv. Prov., n. CCCXL.). In Pasiemie : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Administration centrale de la Pasiemie. Tome XII. Bruxelles.1860. Blz. 58

⁹²² I. Plaisant. Pasiemie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 61

de stemverrichtingen. De belasting die de kiezers moesten betalen bleek zelfs hoger dan onder Willem I. Het gros van de bevolking, maar ook velen onder hen die actief deelgenomen hadden aan de omwenteling, werden uitgesloten. Blijkbaar werd deze niet “bekwaam”, niet “zelfstandig” genoeg gevonden om een stem uit te brengen.

De toegangsprocedure had er voor gezorgd dat ook een belangrijk deel van de burgerij niet in aanmerking kwam. Bepaalde intellectuele kopstukken van de revolutie, afkomstig uit deze sociale groepen hadden uiteindelijk slechts via het “capacitair” stemrecht toegang gekregen.⁹²³ Anders gesteld: het Nationaal Congres leek een vrij nauwkeurige weergave van de heersende economische en sociaal-politieke machtsverhoudingen.⁹²⁴ Dertien leden van de clerus, die tot de capacitairen behoorden, hoorden tot de verkozenen.⁹²⁵

Het Nationaal Congres kwam voor het eerst samen op 10 november 1830. Kernopdracht: het opstellen van een Grondwet.⁹²⁶ Een commissie onder leiding van baron de Gerlache kreeg als opdracht de nieuwe Grondwet op te stellen.⁹²⁷

Gedurende de negen maanden dat deze actief was, was ze slechts veertien dagen voltallig (26 december 1830 – 30 december 1830; 7 januari 1831 tot 17 januari 1831). De talrijke ontslagen lagen mede aan de basis van het moeizaam functioneren.⁹²⁸

Kossmann ontleedde de samenstelling van het Nationaal Congres: de meeste verkozenen behoorden tot de zogenaamde bourgeoisie, in vele gevallen waren het kleinburgers. Een beperkt deel kwam uit industriële kringen of “haute finance”. Jonge, bezitloze advocaten en grootgrondbezitters verwierven invloed. Kossmann telde een twintigtal orangisten, wat reactionairen, een handvol antiklerikale republikeinen, enkele leden die België in Frankrijk opgenomen wilden zien en “dertien priesters in hoofdzaak van zeer democratische overtuiging”.⁹²⁹

In een gedetailleerd onderzoek met betrekking tot het functioneren van het Nationaal Congres komt Michel Magits tot de conclusie dat een zeer beperkt deel van de Belgische bevolking de samenstelling van de Volksraad had bepaald (amper 7 op 1000 Belgen hebben hier een beslissende stem in gehad). Van de 238 leden (177 titelvoerders en 61

⁹²³ Dit capacitair stemrecht verzekerde de clerus, de kapitaalkrachtigen alsook universitair gediplomeerde vrije beroepen toegang tot de verkiezingen en dus ook tot de grondwettelijke arbeid.

⁹²⁴ Els Witte & J. Craeybeckx. Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Blz. 10

⁹²⁵ C. Sägesser. Le prix de nos valeurs. Blz. 12

⁹²⁶ Aandachtspunten waren onder meer het bespreken van een ontwerp van grondwettelijke representatieve monarchie (en de verkiezing van een koning), het inrichten van een parlementair systeem (met twee kamers: de lage kamer van de vertegenwoordigers en de hoge kamer of Senaat) en het regelen van de relatie tussen Kerk en Staat.

⁹²⁷ De nieuwe Grondwet werd aangenomen op 7 februari 1831. Op die dag werd ook een regent benoemd en het Voorlopig Bewind, dat tot dan toe de uitvoerende macht had, werd ontbonden. Het Nationaal Congres bleef evenwel als wetgevend orgaan voortbestaan tot 8 september 1831, de dag van de verkiezing van het eerste parlement.

⁹²⁸ M. Magits. De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831). Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis 1981. Blz. 582

⁹²⁹ E.H. Kossmann. De Lage landen. 1780-1980. Deel I. Blz. 137

plaatsvervangers) hebben slechts 150 leden (waaronder 8 plaatsvervangers) zitting hadden van de eerste tot de laatste dag: een vierde van de Volksraad veranderde in de loop van de werkzaamheden.

De politieke, sociale en intellectuele samenstelling is vermeldenswaard. De grondwetgevende vergadering was eerder samengesteld uit heren van middelbare leeftijd, al bij al een eerder “jonge” vergadering. De leden stonden aan het begin van hun loopbaan, niet aan de top, “zodat de revolutionaire geest vaak steile ambities voedde”.⁹³⁰ Moeilijker is het om zich een idee te vormen van het genoten onderwijs.⁹³¹ Het aantal juristen valt op. Ongeveer de helft van de leden van het Nationaal Congres had een juridische opleiding genoten. Daarnaast zijn er de grondbezitters, handelaars en fabrikanten.⁹³² De jongere leden waren echter in contact gekomen met het liberale gedachtegoed. Hun politieke engagement werd soms gekleurd door hun visie op het beleid van Willem I.⁹³³

Magits onderzocht ook de beroepsstructuur van de Volksraad: vrije beroepen en eigenaars waren het sterkst aanwezig. De katholieke adellijke grootgrondbezitters (die met enige afgunst naar de zich verbeterende positie van de industriëlen en handelaars keken) en de advocaten (die worstelden met de taalpolitiek van Willem I en het gebrek aan evenwicht tussen Noord en Zuid) bepaalden mee het optreden van het Nationaal Congres. Op 238 leden telde men 90 edelen.⁹³⁴

De Volksraad was dus geen echt “revolutionair” orgaan; er werd uit de bestaande vijvers gevist. Veel van de leden hadden al voor 1830 een politiek mandaat opgenomen.

In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten leek het aantal priesters eerder beperkt. C. Sägeser stelt dat “...les ministres des cultes figuraient parmi les électeurs capacitaires ...”.⁹³⁵ Hun invloed zou echter niet te onderschatten zijn. Het gehanteerde kiesstelsel had in hun voordeel gewerkt.⁹³⁶ Deze verkozenen wisten hun dossiers zeer goed te verdedigen.⁹³⁷ Wanneer nodig werden contacten gelegd met andere rooms-katholieke verkozenen of ging men te rade bij het aartsbisschoppelijk paleis te Mechelen.

⁹³⁰ M. Magits. De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831). Blz. 585

⁹³¹ Veel leden hadden thuisonderricht genoten, hadden vermoedelijk een eerder praktische opleiding gekregen of hadden aan Duitse universiteiten gestudeerd.

⁹³² De vijftigers hadden meestal een diploma behaald aan de Faculté de droit te Parijs. De Brusselse École de Droit, die sinds 1806 een monopolie had verkregen, was dan weer de alma mater voor vele dertigers en veertigers. De jongste leden van de Volksraad hadden vaak een opleiding genoten aan de Luikse Universiteit. Van de drie universiteiten die Willem I had opgericht waren deze het meest in trek bij de liberalen. Een beperkt aantal jongere leden had dan weer een vorming aan de Gentse Universiteit genoten.

⁹³³ M. Magits. De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831). Blz. 589

⁹³⁴ Bepaalde leden cumuleerden hun ambt met een andere functie. Vele magistraten beheerden uitgestrekte landerijen en ook advocaten waren tegelijkertijd grootgrondbezitters.

⁹³⁵ C. Sägeser. Le prix de nos valeurs. Blz. 12

⁹³⁶ Er waren wel geografische verschillen vast te stellen. Indien in bepaalde kiesdistricten de priesters, onder druk van de bisschoppen, zich hadden teruggetrokken (bijvoorbeeld in Doornik) dan was het anderzijds zo dat, in de gewesten waar de priesters dicht bij de bevolking stonden (de Vlaamse provincies en het arrondissement Leuven), er gewag moet worden gemaakt van een actieve participatie.

⁹³⁷ M. Magits. De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831). Blz. 591

De leden zelf onderbrengen in katholieke of liberale fracties is geen gemakkelijke opgave. De scheidingslijnen zijn niet steeds even duidelijk. De Gerlache,⁹³⁸ lid van de Volksraad, stelde dat 140 leden katholiek genoemd kunnen worden, terwijl 60 leden liberaal. Pieter De Decker, lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, telde 60 leden die volgens hem niet tot het katholieke kamp kunnen worden gerekend. Hij merkt op dat "Au congrès ... ce sont les membres du clergé belge qui montrent pour le triomphe de la liberté un enthousiasme ... Parmi les soixante membres qui constituent la minorité intolérante et illibérale du Congrès, on ne voit figurer aucun nom catholique !"⁹³⁹ En hij vervolgt : "Depuis l'époque du Congrès, la conduite de l'opinion catholique, principal noyau de cette majorité qui jusqu'à ce jour a résisté à tant d'assauts et survécu à tant d'attaques, a constamment été marquée au coin du vrai libéralisme."⁹⁴⁰

Sterckx stelt, in zijn "*Deux lettres de Son Éminence*" dat "Ce congrès était composé de 200 membres, dont au moins 140 étaient très dévoués à la religion catholique. Il y avait parmi eux 13 prêtres, aussi distingués par leur science que par leur zèle pour la défense de la religion."⁹⁴¹

De orangisten hadden het erg moeilijk om zich te profileren. Enkel in Brussel, Antwerpen en Luik slaagden zij erin door te breken. Magits berekende dat de Volksraad ongeveer 25 orangisten telde. Economische, maar zeker ook ideologische motieven lagen aan de basis van hun optreden. Aan de andere zijde van het spectrum waren er de zogeheten "reünisten". Deze contrarevolutionairen, annexionisten, zijn beperkt in aantal. Zij spitsten zich toe op een herstel van de (economische) band met Frankrijk. Op het moment dat gesproken zal worden over de koningskeuze komen zij het duidelijkst naar voor.

De grootste groep bestond dus uit de zogenaamde gematigde unionisten. De meer radicale unionisten, die zich erg actief hadden getoond tijdens de afscheiding, werden door de kiezers blijkbaar bedankt voor de bewezen diensten.

Het aantal antiklerikalen onder deze leden is eveneens moeilijk te bepalen. Magits probeerde hun aantal te achterhalen.⁹⁴² Op basis van stemgedrag komt hij tot de conclusie dat de antiklerikale strekking ongeveer 55 tot 60 man sterk was. De gematigd liberale strekking was bescheidener in omvang. Zij zullen het voorstel-Defacq verwerpen, maar wel aanvaarden dat de overheid een beperkt toezicht op het onderwijs kan doorvoeren.⁹⁴³ Geschat wordt dat deze strekking ongeveer 35 man sterk is.

⁹³⁸ DE Gerlache, Etienne, Constantin, né en 1785 à Bourge, décédé en 1871 à Ixelles. Congressiste (1830-1831, Liège). Age en 1830 : 45 ans. Catholique. Élu par l'arrondissement de Liège de 1831 à 1832. Bron : Unionisme.be

⁹³⁹ P.J.D. de Decker. *Quinze ans : (1830-1845)*. 2e éd. Bruxelles : Société des Beaux-Arts. 1845. Blz. 22

⁹⁴⁰ Ibid. Blz. 23

⁹⁴¹ E. Sterckx, E. *La constitution belge et l'Encyclique de Grégoire XVI : deux lettres de Son Éminence le cardinal-archevêque de Malines sur nos libertés constitutionnelles*. E.F. van Velsen. Malines. 1864. Blz. 25

⁹⁴² Hiertoe gaat hij in op de stemming van het voorstel Defacqz, met betrekking tot het behoud van een zekere overheidsinterventie in kerkelijke aangelegenheden en op het voorstel Fleussu, dat overheidstoezicht op het onderwijs voorstond.

⁹⁴³ M. Magits. *De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831)*. Blz. 598

Wat met de aanwezigheid van vrijmetselaars in het Nationaal Congres? Volgens een onderzoek van Anaïs Maes is het moeilijk met zekerheid het aantal vrijmetselaars te bepalen: “When looking at the composition of this National Congress a great deal of its members (30 to 60) have, in the past, been ‘identified’ as masons. We, however, have hitherto been able to identify only 16 congressmen having been initiated into the craft by 1830.”⁹⁴⁴ Van twee leden kon de loge en de werkplaats, worden achterhaald. Het gaat om L’Union des Peuples, een irreguliere, tijdelijke, werkplaats. Félix de Mérode en Charles Rogier waren vermoedelijk lid van L’Union des Peuples. Met absolute zekerheid is dit niet geweten.⁹⁴⁵ De anderen behoorden allen tot verschillende loges.⁹⁴⁶ Allen hadden een verschillende maçonnieke achtergrond. Wat hen samenbracht was de overtuiging dat zij een rol konden spelen in het proces van natievorming. Sommigen onder hen waren voorstander van een monarchie, anderen voelden dan weer meer voor een republiek. De meesten onder hen waren echter “ardent nationalists and liberals”. Hun tussenkomsten, zoals gerapporteerd door E. Huyttens,⁹⁴⁷ geven een idee van hun aandachtspunten.

De katholieke familie, dankzij het cijnskiesrecht⁹⁴⁸ en het activisme van de clerus, stond voor het gros van de unionisten. Deze groep kan evenwel moeilijk als een homogeen blok worden gezien. Ook hier zijn er traditionalisten, gematigden en democraten die alle drie echter de zachte scheiding tussen kerk en staat zullen aanvaarden.

Magits merkt op dat deze katholieke groep, democraten en conservatieven, waarbij zich een twintigtal gematigden voegen vooral in religieuze aangelegenheden eenzelfde standpunt zal innemen: “Op politiek vlak bepaalde het unionisme in ruime mate hun optreden.”⁹⁴⁹ De conservatieve strekking was echter duidelijk in de meerderheid (45 leden) en stond in nauw contact met de kerkelijke hiërarchie. De verschillen tussen de fracties zijn het duidelijkst vast te stellen op het ogenblik dat men de vorming van Kamer en Senaat bespreekt. Bij de katholieke unionisten bleek de democratische fractie (deze telt het meeste priesters)

⁹⁴⁴ A. Maes. *Freemasonry as a Patriotic Society? The 1830 Belgian Revolution*. Rehmlac. Vol. 2. N°. 2. 2010. Blz. 5

⁹⁴⁵ Ibid. Blz. 5: “It only appears in a document of another lodge: Les Amis Philanthropes. There is no trace of it after 1830.”

⁹⁴⁶ Jean Barbanson, Eugène Defacqz, Antoine Barthélémy en Alexandre Gendebien behoorden tot L’Espérance te Brussel. Philippe d’Arschot Schoonhoven was lid van La Constance (Leuven). Goswin de Stassart en Isidore Fallon zijn terug te vinden op de lijst van La Bonne Amitié (Namen). La Parfaite Intelligence en l’Etoile Réunies (Luik) waren de werkplaats van Henri Orban, Joseph Forgeur and Pierre Destriveaux. Louis Jacobs was lid van La Persévérance (Antwerpen). Joseph Lebeau had zijn initiatie verkrijgen bij Les Amis de la Parfaite Intelligence (Hoei) in 1815. Jean-Baptiste Nothomb werd geïnitieerd bij Les Enfants de la Concorde Fortifiée. Nicolas Rouppe was een stichtend lid van Les Amis Philanthropes (Brussel) maar, zoals A. Maes stelt “... without being a very zealous mason however.”

⁹⁴⁷ E. Huyttens. *Discussions du Congrès National de Belgique, 1830-1831*. 1844.

⁹⁴⁸ Het cijnskiesrecht in 1831 gaf aan 46.099 mannen, op een bevolking van 4.179.519, toegang tot de verkiezingen. De verlaging van de cijns in 1848 leverde uitbreiding van de kiezers tot 79.099 op een totaal van 4.359.090 personen. Het algemeen meervoudig stemrecht zou een doorbraak betekenen: de stemming werd verplicht. Het aantal kiezers steeg tot 1.370.687 (aantal stemmen: 2.111.127) op een inwonersaantal dat ondertussen gestegen was tot 6.341.958. Een tweede doorbraak kwam in 1919 met het algemeen enkelvoudig stemrecht. Mannen, vanaf 21 jaar (voorheen 25 jaar) dienden deel te nemen: hun aantal bedroeg 2.102.710 op 7.577.027 inwoners. Bron: G. Beneckere, T. De Paepe en B. De Wever. *Een geschiedenis van België*. Blz. 102

⁹⁴⁹ M. Magits. *De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831)*. Blz. 600

voorzitter van een uniekamerale stelsel. De gematigde katholieken aanvaardden het bicameralisme, maar zijn voorzitter van een democratisch samengestelde senaat. De conservatieve groep was voorzitter van een eerder conservatief samengestelde senaat waar enkel de allerrijksten toegang toe zouden krijgen. De houding van de eerder progressieve leden van de clerus was voor bepaalde conservatieven voldoende reden zijn om zich te beklagen bij aartsbisschop Sterckx.

Witte bevestigt dat de conservatieve en centrumkatholieken de antiklerikale vleugel in aantal domineerden. De democraten in beide ideologische stromingen wogen niet op tegen de behoudsgezinde en gematigde krachten.

Deze verhoudingen waren medebepalend bij de totstandkoming van de Grondwet.⁹⁵⁰ De kerkelijke overheid had zich een goede startpositie weten te verwerven. Deze katholieke meerderheid wist zich ook gesteund door de gematigde liberalen die voorzitter waren van een samenleving waar orde en rust primeerden. De katholieke moraal was een ideale bondgenoot bij dit streven. In het Nationaal Congres is de positie van de kerk dan ook vrij comfortabel te noemen.⁹⁵¹

Tot omstreeks 1839 werd het politiek landschap in België bepaald door dit unionisme, de voortzetting van de liberaal-katholieke unie van 1828. Kossmann betoogt dat het unionisme een veel sterkere gevoelswaarde en een diepere nationale zin had dan zakelijke, parlementaire of regeringscoalities ooit bezaten.⁹⁵² Dat “Monsterverbond” overleefde de Belgische revolutie in een reeks unionistische regeringen, die aanvankelijk als een hecht blok naar buiten kwamen maar, naarmate de toestand stabiliseerde, uiteindelijk moeilijker en moeilijker de schijn van eensgezindheid konden aanhouden.

Een probleem was echter dat men niet echt van een partijenregime kon spreken: de unionistische beweging bestond bij de gratie van het ontbreken van politieke partijen. Gevolg was dat de verkozenen een relatief belangrijke vrijheid genoten. Er was geen “partijdwang”. De stemmingen verliepen niet gestroomlijnd en meerderheden wisselden in functie van het te behandelen punt.

Al snel zouden levensbeschouwelijke spanningen aan de oppervlakte komen en gezien de onzekere situatie diende daar voorzichtig mee te worden omgesprongen. Aanvankelijk waren de critici van de toegevingen aan de clerus niet echt talrijk. M. Bots heeft het over een “aanvankelijk beperkte minderheidsgroep” maar die groep stond “... zeer wantrouwig tegenover de Kerk, en vreesde dat het unionisme uiteindelijk veeleer de belangen van de Kerk

⁹⁵⁰ E. Witte & J. Craeybeckx. Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Blz. 11

⁹⁵¹ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz.180

⁹⁵² Hij ziet in dit unionisme een uitdrukking van de permanente revolutionaire wil van het Belgische volk, “het enige dat begrepen had hoe de vrijheid het mogelijk maakt om de nationale eenheid op de grootste tegenstellingen te vestigen. De drie ministeries van 1831 tot 1839 vonden in dit merkwaardige pathos de kracht, die zij in de Kamer met haar grillen en hartstochten - verklaarbaar uit het ontbreken van enigszins georganiseerde partijen - niet hoefden te zoeken.”

dan die van de vrijheid zou dienen.”⁹⁵³ Bekende figuren hier waren Eugène Defacqz⁹⁵⁴ en Théodore Verhaegen, beiden vrijmetselaar. Zowel binnen het katholieke als het liberale kamp waren er die zich niet helemaal konden terugvinden in de gang van zaken. Sommige liberalen hadden een democratischere evolutie gewenst; bepaalde katholieken waren ultramontaanse gedachten genegen. Het enige cement was, zoals reeds gesteld, de consolidatie van de Belgische natie.⁹⁵⁵

Samengevat: het unionisme bewerkstelligde dat zowel progressievere katholieken en liberalen als behoudsgezindere katholieken en liberalen elkaar konden vinden. Dit patriottische samengaan bleek het bindmiddel te zijn, zonder hetwelk er al vrij snel een strijd zou zijn ontstaan niet enkel tussen de liberale en de katholieke familie, maar ook intern tussen progressievere en conservatievere katholieken of conservatievere en progressievere liberalen.

Wat van buitenaf gezien een eenheid was, kon voor ingewijden, niet verdoezelen dat gematigde politici tegenover progressieven stonden, met elk een eigen agenda. De debatten bevestigden dit.

6.4. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste: analyse van een strategie

Het rooms-katholieke episcopaat had eerder al een nieuwe succesvolle strategie uitgewerkt. Het zou zich niet langer uitdrukkelijk beroepen op de oude rechten en het herstel van de traditionele orde. De bisschoppen zouden focussen op het vrijwaren van de door het Voorlopig Bewind verzekerde vrijheden. Bijzondere aandacht kreeg de interpretatie van de gegarandeerde rechten.

In november 1830 verscheen te Leuven bij Vanlinthout en Vandenzande een anoniem pamflet onder de titel *“Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste”*.⁹⁵⁶ Het pamflet wordt toegeschreven aan Pierre De Ram.⁹⁵⁷ Aloïs Simon schrijft dat Sterckx in belangrijke mate heeft bijgedragen tot het opstellen van het pamflet.⁹⁵⁸ Wie het eigendomsrecht toekomt, is in deze ondergeschikt. Het pamflet zou ruime bekendheid krijgen en deel uitmaken van een goed uitgedokterde strategie. Wij gaan hier dieper op in omdat deze verzuchtingen de debatten in het Nationaal Congres duidelijk zullen beïnvloeden.

⁹⁵³ M. Bots. Beknopte geschiedenis van de liberale partij. Blz. 12

⁹⁵⁴ DEFACQZ Eugène, Marie, né en 1797 à Ath, décédé en 1871 à Bruxelles. Age en 1830 : 33 ans. Congressiste (1830-1831, Ath). Bron : Biographies.Unionisme.be

⁹⁵⁵ G. Deneckere, T. De Paepe en B. De Wever. Een geschiedenis van België. Blz. 60

⁹⁵⁶ S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Vanlinthout et Vandenzande. Louvain. 1830.

⁹⁵⁷ Vincent Viaene ziet als auteurs de denktank bestaande uit Van Bommel, Sterckx en De Ram: “It emanated from an ecclesiastical think-tank consisting of the Bishop of Liège, Cornelius Van Bommel, and two promising members of the curia at Mechelen, who enjoyed de Méans confidence: Engelbert Sterckx, shortly to become his successor, and Pierre De Ram, soon to be the first president of the Catholic University at Louvain.” in V. Viaene. Belgium and the Holy See Blz. 30

⁹⁵⁸ A. Simon. Le vicaire général Sterckx et la Constitution belge (1830 – 1831). Extrait des Miscellanea. L. Van Der Essen. Editions Universitaires. Les presses de Belgique. 1947. Blz. 984 – 2

De auteurs vragen niet zozeer “bescherming door de overheid” (dit woord zal als dusdanig nergens in het pamflet voorkomen) voor de Rooms-Katholieke Kerk en het rooms-katholieke geloof, maar leggen eerder de nadruk op concrete wettelijke, constitutioneel verankerde beschermingsmaatregelen. Dit pamflet kan het best samen worden gelezen met een door de Méan aan het Nationaal Congres gericht herderlijk schrijven waarin eveneens een aantal verzuchtingen zijn opgenomen. De toon van het pamflet is evenwel, in vergelijking tot de Méans brief, veel assertiever. Het pamflet “went especially further than de Méans letter in proposing an original interpretation of freedom of religion, which implied a radical disarmament of the State in its relations with the Church.”⁹⁵⁹

Het goed onderbouwde 24 pagina’s tellende document herinnert aan de belangrijke opdracht die het Nationaal Congres werd gegeven, op de gevaren die dreigden en op de rol van de kerk en de leden van de clerus: “Il a une constitution à fonder, des relations à établir au-dehors, et un chef de l’Etat à nommer qui puisse maintenir et cette constitution, fondement du bonheur du peuple Belge, et ces rapports nécessaires avec les autres peuples de l’Europe.”⁹⁶⁰ Onmiddellijk werd gewaarschuwd voor problemen die de werkzaamheden kunnen hinderen. Het gevaar zou komen van “des partis que les passions font naître, que la résistance irrite, et que l’ignorance aveugle et précipite.” Een verwijzing naar de kritische, dissidente stemmen binnen bepaalde clubs en binnen een bepaalde pers. De auteurs hebben het over een samenzwering en waarschuwen voor anarchie.

De grondwetgever moest zich dus voldoende gesteund voelen, en deze steun was enkel “...à l’intérieur ... dans le bon sens du peuple même...” te vinden. Het rooms-katholieke geloof kon een belangrijk tegengewicht vormen tegen de centrifugale krachten die de natievorming bedreigen, in de clerus zou men een bondgenoot en een bruggenbouwer vinden. En was België niet katholiek? “Dans la Belgique tout entière, sauf quelques points imperceptibles, les masses sont singulièrement attachées au catholicisme.” De antiklerikalen zullen het geweten hebben: “C’est un fait tellement avéré, que les libéraux les plus anti-religieux, n’oserait le nier.”⁹⁶¹

Het moest voor het Congres dan ook duidelijk zijn: indien de grondwetgever het vertrouwen van de clerus zou kunnen winnen, dan zou het automatisch het vertrouwen van de gehele bevolking krijgen. Om dit vertrouwen te bekomen moest men “... agir aussi franchement envers la liberté religieuse qu’envers toutes les autres libertés, c’est-à-dire, ne pas se contenter de l’énoncer dans le pacte fondamental, mais l’y munir de tous les garanties qui lui sont propres.”. Het waarom van deze eis werd verduidelijkt door de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in herinnering te brengen.⁹⁶² De bevolking was zich, aldus het

⁹⁵⁹ V. Viaene. Belgium and the Holy See ... Blz. 31

⁹⁶⁰ S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 3

⁹⁶¹ Ibid. Blz. 4

⁹⁶² De Grondwet van 1815 bevatte, dixit de auteurs, immers dan wel een aantal bepalingen die burgerlijke, religieuze vrijheden vooropstelden, er waren echter onvoldoende waarborgen ingebouwd die deze vrijheden beschermden. Het gevolg was, aldus de auteur(s) dat de uitvoerende macht de vrijheden stelselmatig inperkte: “Il s’attaqua sur tout, soit fanatisme, soit système, à la liberté religieuse des catholiques.” De bevolking van de Belgische provincies ging dan ook in het verzet en stond onvoorwaardelijk, dixit de auteurs, achter de priesters. De clerus was voor de bevolking immers de natuurlijke garant van de vrijheid. Parallel met de aandacht voor de inbreuken op de religieuze vrijheden ontdekte men ook dat heel wat andere vrijheden onder druk kwamen te staan. De weigering om de vrijheden toe te kennen leidde tot een opstand.

pamflet, bewust van de noodzaak om deze vrijheden te garanderen: “Elle veut, en se reconstituant, les mêmes libertés; mais elle les veut mieux garanties; garanties dans la constitution même, afin que désormais le chef de l’Etat, quel qu’il puisse être, trouve là un premier et invincible obstacle à tout projet de les ruiner de nouveau.”⁹⁶³

Dan volgde een oproep om de religieuze vrijheden, met name de vrijheden van de Rooms-Katholieke Kerk, van het rooms-katholieke geloof, te waarborgen. De auteurs van de Grondwet hadden volgens hen echter veel - té veel - aandacht gehad voor de burgerlijke en politieke vrijheden. En er volgde een waarschuwing: het Congres moet het vertrouwen van de rooms-katholieken verdienen, immers “... telle est la condition sans laquelle il ne l’obtiendra jamais, mais compromettra son existence et celle du pays.”

De auteurs waarschuwden voor de activiteiten van bepaalde invloedrijke liberalen die het niet schuwden om (men verwijst ook naar Van Maanen en de protestanten) de vrijheden aan te wenden ten nadele van het katholicisme. Indien deze liberalen ook raadgever van de toekomstige leider van de natie zouden worden, mocht het ergste worden gevreesd. Het moest duidelijk zijn dat “...le pacte social ne se contente pas d’exprimer la liberté religieuse, il faut qu’il la garantisse, comme il doit à la fois exprimer et garantir les libertés civiles et politiques.”

De auteurs onderzoeken vervolgens wat onder opinievrijheid (“liberté des opinions”) en cultusvrijheid (“liberté des cultes”) moest worden verstaan: “Comme la loi humaine ne saurait atteindre la pensée, qui dit liberté des opinions, dit liberté d’opinions, de croyances ouvertement professées, soit par écrit, soit oralement. Le culte, ce sont tous actes extérieurs, qui forment l’expression publique des croyances”.⁹⁶⁴ De vrijheid van cultus impliceerde dat het de civiele samenleving niet toekwam de cultusbeleving in te perken, of dat zou worden tussengekomen in aangelegenheden die de cultus aanbelangen. Het was een pleidooi voor een “hands off-beleid”.⁹⁶⁵

De overheid mocht zich dus niet mengen in de aanstelling van leden van de clerus en evenmin mocht zij enige controle uitoefenen op de briefwisseling tussen de leden van de clerus of tussenkomen wanneer de leden van de clerus vergaderden. Kortom: de overheid diende zich te onthouden van elke inmenging in religieuze (“choses spirituelles”) aangelegenheden. De bakens waren gezet.

Rest natuurlijk de onvermijdelijke, want belangrijke, vraag of de overheid de cultus moest financieren. Hier verwezen de auteurs naar de uit het natuurrecht (“droit naturel”) voortvloeiende verplichting voor de gelovigen om te voorzien in het onderhoud (“l’entretien”) van hun zielenherders.

⁹⁶³ Ibid. Blz. 5

⁹⁶⁴ Ibid. Blz. 6

⁹⁶⁵ Als voorbeeld wordt verwezen naar het treffen van maatregelen die een impact zouden hebben op de opleiding zelf van de clerus of het nemen van bepaalde maatregelen wanneer men naar aanleiding van bepaalde vieringen optochten houden wil.

In België echter was het voor hen zo dat het de overheid toekwam in te staan voor het onderhoud en dit als schadeloosstelling voor de in beslag genomen goederen (hier werd verwezen naar Portalis⁹⁶⁶ en Siméon⁹⁶⁷ die herinnerden aan eerdere beloften om zulks te doen). In hun pamflet gingen zij nader in op deze compensatiepolitiek.

Interessant is de door de auteurs gegeven invulling van dat wat onder cultusvrijheid en scheiding tussen kerk en staat moest worden verstaan. Het was een systeem “...où les ministres de la religion n’ont, comme tels, aucune part au gouvernement de l’Etat, et où les lois religieuses ou ecclésiastiques ne sont pas déclarées en même temps lois de l’Etat; ...”.⁹⁶⁸

Hier kwam Willem I in het vizier: “... il n’y a pas de diocèse en Belgique, qui ne puisse fournir une longue liste de vexations ... que le ministère se permet contre le culte catholique.”⁹⁶⁹ Deze situatie moest vermeden worden en de Belgische clerus hoopte dat de grondwetgevers een eind zouden maken aan “...cet état de gêne et de persécution...”. Het inschrijven van waarborgen in de Grondwet was een signaal voor de clerus. En zo zou ook de gehele natie vertrouwen hebben in de grondwetgever.

Volgde dan een dissectie van de artikelen die betrekking hebben op de cultus en de cultusbeleving.

In het voorontwerp werd de godsdienstvrijheid afgedaan in twee bepalingen. Een eerste artikel luidde dat “La liberté des opinions est garantie”. Een ander artikel stipuleerde dat “L’exercice publique d’aucun culte ne peut être empêché qu’en vertu d’une loi, et seulement dans le cas où il trouble l’ordre et la tranquillité publique.”. Deze bepalingen waren te algemeen om de goedkeuring van de clerus te krijgen.

De eerste opmerking is dat het begrip “gewetensvrijheid” onvoldoende geëxpliciteerd is “On croit qu’il convient de remplacer par quelque chose de plus positif cette assertion, ridicule dans sa généralité, la liberté des opinions est garantie, ...”.⁹⁷⁰ Volgens de auteurs zegde het voorliggende artikel niets en was een aanvulling noodzakelijk. De tweede bedenking had betrekking op de garantie dat de overheid niet zou tussenkomen in kerkelijke aangelegenheden, tenzij er sprake was van het verstoren van de rust en de orde. Men vreesde voor misbruik van deze bepaling.

⁹⁶⁶ J.-E.-M. Portalis. Discours et rapports du citoyen Portalis, conseiller d'Etat, sur l'organisation des cultes. J. R. Vigneulle. Nancy. 1802 Blz. 78 “En déclarant nationaux les biens du clergé catholique, on avait compris qu’il était juste d’assurer la substance des ministres à qui ces biens avaient été originairement donnés : on ne fera donc qu’exécuter ce principe de justice, en assignant aux ministres catholiques des secours supplémentaires jusqu’à la concurrence de la somme réglée pour le traitement de ces ministres.”

⁹⁶⁷ S.n. Paris pendant l’année 1802. Volume XXXV. Cox, fils, et Baylis. Londres. 1802. “De pieuses prodigalités avaient comblé de richesses le clergé et lui avaient créé un immense patrimoine. L’assemblée constituante l’appliqua aux besoins de l’Etat, mais sous la promesse de salarier les fonctions ecclésiastiques. Cette obligation trop négligée sera remplie avec justice, économie et intelligente. ... Il n’en coûte pas au trésor la quinzième partie de ce que la nation a gagné à la réunion des biens du clergé. (Siméon, rapp. au tribunal).”

⁹⁶⁸ S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 8

⁹⁶⁹ Ibid. Blz. 9

⁹⁷⁰ Ibid. Blz. 11

De auteurs vroegen de wetgever rekening te houden met deze verzuchtingen en dat men, in deze wetten, zowel de te verwijderen “Entraves”, als de te nemen “Arrangements” zou opnemen en dit alles “...sur l’avis et de l’assentiment énoncé des chefs du culte...”. Wat het opheffen van de hindernissen betreft, werd verwezen naar de circulaire van Eugène Robiano⁹⁷¹ van 7 maart 1814 “...vue, approuvée et déclarée tout-à-fait conforme aux vues bienfaisantes des hautes-Puissances alliées”.⁹⁷² In dit schrijven, goedgekeurd door de commissarissen-generaal Delius en graaf de Lottum dat aan de Belgische geestelijkheid werd gericht, werd gegarandeerd dat de relatie tussen de staat en de Rooms-Katholieke Kerk geregeld zou worden op basis van het canonieke recht en de oude constitutionele wetten.⁹⁷³ Het schrijven bevestigde de prerogatieven van de kerk.⁹⁷⁴ Meer dan een decennium later ontbrak nog steeds een sluitende regeling en dit was onaanvaardbaar. En men ging verder. Er werd voorgesteld aan het Nationaal Congres om vooreerst de Organieke Artikelen van de 18de Germinal, an 10, te schrappen. Ook artikel 297 van het Strafwetboek dat de Organieke Artikelen bevestigde moest worden geschrapt (Le code en général est, de l’aveu même de ceux qui ne sont point partisans de prêtres, d’une excessive rigueur contre eux.”). Hierbij aansluitend moest komaf worden gemaakt met het Placet of koninklijke toestemming en de inmenging in de aanstelling (“l’agrément ou l’agrégation”) van de priesters. Wat dit laatste betreft was het duidelijk, volgens de auteurs, dat deze maatregel ingegeven was door het schisma dat de overheid zelf had gecreëerd en dat “Plusieurs fonctionnaires des Pays-Bas en ont fait un usage détestable.” Ten slotte zou de wetgever erop moeten toezien dat alle regelgeving die in strijd was met de godsdienstvrijheid zou worden afgeschaft.⁹⁷⁵ Voornamelijk de napoleontische decreten “...véritables actes du despotisme de Napoléon...” moesten het ontgelden.

Het voorgestelde draaiboek liet aan duidelijkheid niets te wensen over.

Het bevatte ook een reeks verzuchtingen die gegroepeerd werden onder de noemer “Arrangements à prendre”. Die hadden betrekking op de echtscheiding, het huwelijk, de legerdienst, de processies en feestdagen en het verenigingsleven. Wat de echtscheiding aanging, werd het huidige systeem als strijdig met de goddelijke wet gezien. Voorgesteld werd

⁹⁷¹ Verwezen wordt naar Eugène Jean-Baptiste de Robiano (8 juni 1741 - 9 mei 1820) en de voorlopige regering in de Zuidelijke Nederlanden in 1814-1815.

⁹⁷² S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 13

⁹⁷³ Journal Officiel, 1814, I, n°. 45. Lettre adressée à monsieur l’évêque de Namur et à messieurs les vicaires généraux de différens diocèses de la Belgique.

⁹⁷⁴ “Les victoires éclatantes que les armées de leurs Hautes Puissances Alliées ont remportées par le secours de Dieu, ayant affranchi le clergé de la Belgique de toutes les entraves mises à l’exercice de la Religion Catholique, Apostolique et Romaine, le Gouvernement, conformément aux intentions de leurs Hautes Puissances Alliées, maintiendra inviolablement la puissance spirituelle, et la Puissance civile dans leurs bornes respectives, ainsi qu’elles sont fixées par les lois canoniques de l’Eglise, et les anciennes lois constitutionnelles du pays. En conséquence, les affaires ecclésiastiques resteront en main des Autorités spirituelles, qui soigneront et surveilleront les intérêts de l’Eglise. C’est donc aux autorités ecclésiastiques que l’on devra s’adresser pour tout ce qui concerne la Religion. En transmettant cette résolution à votre clergé, vous pouvez, Messieurs, lui assurer la protection spéciale du Gouvernement.” in Journal Officiel, 1814, I, n°. 45 : Lettre adressée à monsieur l’évêque de Namur et à messieurs les vicaires généraux de différens diocèses de la Belgique. Bruxelles, le 7 Mars 1814.

⁹⁷⁵ Verwezen wordt hier naar het keizerlijk decreet van 30 december 1809 betreffende de kerkfabrieken en het decreet van 6 november 1813 op de bewaring en het bestuur van de goederen die de clerus bezit in verscheidene delen van het rijk.

dat een gescheiden individu, behorende tot een bepaalde levensbeschouwelijke strekking die het huwelijk als onverbreekbaar beschouwde, de facto nooit nog, voor de wet, toegelaten zou kunnen worden tot een tweede huwelijk.⁹⁷⁶ Ook de regeling waarbij het burgerlijk huwelijk het kerkelijk huwelijk diende vooraf te gaan was onaanvaardbaar.⁹⁷⁷ Er was immers “... rien de plus absurde, rien de plus directement contraire à la liberté religieuse qu’une entrave légale mise à l’administration d’un sacrement. Or le mariage en est un pour les catholiques.”.⁹⁷⁸ Voor de gelovigen was het burgerlijk huwelijk daarenboven slechts een formaliteit ; enkel het sacrament telde. “Ce point de doctrine est incontestable et aussi ancien que le culte catholique.”.⁹⁷⁹ De wetgever diende er zich voor te hoeden dat zijn wetgeving geen “... licence qui engendre l’immoralité et un scandale légal...” tolereerde. Anders gesteld: wie het (kerkelijk) huwelijk beschermde, beschermde de samenleving.

Wat militieverplichtingen betrof, werd een uitzondering gevraagd voor wie zich voorbestemd voelde voor het priesterambt. Er werd aan herinnerd dat, zowel Napoleon als Willem I, tolereerden dat kandidaat-priesters tijdelijk vrijgesteld zouden worden van wapendracht: “... la liberté des cultes serait violée si les aspirans au ministère religieux étaient obligés de porter le mousquet.”⁹⁸⁰ De tekst bevat een voorstel van reglement dat vastlegt dat de leerling-priester tijdens zijn opleiding vrijgesteld zou zijn van legerdienst en eenmaal de opleiding voltooid en bevestigd in zijn priesterambt, ook definitief vrijgesteld werd van de dienstplicht.

Andere aandachtspunten waren de vieringen en optochten naar aanleiding van bepaalde kerkelijke feestdagen. Hier werd geen (sturend) initiatief van de wetgever gevraagd (men hoedde er zich voor om aan te zetten tot het instellen van beperkende maatregelen voor bijeenkomsten in open lucht). Er werd wel “...de la part du magistrat ... vu les rassemblements qu’elles occasionnent, l’ordre à y tenir, la cessation des travaux ...” een verplichte “...coopération...” gevraagd. Meer nog “Il faudrait qu’outre les deux processions autorisées, on ne put en faire qu’après avoir obtenu la permission de l’évêque, qui lui-même s’entendra avec les autorités civiles.”. Wat dit laatste betreft werd voorgesteld om een aantal (door het Concordaat van 1801 afgeschafte) feesten opnieuw in te voeren, zoals driekoningen, sacramentsdag, Maria-lichtmis...).⁹⁸¹

⁹⁷⁶ Volgens de auteurs mag de huidige regeling immers rekenen op “... la réprobation dont les dix-neuf vingtièmes de la nation Belge...”. Het gaat hem om een duidelijk geval van “... hiddieuse immoralité légale”.

⁹⁷⁷ Verwezen wordt wellicht naar het artikel 3 van het decreet van 6 octobre 1830. Liberté de la presse, de la parole et de l’enseignement. Hierin wordt gesteld dat belemmeringen weggewerkt worden. In I. Plaisant. Pasiomie ou collection complète ... Troisième série. Blz. 36

⁹⁷⁸ S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 16

⁹⁷⁹ Dit alles wordt verder geëxpliciteerd in een voetnoot die meer dan 2 bladzijden van het pamflet in beslag neemt. In deze voetnoot worden enkele voorbeelden aangereikt waaruit blijken moet dat er een incompatibiliteit bestaat tussen de katholieke moraal en het civiel recht. Zowel de clerus als de wetgever hebben tot opdracht de sociale orde te handhaven “...sans nuire ni à la liberté religieuse ni à la liberté civile.”. De grondwetgever wordt eraan herinnerd dat het huwelijk de hoeder van de moraal is. De gelovigen “... forment moralement la totalité de la population...” en “... le mariage étant la sauve – garde des moeurs, de l’honnêteté et en quelque sorte de la tranquillité publique, tout ce qui se fait dans son intérêt, se fait dans l’intérêt de la société elle-même.” in S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 18

⁹⁸⁰ Ibid. Blz. 17

⁹⁸¹ Ibid. Blz. 19

Belangrijke aandachtspunten zijn evenwel de vrijheid van vereniging en het verwerven van “bestaansmiddelen” door deze verenigingen. Er werd voorgesteld toe te laten dat men de vrijheid van vereniging zou concretiseren/aanvullen door de vrijheid om bepaalde goederen te verwerven.⁹⁸²

Niet onbelangrijk is de regeling met betrekking tot de bezoldiging van de leden van de clerus.⁹⁸³ Er werd een systeem van enveloppefinanciering voorgesteld. (“Que tout traitement fût affecté à la place et non à la personne qui l’occupe, et qu’en conséquence la somme totale des traitements fût fixée pour chaque diocèse.”) Met een aanpassing “...pour les besoins matériels auxquels les communes ou provinces ne peuvent suffire: tels que bâtisse ou réparation d’églises, de presbytères, etc. Et que ces sommes puissent être augmentées de tous les traitemens non perçus par le personnel pour cause de décès ...”.⁹⁸⁴ Er werd daarenboven voorgesteld dat men elk jaar zou overgaan tot het confronteren van de rekeningen van de bisdommen met “... la même partie du budget général de l’Etat ...” zodat men er zich van zou kunnen vergewissen dat de gelden bestemd voor de eredienst, ook effectief aangezuiverd werden.

Er werd ook gepleit voor een systeem dat toelaten zou giften aan de kerk over te maken, immers “... rien ne serait plus aisé que de libérer successivement par ce moyen l’Etat de la charge qui lui incombe d’indemniser le clergé par le traitement...”. De gelovigen zouden dus in staat moeten worden gesteld aan de kerk, aan onderwijs- en weldadigheidsinstellingen, legaten, landerijen en lijfrentes over te maken.

De overheidsfinanciën zouden er zelfs goed bij varen, immers, hoe meer inkomsten de clerus kon generen, hoe lager de financiële last voor de overheid: “Que les revenus nets de ces biens de dotations dégrèvent successivement l’État de la somme équivalente payée comme traitement.”. De wetgever werd aangespoord om nog andere initiatieven te nemen. Indien men een doorgedreven onderzoek zou voeren naar die goederen en renten die eigenlijk de kerk toebehoren, maar ten onrechte aan anderen toekwamen, en deze goederen opnieuw aan de kerk zou overmaken “...l’on déchargerait d’autant le gouvernement du traitement qu’il paie au clergé.”. Dit vertaalde zich in een Koninklijk besluit van 7 januari 1834. Of er uiteindelijk een besparingsoperatie voor de staat uit voortvloeide is onduidelijk.

⁹⁸² Twee argumenten werden ontwikkeld. Het eerste argument verwees naar de steun aan armen en behoeftigen waarvoor deze verenigingen vaak instaan. Uit de vrijheid van vereniging en de steun die deze verenigingen wilden verlenen vloeide automatisch voort dat men tolereren moest “...que je puisse acquérir une maison et un patrimoine quelconque pour assurer un gîte et du pain à ceux qui se sont dévoués avec moi.”. Daarna volgde de waarschuwing dat indien men niet aanvaardde wou dat verenigingen goederen bezaten, er een verarming zou optreden. Indien het individuen waren die deze goederen bezaten zouden “... les droits de succession à chaque décès, à chaque mutation, épuiseront la famille; si le prête-nom meurt ab intestat, ses propres s’emparent du bien, et la famille est ruinée ...” De voorgestelde oplossing bestond erin de verenigingen toe te laten “...de plein droit, outre leur habitation, des biens fonds à concurrence de 200 francs de revenu par tête, sauf à indemniser le fisc des droits de succession, en payant annuellement 4 pour c. du revenu net?” S.n. *Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste*. Blz. 20

⁹⁸³ Diverse argumenten worden ontwikkeld om duidelijk te maken dat de overheid de plicht heeft de bezoldiging van de leden van de clerus te dragen. Het gaat hier immers om een schadeloosstelling voor de in het verleden genaaste goederen. Komt erbij, aldus de auteurs, dat als gevolg van de oprichting van onder meer het bisdom Brugge en de personeelsuitbreiding (een wens van de katholieke bevolking) een duidelijke regeling zich opdringt.

⁹⁸⁴ S.n. *Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste*. Blz. 21

Van de grondwetgever werd verwacht dat hij bij het opstellen van de grondwet rekening zou houden met deze verzuchtingen. Slechts op die wijze “... le peuple Belge tout entier se ralliera autour du congrès...et la Belgique sera heureuse, parce que la Belgique sera libre.”.⁹⁸⁵ Aan de wetgever dus om dit alles te verankeren.

Aloïs Simon stelt in “Le vicaire général Sterckx et la Constitution belge” dat deze brochure “... influença les constituants dans l’élaboration du texte constitutionnel et ce furent les principes inscrits dans cet opuscule qui servirent de plan à l’action de Sterckx.”.⁹⁸⁶ Dit pamflet was bedoeld als introductie tot de brief die de Méan op 13 december naar het Congres zou sturen.⁹⁸⁷ Hij beschrijft Sterckx hierbij als een pragmaticus, als een strateeg, die gevormd tijdens zijn verzet tegen de door Willem I gevoerde politiek, aangevoeld had “...que le salut était dans la liberté...” en dat “... au plus fort des démêlés avec ce souverain ... avait indiqué cette solution et pour assurer l’enseignement religieux, et pour éviter des complications gouvernementales dans l’exercice du ministère pastoral.”⁹⁸⁸

Sterckx “... devait être considéré comme le chef de file des prêtres élus au Congrès.” Zijn invloed was zeker groot en hij zou, eenmaal de Grondwet tot stand gekomen en de verzuchtingen van de rooms-katholieke clerus erin opgenomen, alles van nabij blijven volgen.

Sterckx zal zich ook vrij snel opwerpen als de spilfiguur in het verzet tegen bepaalde liberale politici. Hij beschikte hiervoor over informanten die hem nauwgezet op de hoogte houden van dat wat er in Brussel gaande is. Boucqueau de la Villeraië (priester, lid van het nationaal Congres, volksvertegenwoordiger voor het Arrondissement Mechelen) is een van die informanten. De alerte vicaris-generaal volgde en stuurde. Hij gaf zijn richtlijnen door aan een kleine kern van katholieke afgevaardigden zoals de Gerlache, Joseph Van der Linden, de Luikse advocaat Jean Raikem, vader en zoon De Sécus of de Mechelse kanunnik Philippe-Joseph Boucqueau de Villeraië.⁹⁸⁹ Indien nodig werd contact opgenomen met katholieke vertegenwoordigers, “Cela se remarque particulièrement au moment de la discussion sur la liberté de l’enseignement et sur l’antériorité du mariage civil.”.⁹⁹⁰

Sterckx was er later van overtuigd dat hij, gegeven de omstandigheden, al wat politiek mogelijk was, had binnengehaald. Hij zou, eens goedgekeurd, de Grondwet ook hoeden tegen aanvallen van al te doctrinaire katholieken en hij zou ook naar Rome toe de nodige stappen zetten om kritiek te weerleggen.⁹⁹¹

⁹⁸⁵ S.n. Considérations sur la liberté religieuse par un unioniste. Blz. 24

⁹⁸⁶ A. Simon. Le vicaire général Sterckx et la Constitution belge (1830 – 1831). Extrait des Miscellanea. L. Van Der Essen. Editions Universitaires. Les presses de Belgique. 1947. Blz. 983-1

⁹⁸⁷ In een schrijven van De Ram aan Sterckx, gedateerd 13 februari 1862, is te lezen dat dit pamflet tot doel had “de servir comme pièce d’appui à la lettre du prince de Méan au Congrès.”

⁹⁸⁸ A. Simon. Le vicaire général Sterckx et la Constitution belge (1830 – 1831). Blz.985-3

⁹⁸⁹ Rolf Falter. 1830 : ... Blz. 208

⁹⁹⁰ A. Simon. Le vicaire général Sterckx et la Constitution belge (1830 – 1831). Blz.986

⁹⁹¹ De Belgische afscheiding werd door Rome kritisch gevolgd. De leden van het Congres waren volgens deze kritieken overgeleverd aan de anarchie en de Grondwet werd gezien als een “atheïstisch geschrift” waarin nergens sprake was van God. Het werd gezien als een teken van groeiende religieuze onverschilligheid. De reactie

Dat de pragmaticus die Sterckx was, genoeg kon nemen met de in de Grondwet ingeschreven vrijheden en waarborgen, blijkt onder meer uit zijn antwoord op een vraag ter zake van Capaccini. In een uitgebreide nota analyseerde en verdedigde hij de artikelen die in vraag werden gesteld.⁹⁹² Hij kreeg echter nooit een antwoord op zijn reactie. Sterckx veronderstelde dat het uitblijven van een antwoord gelijk stond met een instemming. Deze kwestie zou de gemoederen blijven aantasten. Tekenend hiervoor zijn twee brieven die die Sterckx later publiceerde.⁹⁹³

6.5. Mgr. De Méan en de bijzondere aandacht voor de constitutie

De publicatie "*Considérations sur la liberté religieuse*", kreeg - zoals te verwachten - steun van de aartsbisschop.⁹⁹⁴ In een brief van 13 december 1830⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ aan het Nationaal Congres, herinnerde mgr. de Méan aan de verzuchtingen van de Rooms-Katholieke Kerk.

Het episcopaat was dan wel bereid afstand te nemen van een systeem gekenmerkt door een geprivilegieerde staatsgodsdienst, het kon niet akkoord gaan met beperkingen op de godsdienstvrijheid zoals die uit de voorbereidende teksten af te leiden was. Op 17 december 1830 werd in het Nationaal Congres de brief⁹⁹⁷ voorgelezen waarin de stellingnamen van het anonieme pamflet (diplomatisch) werden gesynthetiseerd.

zou niet lang uitblijven. De encycliek Mirari Vos van 15 augustus 1832 trekt ten strijde tegen deze modernistische tendensen. Wat een bron van ongenoegen bleek was onder meer het feit dat bepaalde burgers, wilden zij toegang hebben tot bepaalde ambten, de eed van trouw aan deze Grondwet moesten zweren. Dit werd gezien als een inbreuk op het zopas verworven principe van scheiding van kerk en staat.

⁹⁹² Archief aartsbisdom Mechelen. Historische archiefbestanden van onder andere het aartsbisdom Mechelen, de Mechelse aartsbisschoppen, het Grootseminarie en het Sint-Romboutskapittel te Mechelen, parochies, kloosters en abdijen in het aartsbisdom en daarbuiten. Observations sur la Nouvelle Constitution. Sterckx aan Cappaccini, 20 december 1831.

⁹⁹³ E. Sterckx. La Constitution Belge et l'encyclique de Grégoire XVI ; Deux lettres de Son Éminence le Cardinal-Archevêque de Malines, sur nos libertés constitutionnelles. Malines. E.F. van Velsen. 1864.

⁹⁹⁴ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. 2005. Blz. 181

⁹⁹⁵ Archief aartsbisdom Mechelen. Historische archiefbestanden van onder andere het aartsbisdom Mechelen, de Mechelse aartsbisschoppen, het Grootseminarie en het Sint-Romboutskapittel te Mechelen, parochies, kloosters en abdijen in het aartsbisdom en daarbuiten. Bijzondere collectie de Méan. Correspondentie.

⁹⁹⁶ Archief aartsbisdom Mechelen. Collectio Epistolarum Pastoralium. Dioecesis Mechliniensis. 1. Blz. 632

⁹⁹⁷ Malines, le 13 décembre 1830. Messieurs, Je croirais manquer à un des devoirs les plus essentiels de mon ministère si, au moment où vous allez décréter la constitution qui doit régir notre intéressante patrie, je ne m'adressais à vous, messieurs, pour vous engager à garantir à la religion catholique cette pleine et entière liberté, qui seule peut assurer son repos et sa prospérité.

Les divers projets de constitution qui ont été publiés jusqu'à ce jour sont loin d'avoir suffisamment assuré cette liberté. L'expérience d'un demi-siècle a appris aux Belges qu'il ne suffit point de leur donner en général l'assurance qu'ils pourront exercer librement leur culte ; en effet, cette assurance leur était donnée dans l'ancienne constitution brabançonne, elle leur était donnée dans le concordat de 1801, elle l'était encore dans la loi fondamentale publiée en 1815 ; et cependant que d'entraves leur culte n'eut-il pas à subir, que de vexations n'eut-il pas à essuyer sous les différents gouvernements qui se sont succédé pendant cet espace de temps !

J'ai la ferme confiance que le congrès, composé des mandataires d'une nation éminemment religieuse, après avoir donné à différentes reprises des preuves non équivoques de son respect pour la religion, saura empêcher à jamais le retour de ces maux, qui doivent d'ailleurs être écartés avec d'autant plus de soin, qu'ils ne manquent jamais d'amener des crises dans l'État.

Les catholiques forment la presque totalité de la nation que vous êtes appelés, messieurs, à représenter et à rendre heureuse ; ils se sont constamment distingués par un dévouement sincère au bonheur de leur patrie, et c'est à ce double titre que je réclame en leur faveur la protection et la bienveillance de votre assemblée. En vous exposant leurs besoins et leurs droits, je n'entends demander pour eux aucun privilège ; une parfaite liberté avec toutes ses conséquences, tel est l'unique objet de leurs vœux, tel est l'avantage qu'ils veulent partager avec tous leurs concitoyens.

Bien que, par ses deux arrêtés du 16 octobre dernier, le gouvernement provisoire ait affranchi le culte catholique de toutes les entraves mises à son exercice et lui ait accordé cette liberté dans toute son étendue, il est cependant indispensable de la consacrer de nouveau dans la constitution, afin d'en assurer aux catholiques la paisible et perpétuelle jouissance.

Les stipulations qui devraient y être consignées à cet effet me paraissent pouvoir se réduire aux suivantes.

D'abord il est nécessaire d'y établir que l'exercice public du culte catholique ne pourra jamais être empêché ni restreint. Faute de cette stipulation on ferma, sous le gouvernement précédent, des églises et des chapelles, où l'exercice public du culte était nécessaire, et où certes il n'entraînait ni inconvénient ni danger pour la tranquillité publique. Si, à l'occasion ou au moyen du culte, des abus se commettent, les tribunaux doivent en poursuivre les auteurs ; mais il serait injuste d'interdire le culte même, puisque la peine rejaillirait toujours sur des innocents et bien souvent n'atteindrait pas les coupables.

Mais la condition essentielle et vitale, sans laquelle la liberté du culte catholique ne serait qu'illusoire, c'est qu'il soit parfaitement libre et indépendant dans son régime, et particulièrement dans la nomination et l'installation de ses ministres, ainsi que dans la correspondance avec le Saint-Siège. Rien n'est plus juste ; car il est absurde de dire qu'une société quelconque est libre, si elle ne peut se régir à son gré, ni choisir et établir librement ceux qui doivent la diriger ; et quel plus dur esclavage peut-on imposer à un culte que de le contraindre à n'avoir pour chefs que des personnes agréables à ceux qui peuvent même être ses plus cruels ennemis ? C'est évidemment fournir à ceux-ci un moyen sûr de l'affaiblir et de le détruire, en écartant les capacités, ou en privant les fidèles de pasteurs pendant un long espace de temps, comme l'expérience ne l'a que trop prouvé. C'est sans doute pour ces motifs que le gouvernement provisoire a si sagement aboli, par l'art. 4 de son arrêté du 16 octobre dernier, toute institution, toute magistrature créée par le pouvoir pour soumettre les associations religieuses et les cultes à l'action ou à l'influence de l'autorité. J'ose espérer que le congrès consacrera ce principe dans l'acte constitutionnel en établissant que toute intervention de l'autorité dans les affaires des cultes est interdite, qu'ils peuvent établir leurs ministres et se régir avec une entière indépendance,

La religion a une connexion si intime et si nécessaire avec l'enseignement, qu'elle ne saurait être libre si l'enseignement ne l'est aussi. Le congrès consacrera donc, je n'en doute pas, la liberté pleine et entière de l'enseignement ; il écartera à cet effet toute mesure préventive et il confiera aux tribunaux le soin de poursuivre les délits des instituteurs ; mais j'ose le prier de stipuler spécialement que les établissements consacrés à l'instruction et à l'éducation des jeunes gens destinés au service des autels, seront placés exclusivement sous la direction et la surveillance des supérieurs ecclésiastiques. Cette disposition pourra d'abord paraître inutile, parce qu'elle n'est qu'une conséquence immédiate et nécessaire de la liberté du culte ; mais les catholiques ont été si injustement entravés, si cruellement vexés à ce sujet sous les gouvernements précédents, qu'ils ne sauraient se l'assurer contre le retour de ces oppressions, si cette stipulation ne se trouve dans le nouveau pacte, et ils croient pouvoir l'espérer avec d'autant plus de fondement, que pour faire droit à nos justes réclamations, le gouvernement précédent avait consacré une semblable disposition par son arrêté du 2 octobre 1829 et par l'art. 12 de celui du 27 mai dernier.

Les obstacles que les gouvernements précédents ont mis au droit qu'ont les hommes de s'associer pour opérer le bien, et qui pesaient particulièrement sur les associations religieuses et de bienfaisance des catholiques, font généralement désirer à ceux-ci que la liberté de s'associer, déjà rétablie par le gouvernement provisoire, soit confirmée dans la constitution, et qu'il soit assuré aux associations des facilités pour acquérir ce qui est nécessaire à leur existence.

Enfin les traitements ecclésiastiques sont un dernier objet que je prends la confiance de recommander à la sollicitude du congrès.

L'État ne s'est approprié les biens du clergé qu'à charge de pourvoir convenablement aux frais du culte et à l'entretien de ses ministres ; l'art. 1er de la loi française du 2 novembre 1789 l'atteste. Le Saint-Siège de son côté n'en a ratifié l'aliénation pour le bien de la paix, que sous la stipulation expresse que le gouvernement se chargeait d'accorder un traitement convenable aux ministres du culte, comme les art. 13 et 14 du concordat de 1801, ainsi que les bulles y relatives en font foi. En assurant donc les traitements ecclésiastiques et les autres avantages dont l'Église a joui sous le gouvernement précédent, le congrès fera un acte de justice et raffermira la

De aartsbisschop vertrok van de vaststelling dat de ontwerpen van grondwet die circuleerden onvoldoende garanties boden. De ervaring leerde - hij verwees naar de Brabantse Constitutie, het Concordaat onder Napoleon van 1801 en de Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815 - dat men het niveau van de intentieverklaring overstijgen moest en de erin opgenomen vrijheden moest verzekeren, immers "... que d'entraves leur culte n'eut-il pas à subir, que de vexations n'eut-il pas à essayer sous les différents gouvernements qui se sont succédés pendant cet espace de temps.". De decreten van 16 oktober 1830 hadden dan wel "...affranchi le culte catholique de toutes les entraves mises à son exercice...", dit volstond niet "...il est cependant indispensable de la consacrer de nouveau dans la Constitution...". De tijd was gekomen om de gegarandeerde vrijheden stevig te verankeren.

De eisen van de rooms-katholieke clerus waren duidelijk: geen beperking in de openbare uitoefening van de godsdienst (...il est nécessaire d'y établir que l'exercice publique du culte catholique ne pourra jamais être empêché ni restreint ..."), onvoorwaardelijke vrijheid van interne organisatie (... la condition essentielle ... c'est qu'il soit parfaitement libre et indépendant dans son régime et plus particulièrement dans la nomination et l'installation de ces ministres, ainsi que dans la correspondance avec le saint Siège..."), vrijheid van onderwijs ("La religion a une connexion si intime et si nécessaire avec l'enseignement, qu'elle ne sauroit être libre si l'enseignement ne l'est aussi."), niet-inmenging in onderwijsaangelegenheden ("... j'ose le prier de stipuler spécialement que les établissements consacrés à l'instruction et à l'éducation des jeunes gens destinés au service des autels, seront placés exclusivement sous la direction et la surveillance des supérieurs ecclésiastiques."), vrijheid van vereniging ("... qu'il soit assuré aux associations des facilités pour acquérir ce qui est nécessaire à leur existence."), bezoldiging van de bedienaren van de eredienst ("L' État ne s'est approprié les biens du clergé qu'à charge de pourvoir convenablement aux frais du culte et à l'entretien de ses ministres."... "... le Congrès fera un acte de justice et réaffirmera la paix publique.") en non-interventie van de uitvoerende macht ("... aucun agent du pouvoir exécutif (ne) puisse gêner le libre exercice du culte, en exerçant une influence illégale sur les opinions et la conduite des ecclésiastiques, ce dont il existe des exemples très récents...").

Algemeen wordt aanvaard dat dit schrijven en de "anonieme" brochure een belangrijke invloed hebben gehad bij de totstandkoming van de grondwetsartikelen die betrekking hadden op religieuze aangelegenheden.

paix publique. Afin de prévenir d'injustes préférences et d'empêcher surtout que du chef de ces traitements aucun agent du pouvoir exécutif ne puisse gêner le libre exercice du culte, en exerçant une influence illégale sur les opinions et la conduite des ecclésiastiques, ce dont il existe des exemples très récents, il faudrait que la répartition de ces secours fût fixée par la loi.

Telles sont, messieurs, les dispositions qu'il est nécessaire de consigner dans la constitution belge pour assurer aux catholiques le libre exercice de leur culte et les mettre à l'abri des vexations qu'une longue et triste expérience leur fait craindre. La confiance que j'ai dans vos lumières et dans la pureté de vos intentions me fait espérer fermement que vous les adopterez d'un commun accord. Vous me procurerez ainsi une consolation dont j'ai été privé depuis longtemps, vous remplirez tous les cœurs de joie, vous acquerrez des titres incontestables à l'éternelle reconnaissance de vos concitoyens, et vous aurez la satisfaction d'avoir rempli le principal mandat qu'ils vous ont confié, parce que vous aurez consolidé la liberté à laquelle ils attachent le plus de prix, celle de pouvoir pratiquer librement la religion de leurs ancêtres.

Je vous prie, messieurs, d'agréer l'assurance de ma plus haute considération.

FRANÇOIS-ANTOINE, Prince de Méan, archevêque de Malines.

Zoals Rik Torfs het stelt: “La lettre du prince de Méan, archevêque de Mechelen, ... eut clairement une influence importante sur la version définitive des articles 14, 15 et 117 de la Constitution de 1831 dans lesquels les principes des relations entre État et Églises ont été posés.”⁹⁹⁸

6.6. La liberté comme en Belgique⁹⁹⁹

Het Nationaal Congres zou het in een drietal maanden eens worden over een Grondwet van 139 artikelen. Op 7 februari 1831 werd het “Décret contenant la Constitution de la Belgique” gepubliceerd.¹⁰⁰⁰

De onafhankelijke Belgische staat koos onmiddellijk voor het parlementaire stelsel. Er werd niet geopteerd voor een republiek, wel voor een constitutionele monarchie. Wat men bewerkstelligde was een verzoening tussen een constitutionele monarchie en een verkozen vertegenwoordiging. De macht ging uit van de Natie, maar dit diende restrictief te worden ingevuld. Met de Natie werd duidelijk niet de gehele bevolking bedoeld. Het kiesrecht was zeer beperkt te heten en bleef tot het einde van de 19de eeuw een prerogatief van een beperkte elite.

De Belgische rechtshistoricus John Gilissen berekende dat ongeveer 40% van de Belgische grondwetsartikelen terug te brengen waren tot de Nederlandse Grondwet van 1815; ca. 35% refereerde naar de Franse Grondwet van 1830. Ook de Franse Grondwet van 1791 leverde ideeën.¹⁰⁰¹ “Slechts een tiende van de Grondwet was origineel.”¹⁰⁰² De Gerlache, die voorzitter was van de Commission de la Constitution van het Nationaal Congres, stelde onomwonden dat er weinig nieuws te vinden was in de Grondwet.¹⁰⁰³ Het eerder eclectische eindproduct zou wel een inspiratiebron worden voor andere landen.

Voor de leden van het Voorlopig Bewind en het Nationaal Congres waren deze modellen geen onbekenden. Velen onder hen waren juristen, en hoewel de meesten een Franse opleiding hadden genoten, hadden zij ook kennis van de Britse en Nederlandse modellen. Een

⁹⁹⁸ Rik Torfs. *Église et État en Belgique*. Conscience et liberté. 1986. Nr. 32. Blz. 34-43.

⁹⁹⁹ A. Simon. *Le Cardinal Sterckx et son temps (1792-1867)*. L'Église et L'État. Wetteren. Editions Scaldis. 1950. Blz. 610

¹⁰⁰⁰ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète ...Troisième série*. Blz. 18

¹⁰⁰¹ H. De Smaele. *Eclectisch en toch nieuw*. Blz. 408

¹⁰⁰² G. Deneckere, T. De Paepe en B. De Wever. *Een geschiedenis van België*. Blz. 59

¹⁰⁰³ “Vous savez, sans doute, dans quel esprit le projet dont il s'agit a été rédigé. On a choisi dans les constitutions existantes, et particulièrement dans la charte française actuelle, les dispositions qui ont paru s'approprier le mieux à notre pays ; et on y en a ajouté beaucoup d'autres qui sont désirées par les meilleurs publicistes européens. ... Il y a peut-être quelques inutilités et quelques lacunes ; sous le rapport de la rédaction et de la classification, il laisse beaucoup à désirer, parce que le temps nous pressait. Mais je pense aussi que tous les points capitaux et toutes les libertés essentielles y sont consacrés. Il ne renferme rien ou presque rien de nouveau ; et c'est ce qui en fait, selon moi, le mérite. Il ne faut rien donner à l'aventure quand il s'agit des institutions d'un pays. Et personne de nous n'a été assez osé pour improviser des nouveautés.” In *Congrès national de Belgique*. Séance du jeudi 25 novembre 1830. In E. Huyttens. Tome 1. Blz. 324

gelijkaardig parlementair stelsel bekoorde hen.¹⁰⁰⁴ Niet iedereen was voorstander van het kopiëren van buitenlandse voorbeelden.¹⁰⁰⁵

Opmerkelijk: het ontwerp van Grondwet dat door het desbetreffende comité in opdracht van het Hoofdbewind werd opgesteld zal door het Nationaal Congres enkel in overweging worden genomen omdat de Gerlache, voorzitter van het comité, stelde dat hij bereid was het “peterschap” van de tekst op te nemen.¹⁰⁰⁶ Hij legde uiteindelijk zelfs eigenhandig het project neer: “Je fais le projet mien, j'en fais une proposition. (L'honorable membre signe un projet et le dépose sur le bureau.)”¹⁰⁰⁷

Hoewel de werkzaamheden niet steeds verliepen zoals gewenst, bleek het mogelijk om zowel bij katholieken als bij liberalen een relatieve eensgezindheid te bewerkstelligen. Over bepaalde artikelen werd zelfs snel een akkoord gevonden. Bepaalde vrijheden waren voordien al vastgelegd via decreten. Over andere artikelen, waaronder deze die handelden over de macht van de Vorst of de te volgen procedure in geval van grondwetsherziening, bleek eveneens weinig verschil in mening te bestaan. Wantrouwen was echter nooit helemaal weg.

Over de artikelen waarin geloofskwesties, de positie van de Rooms–Katholieke Kerk en van de clerus aan bod kwamen, werd vaak langdurig en heftig gedebatteerd. Religieuze optochten, de voorrang van het burgerlijk huwelijk op het kerkelijk huwelijk, de vergoeding van de leden van de clerus of de rol van de kerk in het onderwijs zouden de discussies kleuren. De katholieke kerk had zich een goede startpositie weten aan te meten, was niet onvoorbereid en wist via lobbywerk zowel buiten als binnen de wetgevende vergadering, de vrijheid van eredienst en de bijzondere scheiding tussen kerk en staat grondwettelijk te laten verankeren.

Alles wat het broze samengaan in gevaar kon brengen diende te worden geweerd. Een eerste voorbeeld van dergelijke aanpak vinden we tijdens de vergadering van 27 januari 1831. Tijdens de klassieke opsomming van de binnengekomen petitiees vroeg Lucien Jotrand¹⁰⁰⁸ aandacht voor een petitie die geruime tijd geleden aan het Nationaal Congres werd overgemaakt. Het betreft de vraag van de leden van de “culte d'Israël” om in het budget “une allocation formelle” in te schrijven voor hun cultus. M. Jotrand merkt op dat “Le culte d'Israël

¹⁰⁰⁴ E. Gerard e.a. Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1830 – 2002. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Brussel 2003. Tweede verbeterde druk. Met verwijzing naar John Gilissen, *La Constitution Belge de 1831: ses sources, son influence*, Res Publica, 1968, p.107-142.

¹⁰⁰⁵ Zo zal onder andere E. Defacq er, naar aanleiding van de debatten over het functioneren van een Senaat (14 december 1830), voor pleiten dat men rekening zou houden met de specificiteit van de Belgische situatie. “On semble avoir pris pour point de départ, pour règle fondamentale, l'exemple d'autrui, mais nous n'avons à suivre dans notre ouvrage d'autres conseils que ceux de la raison, d'autre loi que celle du bien public.” In E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. Tome 1. Blz. 423

¹⁰⁰⁶ “Messieurs, si la proposition de M. Le Bègue n'était pas appuyée, parce que le projet de constitution qu'il vous présente n'est pas son ouvrage, mais bien celui de tierces personnes que l'assemblée ne connaît pas, je n'hésiterais point, avec la permission de ses honorables auteurs, à en avouer la paternité, et à vous le présenter comme mien, dans la vue de faciliter et d'accélérer la marche de vos délibérations.” In E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. Tome I. Blz. 323

¹⁰⁰⁷ *Ibid.* Blz. 324

¹⁰⁰⁸ JOTTRAND Lucien, Léopold, né en 1804 à Genappe, décédé en 1877 à Saint-Josse-ten-Noode. Age en 1830 : 26 ans. Congressiste (1830-1831, Bruxelles). Bron : Unionisme.be

n'est pas rétribué jusqu'ici, et cependant vous avez admis la parfaite égalité de tous les cultes...". Hij roept de vergadering op om rekening te houden met deze verzuchtingen. Jotrand slaagde er met moeite in zijn voorstel te verdedigen. De notulen maken gewag van losse gesprekken op de banken, gelach, onderbrekingen en het "Non, non" op de vraag van de voorzitter of men verder wou ingaan op dit onderwerp. Uiteindelijk werd beslist dat "L'assemblée passe à l'ordre du jour.". ¹⁰⁰⁹ In het "Budget des dépenses. Crédits demandés pour 1831" werd toch nog een bedrag van 6000 fl. ingeschreven voor de "Culte israélite". ¹⁰¹⁰ Ter vergelijking : voor de "Culte catholique » is 1.615.488 fl. ingeschreven en voor de "Culte réformé" 43.360 fl.

Een ander struikelblok had betrekking op een onderwijsaangelegenheid. Op 1 maart 1831 wordt gedebatteerd over de klacht van enkele oud-leerlingen van het college¹⁰¹¹. Diende men zich hierover uit te spreken? De vergadering wees onmiddellijk op het feit dat zij, ingevolge de Grondwet, niet bevoegd was om tussen te komen. De meningen zijn verdeeld. In zijn antwoord benadrukte Pierre Destriveaux dat het Nationaal Congres zich hierover echter niet kan uitspreken, "...les membres du Congrès doivent être plus sévères; ils doivent se tenir à la lettre de la constitution. La situation des élèves du collège philosophique peut les toucher comme hommes ; comme députés, ils ne peuvent y porter remède ; ils ne peuvent pas même engager le gouvernement à intervenir officieusement dans les affaires du culte." Men gaat over tot de orde van de dag.¹⁰¹²

Kossmann ¹⁰¹³ merkte op dat het bijzondere van deze Grondwet erin bestond dat men nagelaten had zijn "specificiteit" te benadrukken. Het waren dan ook net "... de felle en hoogstaande debatten van het Congres ..." die aanduiden in welke richting de tekst ervan moest worden geïnterpreteerd. Hij had het, verwijzend naar de Franse, Engelse en Amerikaanse invloeden, over een "neogotische constructie", gekenmerkt door een "gepassioneerde vooruitstrevendheid". De overheid trok zich terug ten gunste van het individu, aanvaardde het zelfbestuur van de gemeenten, maar bevestigde de invloed van de financieel ondersteunde kerk, aan wie het de toestemming gaf actief te zijn in belangrijke sectoren zoals onderwijs en zorg. Henk De Smaele heeft het dan weer over een eerder "eclectisch recycleren" van grondwetsartikels dat geleid heeft tot een erg "originele constructie".¹⁰¹⁴ De onduidelijkheid zou, zoals onder meer uit latere rapporten bleek, niet

¹⁰⁰⁹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. (Mises en ordre et publiées par le chevalier Émile Huyttens, greffier de la chambre des représentants). Bruxelles. Société typographique belge Adolphe Wahlen et Cie. 1844. Tome 2. Blz. 280 en 281

¹⁰¹⁰ Pièces justificatives, N° 249. Budget des dépenses. Intérieur. Section VII. Article 3.

¹⁰¹¹ Twee leerlingen beklaagden er zich over dat zij gedwarsboemd werden in hun pogingen om priester benoemd te worden. Pierre Dams drong er uiteindelijk toch op aan deze zaak te behandelen en hij gaf een overzicht van de situatie waarin, volgens hem, vele oud-leerlingen zich bevonden. De houding van de kerkelijke hiërarchie in deze was volgens hem volledig in strijd met de afspraken en besluiten. Het resultaat was dat in zijn provincie Luxemburg "... des deux cent cinquante élèves de ma province, deux ont eu le singulier bonheur d'être admis." E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. (Mises en ordre et publiées par le chevalier Émile Huyttens, greffier de la chambre des représentants). Bruxelles. Société typographique belge Adolphe Wahlen et Cie. 1844. Tome 2. Blz. 630

¹⁰¹² Ibid. Blz. 633

¹⁰¹³ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel I. Blz. 137

¹⁰¹⁴ H. De Smaele. Eclectisch en toch nieuw. Blz. 413

zonder gevolg zijn: eigengereide om diverse redenen getolereerde klerikale interpretaties zouden het lekenkarakter ervan perverteren.

Émile Huyttens, griffier van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, reconstrueerde de Handelingen van de Volksraad op basis van de handgeschreven notulen van de Plenaire Vergadering, de bijbehorende archieven en de officiële verslaggeving in de regeringskrant *L'union belge*.¹⁰¹⁵ Verder raadpleegde hij het archief van de Volksraad.¹⁰¹⁶ Er zal hierna uitvoerig gebruik worden gemaakt van dit door Emile Huyttens opgestelde relaas.¹⁰¹⁷ Voor de bespreking van een aantal artikelen¹⁰¹⁸ werden voornamelijk de verwijzingen onder de libellé “Liberté (et indépendance) des cultes, liberté d’opinion” in de periode van 17 december 1830 tot en met 6 februari 1831 als vertrekpunt genomen.¹⁰¹⁹ Het werk van Huyttens bevat ook de namenlijst van de rechtstreeks verkozen leden van het Nationaal Congres en van hun vervangers.¹⁰²⁰

Op het ogenblik van de aanvaarding van de Grondwet definieerde 99% van de bevolking zich als katholiek. Naar aanleiding van de volkstelling van 1846 identificeerden 4.326.873 inwoners zich als katholiek, 6.578 personen waren protestants, 1.336 personen israëlitisch, 790 waren anglicaans, 1.019 personen kleefden een andere religie aan en 600 personen “gaven geen antwoord”.¹⁰²¹

¹⁰¹⁵ Deze werd op 4 maart 1831 afgelost in die hoedanigheid door *l'Indépendant* en vanaf 16 juni door de *Moniteur belge*. Hij haalde ook relevante informatie uit dagbladen: *Le Courrier des Pays-Bas*, *l'Émancipation*, *Le Belge*, *Le Journal de la Belgique*, *Le Vrai Patriote*, *Le Journal d'Anvers*, *Le Journal des Flandres*, *Le Messenger de Gand*, *Le Politique* en *Le Courrier de la Meuse*. Hij gebruikte dus geen Nederlandstalige kranten, hoewel daar ook verslagen in verschenen (bijvoorbeeld *Den Vaderlander*).

¹⁰¹⁶ Zijn stavingstukken bevatten niet alleen de stukken gedrukt in opdracht van de Volksraad, maar ook die gedrukt in opdracht van de regering en daarenboven reproducties van andere documenten uit het archief van de Volksraad. Daarnaast reconstrueerde hij ook verloren gegane documenten aan de hand van hun bespreking in de Plenaire Vergadering. Bij elke passage vermeldt hij zijn bronnen.

¹⁰¹⁷ E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. (Mises en ordre et publiées par le chevalier Émile HUYTTENS, greffier de la chambre des représentants). Bruxelles. Société typographique belge Adolphe Wahlen et Cie. 1844. 5 tomes. Tome 1 : 10 novembre – 31 décembre. Tome 2 : 5 janvier – 6 mars 1831.

¹⁰¹⁸ De notulen van de vergaderingen van december 1830 tot en met februari 1831 werden nauwgezet doorgenomen en de relevante tussenkomsten werden artikelsgewijs gehergroepeerd. Er wordt gefocust op de ontwerp-artikelen die uiteindelijk in de definitieve Grondwet van 1831 terug te vinden zijn.

¹⁰¹⁹ www.Unionisme.be. Constitution. Liberté des cultes, de leur exercice public et liberté des opinions (21/12/1830) Interventions 1830-1831 (Congrès national). 17 décembre 1830 (lettre adressée par le prince archevêque de Malines), 21 décembre 1830, 22 décembre 1830, 23 décembre 1830, 24 décembre 1830, 26 décembre 1830, 27 janvier 1831, 05 février 1831, 06 février 1831.

¹⁰²⁰ E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. (Mises en ordre et publiées par le chevalier Émile HUYTTENS, greffier de la chambre des représentants). Bruxelles. Société typographique belge Adolphe Wahlen et Cie. 1844. Tome 1. Blz.1 en volgende.

¹⁰²¹ Extrait du rapport décennal sur la situation administrative du royaume. 1841-1850. Cultes. Geciteerd bij C. Sägesser. *Le prix de nos valeurs*. Blz. 24

6.6.1. Bespreking van de ontwerpartikelen 10 en 11 (artikelen 14 en 15 definitieve versie)

Artikel 10: "La liberté des cultes et celle des opinions en toute matière sont garanties."

Artikel 11 : "L'exercice public d'aucun culte ne peut être empêché qu'en vertu d'une loi, et seulement dans les cas où il trouble l'ordre et la tranquillité publique."¹⁰²²

Artikel 11, dat voorzag in de mogelijkheid om de openbare uitoefening van een eredienst te beperken of te verbieden, werd door de clerus onaanvaardbaar geacht. De gesprekken binnen het Nationaal Congres zouden zich onmiddellijk toespitsen op de vraag of beide artikelen niet samen besproken moesten worden.

Zo diende de liberaal Pierre-François Van Meenen^{1023 1024} een amendement in om beide artikelen samen te voegen. Zijn amendement luidde: "La liberté des cultes et celle de manifester ses opinions en toute matière sont garanties, sauf la répression des délits commis au moyen, à l'occasion, ou sous prétexte de l'usage de ces libertés." De achterliggende bedoeling: een verduidelijking van dat wat onder "liberté des opinions" dient te worden verstaan. Ontwerpartikel 10 was voor hem overbodig "... car je ne conçois pas ce que c'est que la liberté des opinions". Men diende het te hebben over "... la liberté de manifester ses opinions...". Het was immers niet "... la liberté de penser, à laquelle on ne peut mettre d'entraves ...", het was het verkondigen, het publiek maken van een overtuiging, die men moest beschermen. Van Meenen wil de cultus beschermen en ziet een rechtstreekse bedreiging voor de rooms-katholieke cultus: "...le culte catholique étant le seul qui s'exerce hors de l'enceinte des temples, vous avez établi un privilège contre le culte catholique.".

Deze argumentatie werd ook door enkele andere sprekers gebruikt. Het werd de aanwezigen ingeprent: België was katholiek; volk en geloof zijn innig verbonden, alle vrijheden hangen samen, beperkingen kunnen niet. Liberalen legden in hun tussenkomsten de nadruk op tolerantie en een strikte scheiding tussen kerk en staat.

M. de Gerlache¹⁰²⁵ (katholiek)¹⁰²⁶ wees er op dat het niet toevallig was dat de vrijheid van de cultus, van onderwijs en pers in één adem werden vernoemd: "... elles sont en quelque sorte identiques. C'est toujours la manifestation de la pensée, sous des formes diverses.". Men kan geen enkele beperking, geen enkele preventieve maatregel opleggen. Het voorgestelde artikel 11 was dan ook gevaarlijk "... puisqu'il suppose que le culte peut être empêché et non simplement réprimé pour des actes qui auraient troublé l'ordre et la tranquillité publique ...". Enkel wie aan de basis ligt van ordeverstoring kan worden veroordeeld, de cultusbeleving zelf

¹⁰²² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 574

¹⁰²³ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 574

¹⁰²⁴ VAN MEENEN Pierre-François, né en 1772 à Espierres, décédé en 1858 à Bruxelles. Age en 1830 : 58 ans. Congressiste (1830-1831, Louvain). Libéral. Élu par l'arrondissement d'Ypres de 1831 à 1832. Bron : Biographies. Unionisme.be

¹⁰²⁵ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 574 en 575

¹⁰²⁶ DE GERLACHE, Etienne, Constantin, né en 1785 à Bourge, décédé en 1871 à Ixelles. Congressiste (1830-1831, Liège). Age en 1830 : 45 ans. Catholique. Élu par l'arrondissement de Liège de 1831 à 1832. Bron : Biographies. Unionisme.be

kan aan geen enkele preventieve maatregel worden onderworpen. Dit zou er immers op neerkomen dat men vertrekt van het standpunt dat een cultus "... troublera toujours la tranquillité publique...". Hij waarschuwde voor willekeur en verwees naar een mogelijke inperking van de persvrijheid.¹⁰²⁷ Men kan immers niet (hij verwijt de rapporteur bevooroordeeld te zijn) pleiten voor de persvrijheid, en tegelijkertijd beperkingen voorstellen.

De rol van de katholieke godsdienst als eenheidsbevorderende factor werd herhaaldelijk onderlijnd. Hierbij werd herinnerd aan de moeizame relatie tussen catholicisme en protestantisme. Ook de Franse revolutie zinderde na.

Dit was onder meer het geval voor de tussenkomst van baron François de Sécus¹⁰²⁸ père¹⁰²⁹ (katholiek) die er zich over verheugde wanneer "... dans un État entre les habitants, il existe unité dans les opinions religieuses ...". België was wat dat betreft trouwens een voorbeeld: er waren weinig "... communions dissidentes...". De katholieken stonden garant voor verdraagzaamheid "... loin du cœur d'aucun catholique l'idée de représailles !". Hij hield een uitvoerig betoog waarin hij elke inmenging in religieuze aangelegenheden, elke preventieve maatregel verwierp. Hij ging ook in op de financiering van de eredienst en de geprivilegieerde positie van de Rooms-Katholieke Kerk.

Het werd een virulent pleidooi à charge jegens zij die de positie van het rooms-katholieke geloof en de bijbehorende instellingen wilden regelen. Men kan de kerk nooit te veel faciliteiten gunnen. Het moest duidelijk zijn dat de Belgen zeer gehecht waren aan hun geloof. Volgt een overzicht van feiten die staven moeten dat, wie zich waagt aan een aanval op de Rooms-Katholieke Kerk en haar leer, steeds heeft kunnen vaststellen dat de bevolking in het verzet is gekomen: "...ils préférèrent rentrer sous la domination espagnole, que de jouir d'une liberté qui leur eût coûté le sacrifice de leur foi. Sujets fidèles et dévoués sous Marie-Thérèse, ils repoussèrent son fils qui voulait leur imposer son catholicisme germanique.". Dezelfde ingesteldheid kenmerkte volgens hem de Belgen onder Nederlands bewind en was oorzaak van "... la rapidité extraordinaire avec laquelle la révolution s'est étendue...". Zeker de "persécution sourde, mais active, du gouvernement contre la religion et l'instruction catholique." was hiervoor verantwoordelijk. De waarschuwing was niet mis te verstaan. De Rooms-Katholieke Kerk moest veilig worden gesteld zodat "... l'exercice public de son culte ne puisse être empêché...". Men moest daarenboven meer aandacht hebben voor mogelijke misbruiken door zij die het geloof niet genegen waren: "Il se pourrait que des autorités, imbues de principes irréguliers, prétendraient que si l'exercice extérieur d'un culte a excité des troubles, le moyen de les prévenir est d'interdire cet acte extérieur d'exercice du culte.". Hij waarschuwde voor de perverse effecten van een dergelijke maatregel "... on ferait ainsi retomber sur le culte lui-même les excès de ses ennemis, et en suscitant pareils excès, on parviendrait à anéantir le culte extérieur.".¹⁰³⁰

¹⁰²⁷ "Dans une commune où il y aura moitié catholiques, moitié protestants, on pourra empêcher, par une loi, d'imprimer et de distribuer des journaux, si à l'occasion de ces journaux l'ordre et la tranquillité publique ont été troublés." Voor hem was dit artikel "...évidemment dirigé contre la religion de la majorité des Belges, contre le catholicisme." E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 575

¹⁰²⁸ Ibid. Blz. 575 en 576

¹⁰²⁹ DE SECUS François, né en 1760 à Mons, décédé en 1836 à Bruxelles. Age en 1830 : 70 ans. Congressiste (1830-1831, Mons). Bron : Biographies. Unionisme.be

¹⁰³⁰ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 576

Uit de vrijheid van cultusbeleving vloeide in zijn ogen onvermijdelijk voort dat de overheid instond voor de financiering van de cultus. Wel werd er een onderscheid gemaakt tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de andere denominaties (hij heeft het in het laatste geval over “cultes et communions dissidentes”). Wat deze betreft heeft de overheid enkel tot taak “... qu'il soit alloué à ces communions les sommes nécessaires aux frais de leur culte, passé cela, nous ne leur devons rien.” Immers deze denominaties bezaten geen “... biens qui soient devenus domaines de l'État et qui nous imposent des obligations spéciales.”.

Dit ging echter niet op voor de Rooms-Katholieke Kerk, hier was sprake van een historische schuld “... sous le gouvernement français, les corps ecclésiastiques ont été dépouillés de biens immeubles d'une valeur immense; la cour de Rome a ratifié l'aliénation de ces biens, sous la condition que l'État, qui en avait profité, se chargerait des frais du culte et de l'indemnité due aux ministres.”. Het kwam de overheid nu toe in te staan voor een rechtmatige schadevergoeding. Daarenboven was het zo dat de tussenkomsten niet enkel een financieringsrechtvaardigingsgrond vonden in de naasting van de goederen, maar dat “...il les lui doit encore à titre d'un revenu annuel qu'il perçoit du chef des dîmes supprimées.”. De tienden waren immers een door iedereen erkende en aanvaarde belasting “... un impôt établi sur la production foncière pour tout ce qui était nécessaire au culte, subsistance des ministres et entretien des édifices...”.

Nog anderen mengen zich in het debat. Het leek soms op filibusteren. Baron de Pélichy van Huerne¹⁰³¹ liet zich horen als tegenstander van het opleggen van beperkingen aan de vrijheid van cultusbeleving.¹⁰³² Achter dit alles zag ook hij een bewuste strategie om de cultusbeleving aan banden te leggen. De cultus zelf kon nooit de rechtstreekse oorzaak van de ordeverstoring zijn: het waren individuen die, in voorkomend geval, verantwoordelijk moesten worden gesteld.¹⁰³³

Priester Constant Van Crombrughe¹⁰³⁴ greep de discussie aan om ook te onderlijnen dat het katholicisme het cement van de nieuwe natie is en de meerderheid der Belgen zich

¹⁰³¹ Le baron Jean de Pélichy van Huerne naquit à Bruges en mai 1774. Il servit dans l'armée autrichienne, d'abord comme cadet (1795), puis comme premier lieutenant (1798) et, en 1804, comme capitaine d'état-major. Rentré dans ses foyers en 1807, il devint, en 1812, tuteur de l'hôpital de la Potterie à Bruges. Il fit partie en 1828 des Etats Provinciaux de la Flandre occidentale. Élu député au Congrès national pour les collèges électoraux de Courtrai et de Bruges, il opta pour Bruges. Son mandat de député constitutionnel rempli, il siégea au sénat où il représenta, de 1831 à 1859, l'arrondissement de Bruges. Membre du conseil communal de cette ville dès 1835, il en fut nommé bourgmestre en février 1841, et resta en fonctions jusqu'en 1854. Il mourut le 19 novembre 1859. Bron : C. Beyaert, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 58

¹⁰³² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz.576

¹⁰³³ “Pourquoi rendrions-nous l'être moral, le culte responsable du délit de l'individu ? Cela, sous le prétexte spécieux que, dans les communes dont les habitants professent différentes religions, la nécessité de l'intervention de la loi ne peut être mise en doute. ... Je pense que le désordre ne peut être attribué au culte, et que, pour cette raison, l'exercice ne peut en être empêché.” Ibid. Blz. 576

¹⁰³⁴ L'abbé Constant Van Crombrughe naquit à Grammont le 14 octobre 1789. Il fut ordonné prêtre le 21 décembre 1811 et nommé successivement vicaire à Mouscron et à Heusden, puis supérieur du collège d'Alost. Il était, depuis 1829, membre du synode épiscopal de Gand quand les électeurs d'Alost l'envoyèrent siéger au Congrès national. Chanoine titulaire, archidiacre et doyen du chapitre de Saint-Bavon, il mourut à Gand, le 1er décembre 1865, après avoir fondé les Pères Joséphites, les Dames de Marie, les Sœurs de Saint-Joseph et les

onvoorwaardelijk als katholiek bekennen “... les Belges regarderont toujours comme le plus précieux de tous la liberté rendue au culte de leurs pères.”¹⁰³⁵ De Belgische bevolking heeft zich steeds verzet tegen de godsdienstpolitiek onder Willem I en heeft duidelijk partij gekozen.

Barthelemy, ridder de Theux de Meylandt¹⁰³⁶ (katholiek) was van oordeel dat het bestaande juridisch instrumentarium trouwens volstond om misbruiken te beteugelen. Er waren genoeg strafrechtelijke sanctiemogelijkheden zonder dat men bijkomende maatregelen moet voorzien “...de crainte qu'on n'en vienne à empêcher les grands biens qui peuvent résulter de l'exercice public du culte, sous prétexte de prévenir quelques désordres rares d'ailleurs.”¹⁰³⁷

Samengevat: een aantal leden was van oordeel dat elke inperking van de cultusbeleving onaanvaardbaar was. Daarom dienden er waarborgen ingebouwd te worden die een arbitraire toepassing van beperkende maatregelen zouden verhinderen.¹⁰³⁸ De clerus zou best carte blanche krijgen.¹⁰³⁹ Het schrijven van de Méan kleurde duidelijk bepaalde interventies. Een zeker wantrouwen jegens de coalitiepartners kon echter moeilijk worden verheeld.

Wat met het weerwerk? De liberaal Charles de Brouckère,¹⁰⁴⁰ rapporteur, merkte op dat het ontwerp-artikel 11 door alle aanwezigen op de voorbereidende werkzaamheden werd aanvaard en verduidelijkt dat “... en mettant exercice public, on a entendu l'exercice extérieur; il est certain que les tribunaux ont décidé que les cérémonies dans l'intérieur des temples étaient publiques...” Het is voor hem echter ook duidelijk dat “... la section centrale n'a eu en vue que la liberté la plus illimitée et sans restriction.”¹⁰⁴¹

Sœurs noires. (Fondateur des Joséphites, des Dames de Marie, des Sœurs de Saint-Joseph et des Sœurs de Marie et de Joseph, doyen du chapitre de Saint-Bavon à Gand, ancien principal du collège d'Alost, membre du congrès national de 1830, officier de l'ordre de Léopold, décoré de la croix de fer, etc.). (Envoyé en 1805 au collège Saint-Acheul à Amiens, dirigé alors par les Pères de la Foi (Père de la Compagnie de Jésus)) C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 96

¹⁰³⁵ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Blz.577

¹⁰³⁶ DE THEUX Barthelemy, né en 1794 à Schaebroeck, décédé à Heusden en 1874. Age en 1830 : 36 ans. Congressiste (1830-1831, Hasselt). Catholique. Élu par l'arrondissement de Hasselt de 1831 à 1874. Bron: Biographies. Unionisme.be

¹⁰³⁷ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 578

¹⁰³⁸ “Une loi pourrait empêcher le culte antique des Belges ! ce ne serait, dit le rapport, que dans le cas où l'ordre et la tranquillité publique seraient troublés ; mais à qui réservez-vous le soin de déterminer les cas et d'appliquer la loi ? Si donc, dans l'hypothèse possible, un parti hostile au catholicisme vient à triompher de la majorité dans l'assemblée législative, il lui sera loisible d'empêcher l'exercice de notre culte ? ... De cette manière, les libertés les plus précieuses dépendraient de la volonté et des passions des partis.” Ibid. Blz. 577

¹⁰³⁹ Het artikel dient te worden aangepast “... que, sous prétexte de précaution, on ne vienne point nous faire la menace de mettre la main sur l'une de nos libertés les plus vitales!” De oplossing ligt voor de hand, “ne serait-il pas plus sage de s'en rapporter à la vigilance des chefs qui président à nos églises et qui ont un si vrai intérêt à prévenir les désordres qui pourraient résulter, dans certaines circonstances, de quelque acte imprudent de leur part?” Ibid. Blz. 577

¹⁰⁴⁰ De Brouckère Charles, Marie, Joseph Ghislain, né en 1796 à Bruges, décédé en 1860 à Bruxelles. Age en 1830 : 34 ans. Congressiste (1830-1831, Hasselt). Libéral. Élu par l'arrondissement de Bruxelles de 1831 à 1832, de 1848 à 1856 et de 1857 à 1860. Bron : Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁴¹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 578

Van Meenen¹⁰⁴² (liberaal) herinnerde aan zijn voorstel om de cultusbeleving te waarborgen. Er kon voor hem geen onderscheid worden gemaakt tussen private en publieke cultusbeleving, meer nog, het zou gevaarlijk zijn een verschil tussen beide te maken: “Qu'est-ce que le culte? c'est, sans nul doute, l'exercice public de cérémonies religieuses, et liberté des cultes embrasse tout; le culte est donc toujours extérieur; faisons y attention: les restrictions viennent ordinairement de l'étendue des définitions ; si vous adoptez l'exercice public, vous pourrez laisser à l'interprétation de réprimer l'exercice privé.”¹⁰⁴³ De problematiek eigen aan de openbare bijeenkomsten in besloten plaatsen en deze in de openbare ruimte zal regelmatig terugkomen.

Robert d'Huddeghem¹⁰⁴⁴ (katholiek) verwees naar de door het Voorlopig Bewind, op 12 en 16 oktober 1830, uitgevaardigde decreten die de cultusvrijheid, de onderwijsvrijheid, de vrijheid van vereniging en de persvrijheid in ere herstelden.¹⁰⁴⁵ Had de Grondwet van 1815, waarin dan wel een aantal burgerlijke en religieuze vrijheden werden gegarandeerd, maar waarbij snel duidelijk werd dat, bij gebrek aan voldoende garanties, het om loze beloften (“belles promesses”) ging, de gevaren niet aangetoond. De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815 had dan wel “... énoncé le principe de la liberté religieuse, civile et politique ...”, het artikel 193 van diezelfde Grondwet bepaalde dat “L'exercice public d'aucun culte ne peut être empêché, si ce n'est dans le cas où il pourrait troubler l'ordre et la tranquillité publique.”. Men mocht dit niet meer laten gebeuren.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴² Van Meenen, Pierre-François, né en 1772 à Espierres, décédé en 1858 à Bruxelles. Age en 1830 : 58 ans. Congressiste (1830-1831, Louvain). Libéral. Élu par l'arrondissement d'Ypres de 1831 à 1832. Bron : Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁴³ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 578 en 579

¹⁰⁴⁴ HELIAS D'HUDDEGHEM Robert, Emmanuel, Adrien, Ghislain, né en 1792 à Gand, décédé en 1851 à Gand. Age en 1830 : 32 ans. Congressiste (1830-1831, Gand). Élu par l'arrondissement de Gand de 1831 à 1835. Bron: Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁴⁵ Voor hem is het voorliggende artikel 11 gewoonweg niet aanvaardbaar. Dat het anders kan blijkt uit de Charte Constitutionnelle van 7 augustus 1830 in Frankrijk en meer bepaald uit de artikelen 5 en 6. Artikel 5 stelt dat “Chacun professe sa religion avec une égale liberté, et obtient pour son culte la même protection.”. En artikel 6 legt vast dat “Les ministres de la religion catholique apostolique et romaine, professée par la majorité des Français, et ceux des autres cultes chrétiens reçoivent des traitements du trésor public.”. Ook het eerste artikel van de “Constitution van 1791” kan als inspiratiebron dienen. Deze Grondwet garandeert “La liberté à tout homme de parler, d'écrire, d'imprimer et publier ses pensées, sans que les écrits puissent être soumis à aucune censure ni inspection avant leur publication, et d'exercer le culte religieux auquel il est attaché.” Er wordt ook bepaald dat “Le Pouvoir législatif ne pourra faire aucunes lois qui portent atteinte et mettent obstacle à l'exercice des droits naturels et civils consignés dans le présent titre, et garantis par la Constitution; mais comme la liberté ne consiste qu'à pouvoir faire tout ce qui ne nuit ni aux droits d'autrui, ni à la sûreté publique, la loi peut établir des peines contre les actes qui, attaquant ou la sûreté publique ou les droits d'autrui, seraient nuisibles à la société.”. Volgens hem is deze bepaling duidelijk te verkiezen boven het voorgelegde ontwerpartikel. Er wordt immers niet van uitgegaan dat de cultusbeleving een bron van verstoring van de orde of de rust kan zijn. Meer nog “L'essence des cultes est d'établir et de faire respecter l'ordre et la tranquillité.” in E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 580

¹⁰⁴⁶ Het gevolg van het ontbreken van echte waarborgen was, aldus de intervenant, snel duidelijk. Via allerhande besluiten mengde de uitvoerende macht zich in religieuze aangelegenheden. Dit alles leidde ook tot een verknechting van het onderwijs “L'arrêté du 11 juillet 1825 empêcha les aspirants de l'état ecclésiastique de s'adonner à l'étude de la théologie, s'ils n'avaient été préalablement formés dans un collège philosophique à la doctrine, et imbus des principes des faiseurs d'outre-Wahal.” Ibid. Blz. 580

Ongetwijfeld speelde ook de herinnering aan het tijdens de Franse periode opgelegde verbod om processies te organiseren of klokken te luiden een rol. Ook Jozef II had maatregelen genomen om bijvoorbeeld boetprocessies te weren.¹⁰⁴⁷

Jean Lebeau¹⁰⁴⁸ (liberaal) verwierp eveneens de voorgelegde artikelen “... dans l'intérêt non d'une religion de majorité, mais de religions de minorités.” Het kwam gewoonweg de wetgever toe alles gevalsgewijze te onderzoeken. Hij gaf als voorbeeld een cultus die “... veuille établir un culte permettant la polygamie ...”.¹⁰⁴⁹ In voorkomend geval kon de strafrechter tussenkomen.

Uit een reactie van Paul Devaux¹⁰⁵⁰ (liberaal) blijkt dat men, los van de protestantse enclaves die zich op het Belgisch grondgebied bevonden, met minderheden ook deze “nouvelle religion qui s'élève à Paris, le saint-simonisme” voor ogen heeft. Het was hem duidelijk dat “cette religion doit sans doute être tolérée si elle est importée parmi nous, mais l'exercice public hors des temples ne peut entièrement échapper à la loi civile.”.¹⁰⁵¹

Alexandre de Robaulx¹⁰⁵² (liberaal) waarschuwde dan weer voor een civiele inmenging in die aangelegenheden die de cultus en de cultusbeleving aanbelangen en omgekeerd. Het gaat immers om twee gescheiden werelden: “... si je veux la liberté et l'indépendance des cultes, de toute autorité civile, je veux aussi que l'autorité civile soit indépendante des dogmes, croyances, vœux de toutes les religions: voilà comme j'entends la liberté des cultes, c'est leur affranchissement et surtout leur séparation entière de la puissance civile.”.¹⁰⁵³

De voorgestelde non-interventiepolitiek kon echter niet bij iedereen op bijval rekenen. De burgerlijke overheid had soms, in ieders belang, de plicht om tussen te komen. Charles Destouvelles¹⁰⁵⁴ (liberaal) waarschuwde voor de gevolgen. Hij verwees naar gemeenten waar eenzelfde gebouw gebruikt werd door de katholieke en de protestantse eredienst met alle gevolgen “... il en est résulté des disputes, des excès, des rixes.” De gemeentelijke overheden

¹⁰⁴⁷ Na het afsluiten van het Concordaat door Napoleon kwam dit alles echter opnieuw op gang. Zo trok de bekende “Heilige Bloedprocessie”, na een onderbreking, in 1819 opnieuw door de Brugse straten. Vele steden, dorpen en parochies beschikten trouwens over een niet onaardige processiekalender, al dan niet gelieerd aan kermissen. Problematisch was voor de lokale overheid echter het soms moeilijk controleerbare gedrag van bepaalde deelnemers. De kerkelijke overheden vonden dan weer dat de opzet van bepaalde processies sterk afweek van de initiële bedoeling.

¹⁰⁴⁸ LEBEAU Jean, Louis, Joseph, né en 1794 à Huy, décédé en 1865 à Huy. Age en 1830 : 36 ans. Congressiste (1830-1831, Huy). Libéral. Élu par l'arrondissement de Huy de 1831 à 1833, de Bruxelles de 1833 à 1848 et de Huy de 1848 à 1864. Bron: Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁴⁹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 579

¹⁰⁵⁰ DEVAUX Paul, né en 1802 à Bruges, décédé en 1880 à Bruxelles. Age en 1830 : 28 ans. Congressiste (1830-1831, Bruges). Libéral. Élu par l'arrondissement de Bruges de 1831 à 1863. Bron: Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁵¹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 580

¹⁰⁵² DE ROBAULX Alexandre, né en 1798 à Fontaine-l'Évêque, décédé en 1861 à Liège. Age en 1830 : 32 ans. Congressiste (1830-1831, Philippeville). Libéral. Élu par l'arrondissement de Thuin de 1831 à 1833 et par celui de Soignies de 1833 à 1835. Bron: Biographies. Unionisme.be

¹⁰⁵³ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831.1844. Tome 1. Blz. 581

¹⁰⁵⁴ DESTOUVELLES Charles, né en 1775 à Paris, décédé en 1842 à Bruxelles. Age en 1830 : 55 ans. Congressiste (1830-1831, Maestricht). Libéral. Élu par l'arrondissement de Maestricht de 1831 à 1832. Bron : Biographies. Unionisme.be

werden verplicht tussen te komen. Eenzelfde probleem stelde zich naar aanleiding van processies. Ook daar rezen er problemen. De overheid moest dus de openbare orde waarborgen en, in voorkomend geval, het pluralisme veiligstellen “... dans les communes dont les habitans professent plusieurs religions la nécessité de l'intervention de la loi ne peut être mise en doute.”¹⁰⁵⁵ En dat is dringend noodzakelijk want zelfs rechtszaken en vonnissen “... n'ont pas empêché ces excès de se renouveler.”¹⁰⁵⁶

Meerdere leden van het Nationaal Congres dienden voorstellen in die de artikelen 10 en 11 wilden aanpassen. In zo goed als alle gevallen wenste men een totale vrijheid wat de cultus en de cultusbeleving betreft en verwierp men elke beperkende, elke preventieve maatregel. Mocht men geconfronteerd worden met ordeverstoring dan kwam het volgens de indieners de rechtbank toe om de verantwoordelijken te vervolgen. De cultus zelf kan nimmer verhinderd worden.¹⁰⁵⁷

Een interessant debat volgde op een voorstel ingediend door M. Defacqz (liberaal). Zijn betoog had betrekking op het waarborgen van de vrijheid om al dan niet deel te nemen aan plechtigheden, om verplicht te worden bepaalde feestdagen te onderhouden. Defacqz zal zijn voorstel grondig toelichten en verdedigen. Het ideaal van tolerantie heeft meer steun nodig “Cet appui, je voudrais en placer la base dans la loi ...”. Daarom stelde hij voor niet enkel de actieve cultusbeleving zelf te garanderen, maar ook de “negatieve of passieve variant” te waarborgen “...nul ne pût être contraint, sous aucun prétexte quelconque, à s'associer même indirectement à l'exercice d'un autre culte, abus qui n'est que trop réel et trop fréquent.”. Hij verwees hierbij naar de verplichting opgelegd door “le pouvoir temporel, par l'autorité civile” om op bepaalde dagen niet te werken.¹⁰⁵⁸

Zo was het ook onaanvaardbaar dat men verplicht zou worden deel te nemen aan bepaalde religieuze optochten of verplicht zou kunnen worden zijn woning te versieren omdat een processie langskomt. Het amendement dat hij voorlegde bestond er in duidelijk te maken dat

¹⁰⁵⁵ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et réglemens généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série.* Librairie Tarlier. Bruxelles. 1833. Rapport de la section centrale. Blz. 184

¹⁰⁵⁶ E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique. Tome 1.* Blz. 581

¹⁰⁵⁷ M. Forgeur propose les dispositions suivantes en l'emplacement des art. 10 et 11 : Art. 10. La liberté des cultes et la libre manifestation des opinions en toute matière sont garanties." Art. 11. L'exercice extérieur et public d'aucun culte ne peut être empêché ni restreint. La loi ne réprime que les faits particuliers qui blessent l'ordre public ou les bonnes mœurs.

M. Le Grelle présente la rédaction ci-après : Art. 10. La liberté entière des cultes et celle de manifester ses opinions en toute matière sont garanties. Art. 11. L'exercice public d'aucun culte ne peut être empêché ni restreint. Si, à l'occasion ou au moyen de l'exercice public d'un culte, l'ordre ou la tranquillité publique est troublée, l'auteur du trouble sera poursuivi devant les tribunaux.

M. Camille de Smet propose de rédiger les art. 11 et 12 en ces termes : Art. .11. L'exercice du culte dans les temples ne peut être empêché en aucun cas. Art. 12. L'exercice extérieur d'aucun culte ne peut être empêché qu'en vertu d'une loi, et seulement dans les cas où il trouble l'ordre et la tranquillité publique.

M. le baron de Sécus (père) présente l'amendement suivant à l'art. 11 : L'exercice public des cultes ne peut être empêché. Chacun est responsable devant les tribunaux de tout acte qui, à l'occasion de l'exercice public d'un culte, troublerait l'ordre ou la tranquillité publique. Ibid. Blz. 581

¹⁰⁵⁸ Evenmin aanvaardbaar was dat “... un chef d'administration puisse contraindre ses subalternes à assister à des Te Deum, à des offices, à porter ou escorter des croix de mission...”.

elke vrijheid twee facetten heeft: zowel de vrijheid om iets te doen als de vrijheid iets niet te doen. Toegepast op de cultus was het dus zo dat “Pour que la liberté soit entière en matière de religion, il faut donc qu'on puisse, non seulement professer librement son culte, mais encore rester étranger au culte d'autrui.”¹⁰⁵⁹ Dit amendement werd aanvaard.

Pierre Seron¹⁰⁶⁰ (liberaal) sloot aan bij het pleidooi van Defacqz en ging dieper in op de gevolgen van de verplichte zondagsrust voor wie om welke reden dan ook op een zondag wenste te werken. Men moest er volgens hem, in naam van de tolerantie, ook rekening mee houden dat verschillende religies andere rustdagen kennen “... je ne suis pas répréhensible si, ayant le malheur d'être né dans la religion de Moïse, je tiens beaucoup à demeurer oisif le saint jour du sabbat, et à pouvoir étaler, colporter et vendre librement ma marchandise tous les autres jours de la semaine, sans exception.”. Het kwam de samenleving niet toe de vrijheid in te perken “... la société n'a le droit de défendre que les actions qui lui sont nuisibles ...” De wetgever moet de keuzevrijheid beschermen.¹⁰⁶¹

Voor de liberaal Seron was tolerantie geen eenrichtingsverkeer, immers “... il m'est permis, à mon tour, d'exiger qu'on respecte les miennes et qu'on ne me gêne en rien dans mes actions qui en sont la conséquence, quand ces actions ne nuisent aucunement à autrui.”. Erkennen dat er zoiets als een dominante cultus bestaat was volgens hem onaanvaardbaar “... car une opinion n'a pas le droit de dominer quand même elle serait celle du grand nombre et du très grand nombre et, comme l'a dit Mirabeau, rien ne doit dominer que la justice.”. Geen enkele cultus kan meer rechten toegewezen krijgen dan de andere. Hij stelde voor artikel 10 te vervullen met de bepaling dat “Il ne peut être mis par des lois, arrêtés ou règlements, aucune espèce d'empêchement ou de restriction aux droits qu'ont tous les hommes d'observer ou de ne pas observer certains jours de fête ou de repos.”¹⁰⁶² Jean-Théodore Jacques¹⁰⁶³ (liberaal) zal voorstellen het artikel aan te vullen met de zinssnede “ni d'observer ses jours de repos.”

¹⁰⁵⁹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 582

¹⁰⁶⁰ SERON Pierre, Guillaume, né en 1772 à Philippeville, décédé en 1840 à Bruxelles. Age en 1830 : 58 ans. Congressiste (1830-1831, Philippeville). Libéral. Élu par l'arrondissement de Philippeville de 1831 à 1840. Bron : Biographies.Unionisme.be

¹⁰⁶¹ Hij refereert hierbij naar artikel 260 van het Franse strafwetboek van 1810 dat bepaalde dat “Tout particulier qui, par des voies de fait ou des menaces, aura contraint ou empêché une ou plusieurs personnes d'exercer l'un des cultes autorisés, d'assister à l'exercice de ce culte, de célébrer certaines fêtes, d'observer certains jours de repos, et, en conséquence, d'ouvrir ou de fermer leurs ateliers, boutiques ou magasins, et de faire ou quitter certains travaux, sera puni, pour ce seul fait, d'une amende de seize francs à deux cents francs, et d'un emprisonnement de six jours à deux mois.”. Dit heeft er ook het Directoire nooit van weerhouden de burgers te verplichten elke tiende dag (burgerlijke feesten op de tiende dag moesten de zondag als verplichte rustdag vervangen) te rusten. Er zijn echter ook nog andere voorbeelden te vinden waarbij men verplicht werd bepaalde feestdagen en rustdagen te onderhouden. Dergelijke praktijk is volgens hem onaanvaardbaar en de wetgever moet de burgers beschermen tegen dergelijke mistoestanden. In E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 583

¹⁰⁶² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 584

¹⁰⁶³ JACQUES Jean-Théodore, né en 1799 à Dochamps, décédé en 1894 à Marche. Age en 1830 : 31 ans. Congressiste (1830-1831, Marche). Catholique. Élu par l'arrondissement de Marche de 1831 à 1833 et de 1848 à 1857. Bron : Biographies.Unionisme.be

Uiteindelijk werd een compromis gevonden in de artikelen 14 “La liberté des cultes, celle de leur exercice public, ainsi que la liberté de manifester ses opinions en toute matière sont garanties, sauf la répression des délits commis à l'occasion de l'usage de ces libertés” en 15: “Nul ne peut être contraint de concourir d'une manière quelconque aux actes et aux cérémonies d'un culte, ni d'en observer les jours de repos.”.¹⁰⁶⁴

De wetgever zal deze vrijheid om niet deel te nemen waarborgen en in geval van inbreuk, strafbaar stellen. De vrijheid die de grondwetgever voor ogen had bestond er niet enkel in te doen wat men wil, men dient ook vrij te zijn van elke dwang: “...il faut donc qu'on puisse non seulement professer librement son culte, mais encore rester étranger au culte d'autrui.”.¹⁰⁶⁵ De civiele autoriteit staat hier borg voor.

J.-P. Schreiber merkte terecht op dat artikel 14 (19) geïnspireerd werd door de “Déclaration des droits de l'homme” van 1789.¹⁰⁶⁶ Maar hij wees er ook op “...ce n'est pas la liberté de religion dont il est question – on eût pourtant pu l'escompter, étant donné les conflits religieux qui avaient traversé les territoires qui formeront en 1830 la Belgique.”¹⁰⁶⁷ Een religieuze overtuiging werd echter gezien als gewoonweg “une question de conscience”.

Jules Bara verwijt de grondwetgever bij de behandeling van artikel 14 een zekere overdreven ijver “Ainsi pour Notre matière, l'article 14 de la Constitution suffit; les articles 15 et 16§ 1 étaient superflus. En effet la non intervention de l'État dans la nomination et l'installation des ministres des cultes, le droit pour ceux-ci de correspondre avec leurs supérieurs et de publier leurs actes, le droit pour tous citoyens de ne pas être contraint de concourir d'une manière quelconque aux cérémonies d'un culte ni d'en observer les jours de repos, découlent sans conteste du principe de la liberté des cultes affirmé par l'article 14.”.

De verklaring hiervoor: “Les assemblées constituantes, craignant le retour des abus renversés, multiplient les dispositions préservatrices. Non contentes de proclamer les principes généraux, elles insistent sur celles de leurs conséquences dont le mépris par les gouvernements tombés a suscité le plus de plaintes.”.¹⁰⁶⁸

In de huidige versie van de Grondwet zijn dit de artikelen 19 en 20. Artikel 19: “De vrijheid van erediens, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn

¹⁰⁶⁴ Constitution de la Belgique adopté par le Congrès national le 7 Février 1831. - Grondwet van Belgien aangenomen door den Volksraad den 7 February 1831. Drukkerij Vanderhaegen, drukker – uitgever der Gazette van Gend. GenD. S.a. In het Nederlands werd dit: “14. De vryheyd der godsdiensten, de gene hunner openbare belyding, gelyk mede de vryheyd om zyne gevoelens op alle stoffen openlyk te uyten, worden gewaerborgd, behoudens de beteugeling der misdryven ter gelegenheyd van het gebruyk dezer vryheden begaen.

15. Niemand kan verpligt worden om eeniger wyze in de bedryven of de plegtigheden eenes godsdienst deel te nemen, of daer van de rustdagen in agt te nemen.”

¹⁰⁶⁵ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 20

¹⁰⁶⁶ Artikel 10 stelde dat “Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi.”. Hieruit kan worden afgeleid dat het de opinie is die wordt beschermd en dat religie “slechts” een opinie is geen op zichzelf staande categorie is en dus geen bijzondere bescherming geniet. Interessant: deze Assemblée van 1789 telde meer religieuzen dan het Nationaal Congres in 1830.

¹⁰⁶⁷ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 19

¹⁰⁶⁸ J. Bara. Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 58

mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd.” Artikel 20: “Niemand kan worden gedwongen op enigerlei wijze deel te nemen aan handelingen en aan plechtigheden van een eredienst of de rustdagen ervan te onderhouden.”¹⁰⁶⁹ Beide artikelen geven dus zowel een positieve als negatieve, hoewel eerder abstract geformuleerde, definitie van godsdienstvrijheid.

Staat en religie zijn twee gescheiden werelden en zoals Bara stelt “La religion n'est pas un rouage de l'Etat, la société civile existe et s'administre sans son concours.”¹⁰⁷⁰ Religieuze organisaties, zijn gewoonweg verenigingen aan wie men – binnen bepaalde perken - een aantal vrijheden garandeert. De grenzen van die vrijheid zijn duidelijk en Bara somt er een aantal op “Ainsi encore la loi pénale ne devrait avoir aucun égard aux religions qui commanderaient le meurtre, prêcheraient la révolte, pousseraient à la polygamie, parce que la société serait menacé si l'assassinat était un devoir, l'infraction aux lois un précepte, la polygamie un droit.”¹⁰⁷¹

Meer nog, de overheid geeft religie, en dus ook de dominante religie, geen bijzonder statuut, geen bijzondere bescherming, geen bijzondere voordelen: “... la constitution ne dit pas que les cultes sont protégés ... protection implique surveillance et gêne, et parce qu'ensuite on ne protège pas ce qui peut n'être qu'une funeste superstition.”¹⁰⁷²

De vrije openbare uitoefening wordt duidelijk beperkt door zowel repressieve als preventieve maatregelen. De Grondwet laat twee soorten beperkingen toe op de door haar gewaarborgde rechten en vrijheden. André Alen maakt een onderscheid tussen regelende maatregelen, die een ordelijke uitoefening van de rechten en vrijheden tot gevolg hebben, mits deze zelf niet aan te tasten, en repressieve maatregelen ter bestraffing van misdrijven die bij de uitoefening van de rechten en vrijheden worden gepleegd. Voorafgaande beperkingen of preventieve maatregelen zijn door de Belgische Grondwet verboden, met uitzondering voor de vrijheid van vergaderen in de openbare ruimte. Alen merkt op dat dit door het Hof van Cassatie geïnterpreteerd werd als een “algemeen beginsel dat moet worden toegepast op alle rechten en vrijheden van zodra ze op de openbare wegen en pleinen worden uitgeoefend”. In dat geval zijn preventieve maatregelen, zoals het bekomen van het voorafgaandelijk verlov, wel mogelijk.¹⁰⁷³ Bij wijze van voorbeeld kan worden verwezen naar processies, of het uitdelen van pamfletten.

¹⁰⁶⁹ Het duurde tot 1967 vooraleer er een officiële Nederlandstalige versie van de Grondwet beschikbaar was. Tot dan toe was de Nederlandse tekst slechts een vertaling zonder officiële waarde. Sinds 1991 is er ook een authentieke Duitse versie van de Belgische Grondwet.

¹⁰⁷⁰ “Le domaine de l'État et celui de la religion étant différents, leur sphère d'action est distincte. Ils se meuvent, se régissent, se développent dans des régions séparées, la marche de l'un ne pouvant influencer celle de l'autre.” Ibid. Blz. 45

¹⁰⁷¹ Ibid. Blz. 47

¹⁰⁷² Ibid. Blz. 46

¹⁰⁷³ A. Alen. Handboek van het Belgische Staatsrecht. Kluwer/E. Story-Scientia. Deurne. 1995. Blz. 290

Yves Stox wijst op het feit dat een sluitende definitie van het concept “eredienst/culte” niet beschikbaar is, al heeft men dat wel betracht.¹⁰⁷⁴ In 1834 oordeelde het Hof van Cassatie dat geen waardeoordelen toelaatbaar zijn om vast te stellen wat als een eredienst mag worden beschouwd: “...Attendu que la liberté de conscience et la liberté des cultes sont le droit pour chacun de croire et de professer sa foi religieuse sans pouvoir être interdit ni persécuté de ce chef; d'exercer son culte sans que l'autorité civile puisse, par des considérations tirées de sa nature, de son plus ou moins de vérité, de sa plus ou moins bonne organisation, le prohiber, soit en tout, soit en partie, ou y intervenir, pour le régler dans le sens qu'elle jugerait le mieux en rapport avec son but, l'adoration de la divinité, la conservation, la propagation de ses doctrines et la pratique de sa morale;...”¹⁰⁷⁵

Toch worden er criteria gehanteerd om te concluderen wat als een eredienst mag worden beschouwd: aantal volgelingen, openbare uitoefening, oorspronkelijkheid van de geloofsleer, maatschappelijke waarde, dienst aan de gemeenschap of verering van een opperwezen. Dit komt vooral voor in strafzaken of in verband met fiscale aangelegenheden. Erkende erediensten zijn onder meer vrijgesteld van belastingen op die onroerende goederen die gebruikt worden voor de openbare uitoefening van de eredienst.¹⁰⁷⁶

Ook J.P. Schreiber wijst op het ontbreken van een sluitende definitie: “La Constitution prévoit la liberté du culte, c’est-à-dire la liberté d’exercer publiquement une liberté religieuse ; nulle part le Constituant n’a d’ailleurs expressément inscrit la liberté religieuse comme telle. Aucun texte de loi n’a au demeurant jamais défini ce qu’était un culte en droit belge.”¹⁰⁷⁷ Het blijft zoeken naar een wettekst die omschrijft wat onder “cultus” begrepen moet worden. Verwijzend naar Charles - Eric Clesse en Patrick De Pooter moet worden gesteld dat “La Constitution - et le Code Pénal – ne vise que le culte religieux extérieur, ou en d’autres termes, les manifestations extérieures de la pensée religieuse.”¹⁰⁷⁸

Schreiber wijst er echter ook op dat de wetgever uit artikel 14 (19 GW) afgeleid heeft dat het verboden was te peilen naar de levenbeschouwelijke keuze. Vanaf 1846 zou het naar aanleiding van bevolkingsonderzoeken verboden zijn vragen met betrekking tot de religieuze voorkeur in te lassen (artikel 22 GW zal dit bevestigen). Het leidde ook, in 1974, tot het aanpassen van de eedaflegging.¹⁰⁷⁹

Dat er een absolute scheiding is tussen kerk en staat wordt duidelijk bij de behandeling van artikel 12 van het ontwerp.

¹⁰⁷⁴ Yves Stox. Een paradoxale scheiding. Blz. 37 e.v.

¹⁰⁷⁵ Pasicrisie. Deuxième série. 1814 - 1840. Cours de Belgique. Cassation. Premier volume. Années 1832 - 1836. Meline, Cans et compagnie. Bruxelles. 1852. Blz. 332

“L'arrêté du gouvernement provisoire du 16 oct. 1850 n’a abrogé l'art. 199, C. pen., qui frappe d'une peine le ministre d’un culte qui procède aux cérémonies religieuses d’un mariage, sans qu'il lui ait été justifié d'un acte de mariage préalablement reçu par l'officier de l'état civil.

¹⁰⁷⁶ Zie o.a. Jogchum Vrieling. Religie tussen definitie en divinatie. Over de Rokerskerk, Satanistische Zusters en Onzichtbare Roze Eenhoorns”. Nieuw Juridisch weekblad- NjW. Wolters/Kluwer. Mechelen. 13 maart 2013. Blz. 190-198.

¹⁰⁷⁷ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 17

¹⁰⁷⁸ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 17

¹⁰⁷⁹ Wet van 27 mei 1974 tot wijziging van de eedformule en van de plechtige verklaringen in gerechtelijke en bestuurlijke aangelegenheden.

6.6.2. Bespreking van het ontwerpartikel 12 (artikel 16 definitieve versie)

Artikel 12 : “Toute intervention de la loi ou du magistrat dans les affaires d'un culte quelconque est interdite.”

Tijdens de debatten werden de tegenstellingen tussen de voor- en tegenstanders van de primauteit van de civiele orde boven de religieuze orde duidelijk. Bepaalde interventies lieten toe om de gematigde liberalen en de antiklerikalen binnen de liberale partij te identificeren. De vergaderingen verliepen trouwens moeilijk. De scheiding tussen het kerkelijk en het burgerlijk huwelijk, de voorrang van het burgerlijk huwelijk en de verzuchtingen van de wetgever om huwelijken in bepaalde gevallen te verbieden bleek, ei zo na, een breekpunt.

Isidore Plaisant noteert in zijn “Pasinomie” hoe dit, zeer algemeen gestelde, artikel aanleiding was tot vele (harde) discussies “...celle surtout de l'indépendance du mariage religieux fut vivement débattue: la liberté absolue des cultes qui sépare leurs solennités de tout acte civil et l'intérêt de la société, qui exige que l'on mette des entraves aux unions désavouées par la loi, appuyaient de chaque côté avec force les opinions rivales.”¹⁰⁸⁰

Dit werd door Jean-Baptiste Nothomb¹⁰⁸¹ (katholiek) zo cruciaal gezien dat de erkenning van beperkingen de finaliteit van de unie in vraag stelde. Indien men het artikel verwierp “...l'union aura été une tactique, et non un principe, un piège et non un acte de bonne foi, une trêve passagère, et non un progrès social.”

Op de vergadering van 22 december 1830 alleen al werden zeven amendementen ingediend. Bepaalde amendementen hadden tot doel een uitzondering dan wel een versoepeling in te lassen, andere amendementen hadden tot doel ook uitdrukkelijk te bepalen dat het een cultus niet toegestaan was tussen te komen in overheidsaangelegenheden.¹⁰⁸² Jean-Baptiste Thorn¹⁰⁸³ (liberaal)¹⁰⁸⁴ en de Robaulx (liberaal) dienden voorstellen in waaruit blijken moest dat *les lois religieuses* en *les lois civiles* los van elkaar stonden.¹⁰⁸⁵

Voor de katholieken kon een interventie niet. Men diende te voorzien in uitzonderingen. Zo het amendement van Gérard Le Grelle (katholiek) “... le mariage civil devra précéder la cérémonie religieuse du mariage, toutes les fois qu'il sera possible aux parties intéressées de se marier civilement.”

¹⁰⁸⁰ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète ... Troisième série*. Blz. 184

¹⁰⁸¹ NOTHOMB Jean-Baptiste, né en 1805 à Messancy, décédé à Berlin en 1881. Age en 1830 : 25 ans. Congressiste (1830-1831, Arlon). Catholique. Élu par l'arrondissement d'Arlon de 1831 à 1848.

¹⁰⁸² E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. Tome 1. Blz. 587

¹⁰⁸³ THORN Jean-Baptiste, né en 1783 à Remich, décédé en 1841 à Mons. Age en 1830 : 47 ans. Congressiste (1830-1831, Luxembourg). Bron : Biographies.Unionisme.be

¹⁰⁸⁴ “Toute intervention de la loi ou du magistrat dans les actes d'un culte quelconque, et toute intervention d'un culte quelconque dans les affaires de l'État ou des particuliers, sont également interdits.”

¹⁰⁸⁵ “Les lois civiles n'ont aucune sanction dans les affaires de religion, et réciproquement les lois religieuses n'ont aucune sanction dans les affaires civiles.”

De vergadering had het moeilijk om tot een eensgezind standpunt te komen. Joseph Forgeur¹⁰⁸⁶ (liberaal) zou uiteindelijk aan de vergadering vragen om zich bij voorrang over een amendement van Defacqz uit te spreken. Andermaal blijkt hoe beslissend de figuur van de liberaal Defacqz was. Hij vroeg om artikel 12 te behouden.¹⁰⁸⁷ In zijn betoog¹⁰⁸⁸ benadrukte hij dat artikel 10 een verregaande bescherming aan de cultus geeft.¹⁰⁸⁹ Meer waarborgen inschrijven zou tot een a priori beperking van de interventiemogelijkheden van de overheid leiden.¹⁰⁹⁰

Dit probleem was reeds gekend onder Willem I.¹⁰⁹¹ Het afschaffen van artikel 54 van "Loi du 18 germinal an X - 8 avril 1802 - modifiée relative à l'organisation des cultes" dat bepaalde dat priesters "...ne donneront la bénédiction nuptiale qu'à ceux qui justifieront, en bonne et due forme, avoir contracté mariage devant l'officier civil" en het schrappen van de artikelen 199 en 200¹⁰⁹² van het strafwetboek leidden echter tot zoveel problemen dat men zich reeds in 1817 verplicht zag om deze regel opnieuw in te schrijven.¹⁰⁹³ De artikelen 199 en 200 van de "Code Pénal" waren bedoeld om gewone mensen tegen misleiding te beschermen. Willem I had bij besluiten van 21 oktober 1814¹⁰⁹⁴ en 17 maart 1815 de artikelen 199 en 200 opgeheven¹⁰⁹⁵, maar deze nadien terug ingevoerd vanwege misbruiken in de Zuidelijke Nederlanden.

¹⁰⁸⁶ FORGEUR Joseph, né en 1802 à Liège, décédé en 1872 à Liège. Age en 1830 : 28 ans. Congressiste (1830-1831, Huy). Bron : Biographies.Unionisme.be

¹⁰⁸⁷ Congrès national de Belgique. Séance du mercredi 22 décembre 1830. M. Defacqz – Si ma proposition était rédigée par écrit, elle serait ainsi conçue : Je demande le retranchement de l'art. 12 du projet de constitution. (Appuyé ! appuyé !).

¹⁰⁸⁸ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 587 en volgende

¹⁰⁸⁹ L'art. 10 ne pouvait aller plus loin sans porter à l'ordre social une atteinte grave. Il faut que tous les cultes soient libres et indépendants, mais il faut aussi que la loi civile conserve toute sa force ; il faut plus, messieurs, il faut que la puissance temporelle prime et absorbe en quelque sorte la puissance spirituelle, parce que la loi civile étant faite dans l'intérêt de tous, elle doit l'emporter sur ce qui n'est que de l'intérêt de quelques-uns. Ibid. Blz. 587

¹⁰⁹⁰ Bij wijze van voorbeeld verwees hij naar het inzeggen van een huwelijk door een priester voorafgaand aan een burgerlijk huwelijk. Indien men het artikel 12 zou goedkeuren zou de ambtenaar zich hierbij moeten neerleggen, ondanks de vele problemen die hieruit zouden kunnen voortvloeien.

¹⁰⁹¹ Deze regel werd ingevoerd door een wet van 8 april 1802 ter uitvoering van het Concordaat tussen de paus en Napoleon.

¹⁰⁹² Code Pénal Article 199 : Tout ministre d'un culte qui procédera aux cérémonies religieuses d'un mariage, sans qu'il lui ait été justifié d'un acte de mariage préalablement reçu par les officiers de l'état civil, sera, pour la première fois, puni d'une amende de seize francs à cent francs. Article 200 : En cas de nouvelles contraventions de l'espèce exprimée en l'article précédent, le ministre du culte qui les aura commises, sera puni, savoir, Pour la première récidive, d'un emprisonnement de deux à cinq ans ; Et pour la seconde, de la déportation.

¹⁰⁹³ Op 10 januari 1817 werd het besluit van 7 mei 1815 ingetrokken en de oude regeling hersteld.

¹⁰⁹⁴ A. Delbecque. Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale. Tome deuxième. 1814-1843. Bruylant-Christophe et compagnie, 1861. Blz. 32. "21 oct. 1814. - arrêté du prince souverain, qui maintient les lois sur l'état civil, et prescrit comme condition préalable au mariage des catholiques l'exhibition d'un certificat constatant qu'il n'existe point d'empêchement canonique. J.off. III, n° 87."

¹⁰⁹⁵ A. Delbecque. Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale. Tome deuxième. 1814-1843. Bruylant-Christophe et compagnie, 1861. Blz. 126 "10 janv. 1817. — Loi qui, en révoquant les arrêtés du 21 octobre 1814 et du 7 mars 1815, relatifs à la célébration des mariages, statue que dorénavant seront exécutées dans tout le royaume les lois qui régissaient la célébration des mariages à l'époque du 21 octobre 1814. J. off. X, n° 4."

Hij waarschuwde ook voor de problemen die men nu reeds, ingevolge een al te vrije interpretatie van een besluit over de cultusvrijheid van het Voorlopig Bewind van 16 oktober 1830, kon vaststellen "... suite de cet arrêté, plusieurs prêtres ont cru pouvoir donner la bénédiction nuptiale avant que le mariage ne fût contracté devant l'officier de l'état civil."¹⁰⁹⁶ Een eigen interpretatie van het opheffen van elke inbreuk op de vrijheid van meningsuiting had, aldus de spreker, immers geleid tot het opheffen van de verplichting tot het sluiten van een burgerlijk huwelijk. Een onderrichting van de bisschoppen had al evenmin voor duidelijkheid gezorgd.

Defacqz verwees ook naar de Franse wetgever die gewaarschuwd had voor de problemen die zouden kunnen ontstaan.¹⁰⁹⁷ Een te "soepele" interpretatie van artikel 12¹⁰⁹⁸ moest worden vermeden.

Eensgezindheid was er niet. Alexandre de Robaulx (liberaal op politiek vlak, maar katholiek op levensbeschouwelijk vlak)¹⁰⁹⁹ refereerde onmiddellijk naar het verbond tussen katholieken en liberalen en naar de verplichtingen die hieruit voortvloeiden "... nous nous promîmes liberté, indépendance réciproque ... il ne faut pas que la puissance civile puisse s'occuper des dogmes et des croyances."¹¹⁰⁰ Hij besloot dat wederkerigheid noodzakelijk was "... s'il est des cas où la loi civile pourra froisser les lois canoniques, admettons la réciprocité pour celles-ci." en legde de link met een nog te behandelen onderwerp: de verenigingen "Les religions ne sont que des associations...". Hij vraagt dat men "ne leur impose point d'entraves ; qu'on leur laisse et leurs doctrines, et leurs croyances, et leurs opinions ...". Het is in zijn ogen onmogelijk om

¹⁰⁹⁶ Voornamelijk op het platteland blijkt men zich niet te houden aan de bestaande wetgeving. Dit heeft echter verstrekkende gevolgen "La femme ainsi mariée ne pourra jamais se parer devant la loi du titre de femme légitime; elle pourra voir son époux, son époux à qui elle croyait être unie pour jamais, former une seconde union, et tandis qu'elle sera considérée comme une vile concubine, ses enfants seront des bâtards aux yeux de la loi." Voor alle betrokkenen ontstaat aldus rechtsonzekerheid.

¹⁰⁹⁷ Congrès national de Belgique. Séance du mercredi 22 décembre 1830. Tussenkomst M. Defacqz die refereert naar de bespreking van de artikelen 199 en 200. : M. le conseiller d' État Berlier, en exposant au corps législatif les motifs des art. 199 et 200 du Code pénal, destinés à sanctionner la disposition du 54e article organique du concordat de l'an X : "Les ministres qui procèdent aux cérémonies religieuses d'un mariage sans qu'il leur ait été justifié de l'acte de mariage reçu par les officiers de l'état civil, compromettent évidemment l'état civil des gens simples, d'autant plus disposés à confondre la bénédiction nuptiale avec l'acte constitutif du mariage, que le droit d'imprimer au mariage le sceau de la loi était naguère dans les mains de ces ministres. Il importe sans doute qu'une si funeste méprise ne se perpétue point, et ce motif est assez puissant pour punir d'une amende les ministres de cultes qui procèdent aux cérémonies religieuses d'un mariage sans justification préalable de l'acte qui le constitue réellement. Cette peine, légère d'abord, s'aggravera en cas de récidive, et entraînera à la seconde récidive, ou, en d'autres termes, à la troisième infraction, la peine de déportation ; parce que celui qui a failli trois fois se place évidemment dans un état de désobéissance permanente et de révolte contre la loi." E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 588

¹⁰⁹⁸ "En écartant toute intervention du pouvoir temporel sur le spirituel, vous allez abroger le décret impérial du 30 décembre 1809 sur les fabriques, aux dispositions duquel tout le monde s'est plu à rendre justice." Ibid. Blz. 588

¹⁰⁹⁹ Ibid. Blz. 589

¹¹⁰⁰ Hij waarschuwde voor problemen en gaf als voorbeeld een kapucijn die wenste te huwen en zich tot de ambtenaar van de burgerlijke stand wendt. Indien deze laatste consequent is, kan hij niet anders dan de kapucijn in het huwelijk te laten treden. Dit impliceert echter dat de kerk deze kapucijn moet excommuniceren, immers "La loi religieuse sera froissée." Ibid. Blz. 589

“... les libertés religieuses avec les exigences de la loi civile ...” met elkaar in overeenstemming te brengen. Beter was het te leren omgaan met de misbruiken, dan de vrijheden in te perken.

Wantrouwen was nooit veraf. Zo stelde de Gerlache (katholiek) dat men zich hoeden moet voor een te groot vertrouwen in de gedecreteerde vrijheid van eredienst: “Vous vous souvenez du scandaleux procès de M. de Broglie, évêque de Gand.”. Het kwam de civiele autoriteit niet toe het reilen en zeilen van de kerk te bepalen. Beide werelden waren voor hem gescheiden “La religion confère le sacrement; la loi civile confère les effets civils.”.¹¹⁰¹ De kerk kan niets ten laste worden gelegd.¹¹⁰² Het voorstel van Defacqz onderwerpt de kerk aan het wereldse gezag. Het resultaat is dat de priester handelen moest “... contre les dispositions précises des lois canoniques.”. Volgens hem was het duidelijk: het was niet omdat de clerus een bezoldiging ten laste van de schatkist ontving dat de overheid bepaalde verplichtingen kon opleggen “... c'est une grande question que celle de savoir quelles sont les obligations que contracte le clergé en réclamant un traitement.”.

Priester de Foere¹¹⁰³ noemde het voorstel van Defacqz dan weer extreem,¹¹⁰⁴ immers “Il veut que les lois civiles priment sur toutes les lois religieuses, et que celles-ci soient entièrement absorbées par celles-là toutes les fois que les unes et les autres se trouvent en collision.”. Dan volgde een niet mis te verstane waarschuwing. Door zo te handelen brengt men de coalitie in gevaar en zorgt men voor beroering in de natie “... vous y déposez, dis-je, le germe d'une nouvelle révolution. Les catholiques ne consentiront jamais à ce qu'aucun des principes essentiels de leur religion soit sacrifié à des prétentions exclusives.”. Deze vrijheid moest dan ook grondwettelijk worden verankerd. Hij verwierp dan ook het voorstel van Defacqz.

Zo ook Ridder de Theux de Meylandt (katholiek), die echter wel artikel 12 zou steunen.¹¹⁰⁵ Elke tussenkomst zou nadelig zijn voor de katholieken. Hij refereerde in zijn betoog naar de echtscheidingsregeling. Vroeger, in samenlevingen die uitsluitend katholiek waren, was er geen enkel conflict mogelijk “... parce qu'alors les règles de la société civile étaient plus ou moins d'accord avec les règles canoniques.”.¹¹⁰⁶ Voor hem is het duidelijk dat het voorstel van Defacqz problemen genereert en wijst op: “... l'abus grave d'autoriser les alliances purement civiles qui sont scandaleuses.”. Ook de echtscheidingsregeling “... qui fera des bigames aux yeux de la religion...” is een probleem.

Tijdens de debatten wordt ingegaan op de grenzen van de vrijheid. Joseph Forgeur¹¹⁰⁷ (liberaal) oordeelde deze nooit absoluut kon zijn. Daarom ook kon het burgerlijk gezag nooit

¹¹⁰¹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 589 en 590

¹¹⁰² De overheid zelf faalt door bijvoorbeeld na te laten in te grijpen wanneer personen “...vivent en concubinage, c'est-à-dire sans aucun mariage ni civil ni religieux, vous devriez prendre des précautions légales pour l'empêcher, car enfin qu'est-ce que le concubinage, sinon l'oubli des principes civils et religieux tout à la fois? ”

¹¹⁰³ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 591

¹¹⁰⁴ “Vous avez admis hier la liberté des cultes ; si vous adoptez le principe de M. Defacqz, ne détruirez-vous pas d'une main ce que vous érigez de l'autre ?” Ibid. Blz. 591

¹¹⁰⁵ Ibid. Blz. 593

¹¹⁰⁶ Ibid. Blz. 593

¹¹⁰⁷ Ibid. Blz. 593, 594 en 595

ondergeschikt worden gemaakt aan particuliere belangen: “... demandons-nous si cette liberté peut aller jusqu'à porter atteinte à la loi civile, et voyons si cette dernière n'a pas été faite dans l'intérêt de tous ...”. Forgeur vraagt dat de clerus rekening zou houden met een aantal algemene principes en dit in het belang van iedereen. De clerus blijft vrij, maar men kan verwachten dat deze handelt “...dans l'intérêt des masses ...” en dat ze de samenleving niet overlevert “... aux caprices et aux exigences d'une secte.”. Men moest, volgens Forgeur, vermijden in een situatie terecht te komen waarbij “...la loi civile serait écrasée par la loi spirituelle.”¹¹⁰⁸

Forgeur hekelde het feit dat het Voorlopig Bewind deze materie op 16 oktober 1830¹¹⁰⁹ meende te moeten regelen en dit niet had overgelaten aan het Nationaal Congres. Men moest het aandurven te verregaande vrijheden in te perken “...si elles devaient être illimitées, indéfinies, on n'aurait pas besoin d'un pouvoir constituant ; ce serait revenir à la loi de nature.”. ¹¹¹⁰ Forgeur was zich goed bewust van de impact van de beslissingen genomen door het Voorlopig Bewind: men was klemgezet.

Tijdens de debatten werd door meerdere sprekers herinnerd aan de monopoliepositie van de katholieke kerk “... l'immense majorité des habitants des Pays-Bas sont catholiques.”. Het was dan ook normaal dat men er alles aan doet om een regel te bedenken die aan de behoeften van deze meerderheid tegemoetkomt, “... quand cela ne contrarie pas les intérêts des autres citoyens.”. Dit meerderheidsargument zou herhaaldelijk terugkomen.¹¹¹¹

Nothomb (katholiek) verwierp het standpunt van Defacqz (liberaal en vrijmetselaar) ¹¹¹²: “La loi civile et la loi religieuse sont distinctes ; l'une ne domine pas l'autre ; chacune a son domaine, sa sphère d'action.”, meer nog “...nous dénions toute suprématie à la loi civile, nous voulons qu'elle se déclare incompétente dans les affaires religieuses.” Hij betoogde dat elke inperking onvermijdelijk consequenties zou hebben op het vlak van persvrijheid, onderwijsvrijheid of de vrijheid van vereniging. Indien men een priester verhinderde een kerkelijk huwelijk te sluiten zonder dat het burgerlijk huwelijk heeft plaatsgevonden, moet men ook “... interdire à l'officier de l'état civil de marier un homme que le droit canon déclare incapable de mariage. Il y a corrélation entre ces deux idées.”. Nothomb verdedigde “...la séparation des deux pouvoirs ...”.¹¹¹³

¹¹⁰⁸ Ibid. Blz. 594

¹¹⁰⁹ Les lois générales et particulières entravant le libre exercice d'un culte quelconque, et assujettissant ceux qui l'exercent à des formalités qui froissent les consciences, et gênent la manifestation de la foi professée, sont également abrogées. Ibid. Blz. 594

¹¹¹⁰ Ibid. Blz. 594

¹¹¹¹ Het aantal protestanten werd geschat op 800. Andersdenkenden of niet – gelovigen bestonden maatschappelijk gezien niet. H. Vuye wijst merkt op hoe in 1867 Procureur – generaal Leclercq, in een conclusie voor een arrest, atheïsme als een anomalie beschouwde. Zie: H. Vuye. Scheiding Kerk en Staat ... Blz. 444

¹¹¹² M Defacqz a franchement déclaré qu'il veut que la loi civile exerce la suprématie.

¹¹¹³ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 595 - 597

Hoe gevoelig dit voor de katholieken was werd emotioneel verwoord door pastoor Désiré Dehaerne¹¹¹⁴. De onderwerping zette de deur open voor de marginalisering, de vernietiging van de rooms-katholieke geloofsgemeenschap: “... une fois que l'État a le droit de dominer la société religieuse en un point, il peut la dominer dans tous les points, il peut l'absorber, la détruire.”. De overheid kon, noch mocht, de clerus regels opleggen: “Si la société religieuse juge à propos de bénir le contrat civil, libre à elle de le faire; mais l'État ne peut pas exiger la priorité de tel ou tel acte civil à la bénédiction nuptiale.”.

François Van Snick¹¹¹⁵ (liberaal) herinnerde er tijdens de debatten aan dat het waarborgen van een vrijheid onvermijdelijk als correlatief heeft dat men ook bepaalde beperkingen zou moeten aanvaarden. De onschendbaarheid van de woonst vroeg om het afbakenen van die uitzonderingen die toch toelieten de woonst te betreden. Dit was ook het geval voor de persvrijheid. Ook hier had men inperkingen voorzien “...tous les articles que nous avons votés hier, et qui sanctionnent nos libertés, y apportent quelques restrictions. Ces restrictions, l'intérêt général les commande.”.¹¹¹⁶ De godsdienstvrijheid kon niet absoluut zijn en diende dus, net zoals alle andere vrijheden, door de overheid, in ieders belang, gereguleerd kunnen worden.

Interessante tussenkomsten zijn deze van graaf d'Arschot¹¹¹⁷ (liberaal) en van Joseph Lebeau (liberaal). Lebeau vroeg enige soepelheid en tolerantie. Verwijzende naar de islam en een mogelijke instroom van andersculturele gemeenschappen moest men een zeker flexibiliteit aan de dag leggen, want “Des familles mahométanes peuvent s' établir parmi nous. Leur religion admet la polygamie qui, aux yeux de notre loi civile, n'est qu'un concubinage multiple, Si vous interdisez à ces mahométans de contracter un mariage religieux d'après leur culte vous rendrez une pratique de leur culte impossible, et que devient dès lors la liberté?”. Hij stemde voor het behoud van artikel 12.¹¹¹⁸

De standpunten waren duidelijk: voor de enen was elke regelgeving uit den boze, ze was een inbreuk op de rechten van de kerk en, wat belangrijk is, een beperking van de vrijheid. Voor de anderen was de primauteit van het burgerlijke recht net die waarborg die ervoor zorgde dat alle burgers op gelijke voet werden behandeld.

Gematigde liberalen, antikatholieke liberalen, gematigde katholieken en conservatievere katholieken profileerden zich.

¹¹¹⁴ DE HAERNE Désiré, Pierre, Antoine, né à Ypres en 1804, décédé à Saint-Josse-ten-Noode en 1890. Age en 1830 : 26 ans. Congressiste (1830-1831, Roulers). Catholique. Élu par l'arrondissement de Roulers de 1831 à 1833 et par celui de Courtrai de 1844 à 1890.

¹¹¹⁵ François Van Snick, avocat, fut élu au Congrès national par le district d'Ath. Nommé conseiller à la cour d'appel de Gand, il mourut dans cette ville le 25 septembre 1834. Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 99

¹¹¹⁶ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Blz. 601

¹¹¹⁷ D'ARSHOT SCHOONHOVEN Philippe, Jean, Michel, né en 1771 à Voordt, décédé à Bruxelles en 1846. Age en 1830 : 59 ans. Congressiste (1830-1831, Bruxelles). Bron : Unionisme.be

¹¹¹⁸ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 602

Volgens François Pirson¹¹¹⁹ (liberaal) moest men religie nu de plaats geven die het verdiende. De twisten die men onder het Franse en het Nederlandse regime kende, behoorden tot het verleden. Aan religiekritiek doen, zou uiteindelijk leiden tot demoralisering en instabiliteit. Religie is een cohesie bevorderend instrument.¹¹²⁰ Soortgelijke redenering is terug te vinden in een tussenkomst van Jean-Baptiste graaf d'Ansembourg.¹¹²¹ Hij verwierp de suprematie van het burgerlijk recht over het religieuze. Het zijn net godsdienstige aangelegenheden die de motor van de revolutie zijn geweest: "La religion est un besoin social.". Het bezoldigen van de leden van de clerus is niets anders dan het delgen van een historische schuld.¹¹²²

In de notulen is te lezen hoe de voorzitter de vergadering moeilijk in de hand kan houden. Uiteindelijk werd beslist op 23 december verder gaan met de debatten. Uit die debatten is duidelijk de mobilisatiekracht van de onderscheiden fracties af te leiden. Een artikelsgewijze bespreking werd door sommigen niet aanvaard. De vrijheid van onderwijs, van religie, van religiebeleving, de persvrijheid, de vrijheid van vereniging, de rechten die de clerus put uit haar optreden, de naweeën van de in beslagname van kerkelijke goederen... alles werd gekoppeld.

Sommigen wilden de bespreking van de artikelen 12, 13, 14, 15 en 16 van Titel II van de Grondwet verdagen (en eerst artikel 17 behandelen). Bepaalde sprekers waarschuwden voor verdeeldheid. De discussie even uitstellen kon wellicht de gemoederen bedaren en "Pendant ce terme on aviserait à trouver des moyens de conciliation...". Baron de Stassart (liberaal) zag in de botsing van meningen dan weer een goede zaak. Het komt het Nationaal Congres immers toe alles ten gronde te onderzoeken en te bespreken. Zelf is hij voorstander van het voorliggende artikel 12 "... mais il a besoin d'être restreint en ce qui concerne le mariage...". Het resultaat van de stemming is dat men beslist de debatten niet te verdagen.

Charles de Brouckère¹¹²³ (liberaal) kwam op 23 december 1830 als eerste uitgebreid aan bod. Hij hekelde de houding van bepaalde leden van de clerus die hun machtspositie niet aangetast wilden zien en te pas en te onpas refereerden naar de mogelijke gevolgen voor de unie tussen katholieken en liberalen. Hij liet weten tegen het artikel 12 te stemmen¹¹²⁴ en wees op bedreigingen die tijdens de debatten werden geuit "... l'on n'a pas craint de faire un appel à la force si la proposition de M. Defacqz était adoptée.". Charles de Brouckère liet fijntjes weten dat hij er niet aan twijfelde dat de clerus deze opmerkingen niet zou steunen "... s'il le faisait, et si l'on pouvait considérer ces paroles comme l'expression de son opinion..." want op dat

¹¹¹⁹ PIRSON François, Gérard, né en 1765 à Sart-Custinne, décédé en 1850 à Dinant. Age en 1830 : 65 ans. Congressiste (1830-1831, Dinant). Libéral. Élu par l'arrondissement de Dinant de 1831 à 1843. Bron : Unionisme.be

¹¹²⁰ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 603

¹¹²¹ D'ANSEMBOURG Jean-Baptiste, Ferdinand, Joseph, né en 1782 à Liège, décédé en 1854 à Amstenrode. Age en 1830 : 48 ans. Congressiste (1830-1831, Maestricht). Bron : Unionisme.be

¹¹²² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 604

¹¹²³ DE BROUCKERE Charles, Marie, Joseph Ghislain, né en 1796 à Bruges, décédé en 1860 à Bruxelles. Age en 1830 : 34 ans. Congressiste (1830-1831, Hasselt). Libéral. Élu par l'arrondissement de Bruxelles de 1831 à 1832, de 1848 à 1856 et de 1857 à 1860. Bron : Unionisme.be

¹¹²⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 607 - 609

ogenblik zou het duidelijk zijn wat de ware intenties waren van "...ces hommes qui, pour conserver leur puissance, n'hésiteraient pas à diviser la société en deux partis ...".

Charles de Brouckère haalde hard uit naar de clerus. Er bestond volgens hem geen contract tussen liberalen en katholieken. De unie waarnaar werd gerefereerd is het resultaat van een samenloop van omstandigheden "... elle résulte des circonstances; elle a pris naissance après la session de 1827, elle s'est fortifiée lors de la discussion du budget de 1828; alors on a senti qu'au lieu de se nuire entre eux, les opprimés devaient se réunir dans une opinion commune et faire des sacrifices mutuels pour secouer le joug oppresseur.". De politieke toestand is grondig veranderd: "... nous n'avons plus de gouvernement tyrannique, nous n'avons plus de Hollandais à combattre ...".¹¹²⁵ Wellicht was de unie dan ook niet langer noodzakelijk. Een duidelijke waarschuwing.

Vervolgens hield de Brouckère een onderbouwd pleidooi waarin hij benadrukte dat elke afspraak toegevingen inhouden moet. De vrijheden die iedereen gerealiseerd wenste te zien dienden, in ieders voordeel, te worden begrensd: "... la liberté individuelle, parce que le premier besoin de l'homme est de pouvoir agir à son gré dans tout ce qui lui est personnel; la liberté d'enseignement, parce qu'elle tient à la liberté de conscience, au bien des familles, à l'autorité paternelle; la liberté de la presse qui garantit les deux autres.". De godsdienstvrijheid staat niet boven de andere vrijheden: "... la liberté religieuse est aussi le premier besoin de l'homme, mais il faut qu'elle soit restreinte comme les autres pour le maintien de la société, qui doit veiller à sa conservation aussi bien que l'homme doit veiller à la sienne."

Hij weerlegde ook de argumenten van de tegenstanders van het voorafgaan van het burgerlijk huwelijk aan het kerkelijk huwelijk. Verwijzend naar het besluit van 1814 zette hij een verkeerde voorstelling van de feiten recht. Het besluit van 1814 werd immers al in maart 1815¹¹²⁶ ingetrokken.¹¹²⁷ Rechtsonzekerheid diende in zijn ogen te worden vermeden.

¹¹²⁵ Ibid. Blz. 607 en 608

¹¹²⁶ 7 mars 1815. — Arrêté du prince souverain abrogeant l'article 54 de la loi du 18 germinal an X, sur l'organisation des cultes, les articles 199 et 200 du code pénal, et l'article 2 de l'arrêté du 21 octobre 1814.

¹¹²⁷ Wanneer men dit besluit leest merkt men dat het voornamelijk de interpretatie was die de clerus aan artikel 2 gaf die voor problemen zorgde: "la déclaration exigée par l'article 2 de cet arrêté a fourni à plusieurs curés le moyen de s'opposer à la célébration du contrat civil de mariage, en la refusant sans alléguer aucun empêchement canonique". In de considerans was voorts te lezen dat "le mariage, comme contrat civil, n'est soumis qu'à la puissance civile séculière, et que l'autorité ecclésiastique n'a aucun droit d'en empêcher l'exercice" en dat "nonobstant le pouvoir qui complète à la puissance séculière sur les actes civils de mariages, il n'est pas cependant dans notre intention de nous immiscer en ce que la religion établit pour sanctifier les mariages, mais de laisser à cet égard l'entière liberté aux ministres des cultes" maatregelen noodzakelijk waren "Sur les rapports de nos commissaires généraux de la justice et de l'intérieur. Notre conseil privé entendu ; Avons arrêté et arrêtons :

1° L'article 2 de notre arrêté du 21 octobre dernier, est rapporté; 2° Les autres articles du même arrêté sont provisoirement maintenus, sauf l'article 4 en ce qui est contraire à l'article suivant du présent arrêté; 3° L'article 54 de la loi du 18 germinal an X, sur l'organisation des cultes, ainsi que les articles 199 et 200 du Code pénal et toutes autres dispositions qui exigent que le mariage devant l'officier civil soit préalable à la bénédiction nuptiale ou cérémonie religieuse du mariage, sont abrogés; néanmoins l'acte de mariage devant l'officier de l'état-civil, établira seul la légitimité des enfants, les droits entre les contractants comme époux, et les autres effets civils."

Volgde nog een sneer naar de clerus. Het zou, volgens de Brouckère, naïef zijn te geloven dat de priesters de huwelijkskandidaten spontaan zouden wijzen op het belang van het burgerlijk huwelijk. Men moest rekening houden met de tegenstand “Je ne saurais le croire, messieurs, car j'ai la preuve du contraire: Voici un fait, que je garantis (je pourrais, si je voulais, nommer le prêtre). Étant en garnison à Saint-Ghislain, j'ai entendu un curé appeler le mariage civil l'œuvre du démon.”.

De Brouckère ging in zijn verdediging van het burgerlijk huwelijk ook in op het probleem gesteld door het tolereren door de islam van polygamie (“On a parlé de mahométans: ainsi, dit-on, vous leur défendriez la polygamie; oui, je leur défendrais tout ce qui attenterait publiquement aux mœurs.”¹¹²⁸) en het risico dat men door het tolereren van een uitzondering de deur openzette voor nog andere uitzonderingen (« ... si les prêtres veulent, malgré les règlements de police, enterrer dans les églises, osez-vous vous y opposer? »). Voor de Brouckère waren er in de Grondwet voldoende garanties ingebouwd. Hij verwierp artikel 12.

Andere sprekers, waaronder Emmanuel Claus ¹¹²⁹ (liberaal) gingen in op vastgestelde misbruiken bij priesters en de problemen die hieruit voortvloeiden en door de rechtbank beslecht moesten worden. Het voorliggende artikel 12 kon in zijn ogen “... qu'être la source des abus les plus graves et les plus déplorables qui puissent affliger la société.”. Hij haalde voorbeelden aan die aantoonde dat de clerus (meer bepaald de bisschop van Doornik in 1815) het burgerlijk huwelijk heeft bestreden.¹¹³⁰ Hij verwierp eveneens het artikel 12.¹¹³¹

De clerus ging echter, bij monde van pastoor Pierre Verbeke¹¹³², over tot de aanval. Verbeke herhaalde het algemeen principe van de scheiding tussen kerk en staat en lanceerde, zich beroepende op het principe van de vrijheid voor allen en in alles, het verwijt dat men dit principe negeerde. Hij had het over een perversering van het algemeen aanvaarde beginsel van de scheiding tussen kerk en staat.¹¹³³ Het kwam de overheid niet toe zich te mengen in

¹¹²⁸ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 609

¹¹²⁹ Né à Mons en 1784, Emmanuel Claus s'inscrit au barreau de sa ville natale. Appelée à siéger, dès 1820, au conseil de régence de Mons, il devint, lors de la révolution, échevin de cette ville, et, quelques jours plus tard, membre du Congrès national pour ce district. Il résigna son mandat le 30 mars 1831. En 1834, il fut élu bâtonnier de l'Ordre des Avocats de Mons, et remplit ces fonctions jusqu'à son décès (1 décembre 1848). Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 43

¹¹³⁰ « Il fut une époque, vers 1815 si ma mémoire est fidèle, à laquelle il était défendu à l'officier de l'état civil de passer outre à la célébration d'un mariage entre catholiques, à moins qu'on ne lui présentât une attestation du curé constatant qu'il n'y avait point d'empêchement canonique. Eh bien, pendant les deux derniers mois que cette législation subsista, il ne se contracta, sauf celui dont je vais vous parler, aucun mariage dans l'évêché de Tournay, et cela par le motif qu'une décision émanée soit de l'évêque, soit du vicariat, car j'ignore dans ce moment à quelle époque commença la vacance du siège, avait fait défense aux curés de donner semblables déclarations et de coopérer ainsi directement ou indirectement au mariage civil. » In : E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 611

¹¹³¹ Ibid. Blz. 612

¹¹³² VERBEKE Pierre, né en 1796 à Roulers, décédé en 1867 à Meulebeke. Age en 1830 : 34 ans. Congressiste (1830-1831, Courtrai). Bron : Unionisme.be

¹¹³³ Dit is voor hem onaanvaardbaar, onverdedigbaar want “Par quelle étrange confusion d'idées viendrait-on aujourd'hui restreindre l'exercice du culte, lui interdire de conférer les sacrements dans certaines circonstances,

religieuze aangelegenheden en dit was zeker geldig voor het huwelijk.¹¹³⁴ Andermaal volgde een niet mis te verstane waarschuwing: het was in het belang van zowel de liberalen als de katholieken dat men hiermee rekening hield. De priester zou, zo stelde hij, de huwelijkskandidaten wel op de hoogte brengen van de wettelijke bepalingen, maar zou zich ook de vrijheid voorbehouden om, indien hij hiertoe redenen had, af te wijken van de wet.¹¹³⁵ Dit was een door de hiërarchie binnen de kerk voorgeschreven regel. Indien de wetgever dergelijke handelswijze verbood dan bracht hij de clerus in gewetensnood.¹¹³⁶ Men mag de priester niet verplichten te verzaken aan plichten resulterende uit zijn geloof. Het huwelijk was geen burgerlijk contract, het was een contract dat gesloten werd “... au pied de l'autel, en présence du prêtre, par le consentement mutuel des parties: c'est un contrat naturel, et rien de plus.”. Hij pleit voor het behouden van het artikel 12.¹¹³⁷

Ook priester Désiré Verduyn¹¹³⁸ zag in de voorgestelde maatregelen een poging tot regelrechte onderwerping van de katholieke cultus “... en l'assujettissant à un état de dépendance incompatible avec l'ordre établi par son fondateur et qui ne tendrait à rien moins qu'à l'anéantir...”. De voorgestelde beperkingen waren ook in strijd met het principe van de door de Grondwet gegarandeerde cultusvrijheid. Pastoor Joseph de Smet¹¹³⁹ was dan weer van mening dat de door diverse sprekers aangehaalde voorbeelden van misbruiken, misleidend waren. De ware intentie van de tegenstanders van het artikel 12 waren duidelijk “... ils ont déclaré ouvertement qu'ils voulaient que la loi civile absorbât la loi religieuse...”. Men wou de volledige onderwerping van de cultus. Dit was een woordbreuk.¹¹⁴⁰

Naast de ongeoorloofde inmenging in kerkelijke aangelegenheden en de inbreuken op de scheiding tussen kerk en staat werd ook het argument “intolerantie” bovengehaald. Dit kwam aan bod in de tussenkomst van Hubert-Joseph Masbourg¹¹⁴¹ (katholiek) . De primauteit van

contester au prêtre un droit qu'il ne tient pas de la terre et qu'il ne saurait sacrifier aux exigences du pouvoir temporel?”. E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 613

¹¹³⁴ “Le contrat civil et le mariage religieux sont des choses si différentes qu'un homme peut être concubinaire devant la loi, et époux légitime devant l'Église, comme il peut être concubinaire devant l'Église et époux légitime devant la loi : c'est là l'effet inévitable, nécessaire, dans la séparation de l'Église d'avec l'État...” Ibid. Blz. 614

¹¹³⁵ “Il exigera régulièrement, dans l'intérêt de l'ordre et de la morale publique, que le contrat civil précède le mariage religieux ; si des raisons graves semblent lui faire un devoir de déroger à celle règle générale, il prendra conseil de son évêque.” Ibid. Blz. 614

¹¹³⁶ “Oui, messieurs, il y a des cas où le ministre du culte catholique est obligé en conscience de conférer le sacrement de mariage à des personnes qui n'ont pas contracté devant l'officier civil.” Ibid. Blz. 614

¹¹³⁷ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 613 en 614

¹¹³⁸ Né à Iseghem, en 1792, l'abbé D.J. Verduyn fut successivement professeur de poésie et de rhétorique aux collèges de Roulers et de Gand. Nommé vicaire à Gand en 1818, il devint en 1821 professeur de rhétorique à l'athénée de Bruges, et en 1823 professeur au grand séminaire de Gand. Chanoine honoraire du Chapitre de Gand, il représenta au Congrès national le district de Saint-Nicolas. Il fut successivement promu curé de la paroisse de Saint-Nicolas à Gand en 1833, et, en 1846, doyen de Gent-Beuten (Gand extra muros). Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, pp. 100-101

¹¹³⁹ DE SMET Joseph, Jean, né en 1794 à Gand, décédé en 1877 à Gand. Age en 1830 : 36 ans. Congressiste (1830-1831, Gand). Bron : Unionisme.be

¹¹⁴⁰ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 616 en 617

¹¹⁴¹ Né le 4 octobre 1778 à Bastogne, Hubert-Joseph Masbourg fit partie, de 1822 à 1830, des Etats provinciaux du Luxembourg, et, de 1826 à 1830, de la députation permanente de ces Etats. Nommé conseiller à la cour supérieure de justice de Liège le 15 octobre 1830, il représenta le district de Bastogne au Congrès national, et

het burgerlijk recht was “...dans l'ordre actuel, l'intolérance religieuse établie en principe.”. De vrijheid van onderwijs was in gevaar. De clerus was zich zeer goed bewust van het belang van het constitutioneel verankeren van die vrijheden die haar positie verstevigen. Dit prijsgeven kon niet: “...le pouvoir, chef de l'Église, maître des doctrines, aura obtenu par la voie d'une constitution ce que le gouvernement hollandais n'a jamais pu obtenir par la voie des persécutions.”¹¹⁴²

Anderen, waaronder priester Philippe Boucqueau de Villeraie, sloegen een mildere toon aan en wezen op de inspanningen van de bisschoppen en de clerus, om conform de wet te handelen, zonder echter in gewetensnood te komen. Hij herinnerde aan een schrijven van 28 oktober 1830 van de aartsbisschop van Mechelen: men volgde de regel, maar men behield zich het recht voor om zelf te bepalen wanneer er uitzonderingen konden worden gemaakt.¹¹⁴³ Voor de kerk was dit aanvaardbaar.¹¹⁴⁴

De debatten zouden even onderbroken worden om budgettaire aangelegenheden te bespreken. Een poging om de werkzaamheden verder te zetten mislukte. Bepaalde toespraken werden verstoord. De voorzitter moest herhaaldelijk tussenkomen en bepaalde aanwezigen tot de orde roepen. De verslaggever noteerde “L'assemblée est dans la plus grande agitation.”

Wanneer uiteindelijk op 23 december 1830 overgegaan werd tot de stemming lijkt dit ook niet probleemloos te verlopen. Alle middelen zijn blijkbaar goed om deze te vertragen. Bepaalde aanwezigen verlaten de vergadering. De stemming zelf verliep ook wanordelijk. De voorzitter wist niet of het voorstel van Defacqz (van 22 december 1830) al dan niet verworpen was. Eerst dacht men dat artikel 12 ongewijzigd blijft. Dit bleek een vergissing.

Op 24 december 1830 werden de werkzaamheden verder gezet. De voorzitter meldde dat er elf of twaalf amendementen werden ingediend. Niets was nog duidelijk. De voorzitter, maar ook bepaalde leden, merkten op dat een grondige discussie van de aanvaarde amendementen in een plenaire vergadering onmogelijk was en stelden voor alles naar de betrokken sectie te sturen waar men dit rustig verder kan onderzoeken.¹¹⁴⁵ Uiteindelijk werd beslist het gehele dossier naar de betrokken sectie terug te sturen.

De debatten omtrent het artikel 12 werden op 26 december 1830 heropend. De commissie paste het voorgestelde artikel aan. De initiële tekst “Toute intervention de la loi ou du magistrat dans les affaires d'un culte quelconque est interdite.”, werd op voorstel van de

siégea dans cette assemblée pendant toute la durée de la session. Il mourut en 1851. Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 85

¹¹⁴² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 617

¹¹⁴³ Alle priesters hebben immers opdracht gekregen erover te waken dat het burgerlijk huwelijk zou voorafgaan aan het kerkelijk huwelijk “... avec la seule exception des cas où le soin du salut des âmes exigeait qu'on fit autrement, et qu'alors même les curés ne pourront procéder à la célébration du mariage sans que les formes civiles aient précédé, qu'après en avoir référé préalablement à l'archevêque et en avoir obtenu de lui l'autorisation spéciale.”. De priesters die met dergelijke uitzonderlijke gevallen werden geconfronteerd zouden hun vraag uitvoerig moeten onderbouwen. Zij zouden de urgentie en onvermijdelijkheid moeten bewijzen.

¹¹⁴⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 617 en 618

¹¹⁴⁵ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 620

commissie, rekening houdende met alle amendementen “L' État ne peut intervenir dans la nomination et l'installation des ministres d'un culte quelconque, ni défendre à ceux-ci de correspondre avec leurs supérieurs, et de publier leurs actes, sauf, en ce dernier cas, la responsabilité ordinaire en matière de presse et de publication.”¹¹⁴⁶ De vrijheden worden er duidelijk in omschreven, net zoals de beperkende maatregel er werden opgenomen. Dit betekende echter niet dat er unanimititeit was.

Hier wordt duidelijk hoe diep de tegenstellingen waren. Een van de meest opgemerkte tussenkomsten op deze vergadering was deze van Camille De Smet¹¹⁴⁷ (liberaal), die de interpretatie door de clerus van dat wat onder vrijheid moest worden verstaan, sterk aanvocht. De geroemde “vrijheid” diende om het eigenbelang te verdoezelen. Zijn betoog ontmaskerde de klerikale strategie. Dit was een van de meest virulente kritieken op de houding van de rooms - katholieken.

Hij raakt het delicate onderwerp van de financiering van de eredienst en de “dode hand” aan: “Je dirai donc aux prêtres catholiques: Cette liberté illimitée, je pourrais la concevoir avec l'égalité, mais où est cette égalité? Je la cherche partout et ne la trouve nulle part. Fonctionnaires soldés par l'État, vous n'êtes pas nommés par le roi, ni par le peuple. C'est une juste indemnité des biens du clergé, me dites-vous ; non, ces biens immenses, c'est par exception à l'égalité que vous les avez acquis ; cette succession de main morte a été abolie, et des biens accaparés contre cette règle d'éternelle justice dont un savant orateur nous a quelquefois parlé, ont été rendus à la société.”¹¹⁴⁸ Hij riep de clerus op om afstand te doen van al deze onterecht verworven voordelen en zelf in te staan voor haar onderhoud. De kerk nam immers, maar gaf zelden. Zij vroeg, maar participeerde niet. Hield de clerus zich niet “afzijdig elk moment dat het te gevaarlijk werd?”¹¹⁴⁹ De Smet was onvoorwaardelijk voorstander van een toezicht door de overheid.¹¹⁵⁰

Verwijzende naar de dreigementen die door sommigen werden geuit, kaatste hij de bal terug door erop te wijzen dat ook andere allianties mogelijk waren. De unie vertoonde duidelijk barsten. Indien de clerus voet bij stuk hield en zich bleef beroepen op bepaalde in haar ogen onwrikbare verworvenheden dreigde men in een conflictsituatie terecht te komen “Libéraux

¹¹⁴⁶ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 646

¹¹⁴⁷ Camille de Smet fut nommé par le Gouvernement provisoire commissaire du district d'Audenaerde et occupa ce poste jusqu'au 21 mars 1831, tout en représentant ce district au Congrès national. Il fit plus tard partie du conseil provincial de la Flandre orientale. Bron : C. Beyaert, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 64

¹¹⁴⁸ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 647

¹¹⁴⁹ “Citoyens, vous ne partagez pas les charges de l'État, vous n'êtes ni soldats, ni gardes civiques ! Renoncez à vos appointements, aux maisons spacieuses et commodes que vous fournissent les villages, aux suppléments de traitements qu'ils vous accordent; entretenez vos églises avec les fonds de ceux qui veulent bien vous les donner; prenez avec nous le mousquet, suivez-nous dans les camps, la patrie réclame quelquefois le sang de ses meilleurs citoyens; alors, n' étant plus attachés en aucune manière, ne demandant aucun privilège, je concevrai quelques droits à cette fière indépendance, que seuls, au milieu de nous, vous réclamez à grands cris.” in E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 647

¹¹⁵⁰ “Je n'hésiterai pas à le dire, la société civile doit avoir la surveillance de la société religieuse, comme de tout ce qui pourrait ébranler les bases de l'édifice social sans lequel il n'y a pas de bonheur pour les peuples.” Ibid. Blz. 648

et mécontents se joindront; un parti se formera contre le clergé, parce qu'on le regardera comme envahisseur.”.

Zijn pleidooi voor een scheiding tussen kerk en staat, was tevens een duidelijke waarschuwing: “Prouvez, prêtres catholiques, que vous êtes francs amis de la liberté, que vous êtes contents de l'état actuel des choses ; ne tâchez pas d'empiéter sur le civil, et nous tâcherons d'arrêter ensemble l'orage qui gronde sur vos têtes.”¹¹⁵¹

De discussie continueerde en de katholieken poogden uitzonderingen te verankeren. Zo ook Le Grelle (katholiek), die zich tijdens de debatten herhaaldelijk liet opmerken als tegenstander van elke mogelijke overheidsinterventie in religieuze aangelegenheden. Hij aanvaardde in bepaalde gevallen een “urgence religieuse”, stelde hiervoor welbepaalde regels op en voorzag in een sanctie bij het niet naleven ervan. In zijn voorstel kwam het enkel de religieuze overheid toe de uitzonderingen vast te leggen en die moesten de overheid worden aanvaard.¹¹⁵² De leden van de clerus gehoorzamen de wetten “...tant qu'elles n'ont rien de contraire ou attentatoire à l'indépendance des cultes.”¹¹⁵³

De discussie werd op 5 februari 1831 hervat. Dan verspreidde E.H. de Foere een memorie¹¹⁵⁴ waarin hij zijn standpunt omtrent het huwelijk te kennen geeft. En ... amendementen stroomden binnen. Het leek opnieuw wel filibusteren.

De finale tekst van het artikel “L'État n'a le droit d'intervenir ni dans la nomination ni dans l'installation des ministres d'un culte quelconque, ni de défendre à ceux-ci de correspondre avec leurs supérieurs, et de publier leurs actes, sauf, en ce dernier cas, la responsabilité ordinaire en matière de presse et de publication. Le mariage civil devra toujours précéder la bénédiction nuptiale, sauf les exceptions à établir par la loi, s'il y a lieu.” zal uiteindelijk worden aanvaard.¹¹⁵⁵

¹¹⁵¹ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 648

¹¹⁵² “Art.1. Aucun ministre d'un culte quelconque ne peut procéder aux cérémonies religieuses du mariage qu'autant que les parties lui auront fait constater que le mariage a été contracté devant l'officier de l'état civil, sauf le cas, constaté par l'autorité civile, où le mariage civil ne pourrait pas avoir lieu, et où il y aurait urgence religieuse, reconnue par l'autorité religieuse. Art.2. Toute personne qui, ayant concouru à une bénédiction nuptiale non précédée de la célébration du mariage civil, n'en aura pas fait dans les trois jours la déclaration à l'officier de l'état civil, sera punie des peines déterminées par l' art. 346 du Code pénal. Art.3. Les extraits des registres de l'état civil et autres pièces nécessaires à la célébration du mariage, sont exempts de la formalité du timbre et de tous autres frais. Art. 4. Le pouvoir exécutif est chargé de l'exécution du présent décret.”

¹¹⁵³ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 649 en 650

¹¹⁵⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 467

¹¹⁵⁵ S.n. Constitution de la Belgique adopté par le Congrès national le 7 Février 1831. - Grondwet van België aangenomen door den Volksraad den 7 February 1831. Drukkerij Vanderhaegen, drukker – uitgever der Gazette van Gend. Gend S.a. In het Nederlands werd dit: “Het staetsbewind heeft geen regt om in de benoeming of de inhuldiging der dienaren van eenigen godsdienst tusschen te komen, noch aen deze te verbieden van met hunne oversten briefwisseling te houden en hunne acten af te kondigen, behoudens, in dit laeste geval, de gewone verantwoordlykheyd in zake van drukpers en afkondiging. Het burgerlyk huwlyk zal altoos de kerkelyke zegening van het zelve moeten voorafgaen, behoudens de uytzonderingen, indien er toeredenen zyn, door de wet vast te stellen.

De liberalen bleven aan die voorrang vasthouden en wisten de kerk over de brug te krijgen met de zinsnede “sauf exceptions à établir par la loi”. De problemen werden echter vooruitgeschoven, wat, op dat ogenblik, in de praktijk niet veel risico's inhield, maar achteraf nog voor problemen zou zorgen.¹¹⁵⁶

Op uitdrukkelijk verzoek van de liberaal Charles Destouvelles besliste de vergadering om in de notulen op te nemen dat door het goedkeuren van het voorliggende artikel “... l'arrêté du gouvernement provisoire du 16 octobre 1830 est, en ce qui concerne la matière, considéré comme rapporté et non avenu.”¹¹⁵⁷

De tussenkomen van de bepaalde liberalen waaronder Defacqz zijn ook hier van groot belang gebleken. Zonder hen zou men wellicht terechtgekomen zijn in de situatie waarbij het civiele ondergeschikt zou zijn aan het religieuze, of op zijn minst in de situatie waarbij het religieuze zich zou kunnen onttrekken aan het civiele. Het is dus een overwinning van de voorstanders van de civiele samenleving.

Schreiber stelt het expliciet: “Sa suppression, ou plutôt sa non-adoption, est donc un acte éminemment laïque, parce qu'il réfuse toute “exception religieuse”.¹¹⁵⁸ Defacqz getuigde hier van een jozefistische reflex: het civiele primeerde. Het inschrijven in artikel 16 van een tweede paragraaf die bepaalde dat “Le mariage civil devra toujours précéder la bénédiction nuptiale, sauf les exceptions à établir par la loi, s'il y a lieu” was een overwinning voor de voorstanders van de laïcité : “c'est là que la Constitution Belge est réellement laïque.”¹¹⁵⁹

De meningen omtrent de werkelijke draagwijdte van deze “overwinning” waren echter verdeeld. Sommige historici betoogden dat dit een halt zou toeroepen aan een te verregaande toegeeflijkheid jegens de rooms-katholieke clerus en aan de compromispolitiek resulterende uit het strategisch samengaan van katholieken en liberalen. Anderen zagen hier een pasmunt in voor de door de clerus zo sterk nagestreefde vrijheid van onderwijs. De discussies lieten echter ook toe te besluiten dat men uiteindelijk gezwicht was voor mogelijke sociale problemen.

Belangrijk was echter dat werd vastgelegd dat “...un acte religieux ne peut entraîner d'effet juridique.”¹¹⁶⁰ Dit werd duidelijk bevestigd in artikel 164 GW “Het opmaken van de akten van de burgerlijke stand en het houden van de registers behoren bij uitsluiting tot de bevoegdheid van de gemeentelijke overheid.”

Was er een consensus over het huwelijk, dan waren er nog andere aandachtspunten het vermelden waard. Was de registratie van de geboorte een overheidsaangelegenheid, wat begrafenissen en kerkhoven betreft, wist de Rooms - Katholieke Kerk onrechtstreeks haar positie te bewaren: “de officiële begraafplaats krijgt het wettelijk statuut van sacraal oord dat

¹¹⁵⁶ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Blz. 182

¹¹⁵⁷ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 472

¹¹⁵⁸ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 20

¹¹⁵⁹ Ibid. Blz. 22

¹¹⁶⁰ Ibid. Blz. 23

onder het gezag van de clerus staat.”¹¹⁶¹ Niet-kerkelijken werden er niet getolereerd. Dit werd later een strijdpunt.

In zijn huidige versie is dit artikel 21 van de Grondwet: “De Staat heeft niet het recht zich te bemoeien met de benoeming of de installatie der bedienaren van enige eredienst of hun te verbieden briefwisseling te houden met hun overheid en de akten van deze overheid openbaar te maken, onverminderd, in laatstgenoemd geval, de gewone aansprakelijkheid inzake drukpers en openbaarmaking. Het burgerlijk huwelijk moet altijd aan de huwelijksinzegening voorafgaan, behoudens de uitzonderingen door de wet te stellen, indien daartoe redenen zijn.”

Een mogelijke uitzondering (het huwelijk in periculo mortis) wordt onder meer geregeld door artikel 267 van het Strafwetboek.¹¹⁶²

Dit punt is nog vaak aanleiding tot parlementaire initiatieven. We beperken ons tot twee initiatieven. Zo werd door Christine Defraigne¹¹⁶³ begin 2007 een wetsvoorstel ingediend tot wijziging van het Strafwetboek, het Gerechtelijk Wetboek en het Wetboek van de Belgische Nationaliteit, teneinde de voorrang van het burgerlijk huwelijk boven iedere andere viering te herbevestigen. Als motivering werd verwezen naar de evolutie van de Belgische samenleving naar steeds meer multiculturaliteit en diversiteit inzake religieuze en filosofische opvattingen. De senator vond het belangrijk om de verhouding tussen het burgerlijk huwelijk en het kerkelijk huwelijk duidelijk te stellen.¹¹⁶⁴

In 2009 werd dan weer een wetsvoorstel ingediend door Wouter Beke ¹¹⁶⁵ om de strafbaarheidsstelling af te schaffen. De regel had na meer dan tweehonderd jaar elke maatschappelijke relevantie verloren. Hij wees op het feit dat in geval van een eventuele klacht bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, dit tot een veroordeling van de Belgische overheid zou kunnen leiden wegens strijdigheid met de godsdienstvrijheid, vervat in artikel 9 van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens. Elke

¹¹⁶¹ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Blz. 182

¹¹⁶² Ieder bedienaar van een eredienst die een huwelijk inzegt vóór de voltrekking van het burgerlijk huwelijk, wordt gestraft met geldboete van vijftig tot vijfhonderd euro. Deze bepaling is niet van toepassing wanneer een van de personen die de huwelijksinzegening ontvangen hebben, in levensgevaar verkeerde, en elk uitstel die plechtigheid onmogelijk had kunnen maken. Pleegt de bedienaar opnieuw een misdrijf van dezelfde soort, dan kan hij bovendien worden veroordeeld tot gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden.

¹¹⁶³ Lid Mouvement Réformateur, afgekort MR.

¹¹⁶⁴ Zij wees op het feit dat stemmen opgaan om de inzegening van een huwelijk vóór de voltrekking van het burgerlijk huwelijk niet langer strafrechtelijk strafbaar te houden. Het gevaar is aanwezig dat wanneer een kerkelijk huwelijk kan worden ingezegend zonder een voorafgaand burgerlijk huwelijk het mogelijk wordt dat in een niet onaanzienlijk aantal gevallen enkel het kerkelijke huwelijk zal worden gesloten. Het koppel zal van oordeel zijn dat het voldoende beschermd is door de rechten en plichten die voortvloeien uit de religieuze normen, “die evenwel ver verwijderd kunnen liggen van de fundamentele vrijheden die ons recht waarborgt”. Zij pleitte ervoor om te anticiperen op bepaalde wijzigen en de huidige strafrechtelijke sanctie te vervangen worden door een burgerrechtelijke sanctie.

Belgische Senaat Zitting 2006-2007. 29 maart 2007. Wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek, het Gerechtelijk Wetboek en het Wetboek van de Belgische Nationaliteit teneinde de voorrang van het burgerlijk huwelijk boven iedere andere viering te herbevestigen. Ingediend door Christine Defraigne.

¹¹⁶⁵ Lid CD&V, Vlaamse, christendemocratische centrumpartij.

beperking op de principiële vrijheid van godsdienst dient gemotiveerd te kunnen worden als noodzakelijk voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen: “Het is zeer de vraag of dit vandaag nog langer kan worden aanvaard. Verder is het ook niet vanzelfsprekend dat de strafbaarstelling de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel kan doorstaan.”¹¹⁶⁶ Een soortgelijk initiatief werd al in 2001 genomen.¹¹⁶⁷

Misschien moet, concluderend, Bara aan het woord worden gelaten: “Pour nous, nous n'hésitons pas à le déclarer, la véritable théorie constitutionnelle est celle qui sépare complètement les religions de l'État. Les discussions au Congrès sur l'article 12 du projet de la section centrale, les efforts qu'on a dû faire pour obtenir une exception relative à la célébration du mariage religieux, exception justifiée cependant par tant de raisons, ne nous laissent pas le moindre doute à cet égard.”¹¹⁶⁸

De overheid mengde zich inderdaad in een religieuze aangelegenheid, maar deed dit met een duidelijke bedoeling: de sociale orde garanderen, misbruiken tegengaan, rechtszekerheid bieden. De toepassing bleek niet vrij van problemen. Reeds in 1834 zou de rechtbanken van Namen en van Dinant o.a. geconfronteerd worden met de vraag of het artikel 199 van het Strafwetboek nu al dan niet opgeheven. De zaak zou uiteindelijk aan Cassatie worden voorgelegd.¹¹⁶⁹

6.6.3. Bespreking van het ontwerpartikel 13 (artikel 17 definitieve versie)

Artikel 13: “L'enseignement est libre ; toute mesure préventive est interdite ; les mesures de surveillance et de répression sont réglées par la loi. L'instruction publique donnée aux frais de l'État est également réglée par la loi.”

Op 24 december 1830 begon men de bespreking van ontwerpartikel 13 van de Grondwet.¹¹⁷⁰ Ook hier is andermaal duidelijk dat alle vrijheden worden gelinkt: onderwijsvrijheid, godsdienstvrijheid en persvrijheid.

De voorzitter, die ondertussen vertrouwd was met de problemen die dergelijke besprekingen (en de vele amendementen) opleverden, stelde voor om deze, net zoals naar aanleiding van artikel 12 noodzakelijk was, door te sturen naar de betrokken sectie.

Een analyse van de ingediende amendementen maakt duidelijk dat voor bepaalde leden van het Congres overheidsinmenging in onderwijsaangelegenheden onaanvaardbaar was. Zo

¹¹⁶⁶ Wetsvoorstel tot opheffing van artikel 267 van het Strafwetboek (4-1548) (16-12-2009) Ingediend door de heer Wouter Beke c.s.

¹¹⁶⁷ Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. Doc 50 - 1116/001 50e zittingsperiode. 2000 - 2001. Wetsvoorstel 23 februari 2001 tot opheffing van artikel 267 van het strafwetboek. Ingediend door de heren Servais Verherstraeten en Yves Leterme.

¹¹⁶⁸ J. Bara. Essai sur les Rapports de l'État et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 47

¹¹⁶⁹ Ibid. Blz. 55

¹¹⁷⁰ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 625

bijvoorbeeld Pierre-François Morel–Danheel ¹¹⁷¹ (katholiek) die herinnerde aan de onderwijspolitiek van Willem I: “On sait trop ce que nous a coûté l'odieuse monopole de l'enseignement pour ne pas tout sacrifier, plutôt que de hasarder le retour de cette indigne oppression morale et intellectuelle.”¹¹⁷² Het woord “surveillance” werd geschrapt.

Zoals gevreesd verliepen de werkzaamheden moeizaam. Centraal in diverse tussenkomsten stond het principe van het aanvaarden van een toezicht op het onderwijsgebeuren (en de onderwijsinstellingen). Hier werd opnieuw duidelijk dat de kerk dan wel de voordelen van een scheiding tussen kerk en staat en van de financiering wenste te genieten, zonder evenwel ook de gevolgen te willen dragen.

De Rooms-Katholieke Kerk had wat onderwijs betreft een dominante positie weten te verwerven. Deze markt prijsgeven kon niet: “... waar de Rooms-Katholieke Kerk een traditie van hegemonie bezat en waar deze laatste ook in educatieve termen meende een algehele dominantie te mogen uitoefenen, wel, daar leidde het creëren van zo’n openbaar onderwijsnet onvermijdelijk tot conflicten.” Achterliggend was er de belangrijke vraag: “... wie mag of moet de school inrichten en welke richting moet aan het onderwijs worden gegeven? Vormt men eerst de burger (en overstijgt men daarbij geloofsverdeeldheid) of vormt men eerst de gelovige en vloeit burgerschap daar slechts uit voort?”.¹¹⁷³ Was dit reeds niet de bekommernis bij uitstek van de Franse revolutionairen geweest: men kon onderwijs niet overlaten aan derden. De vorming van de *citoyen* was een zaak voor de overheid.

Het verzet tegen elke vorm van toezicht stond centraal in het betoog van de Gerlache (katholiek).¹¹⁷⁴ Die verwees naar artikel 226 van de Grondwet van 1815¹¹⁷⁵ en naar de besluiten van 1825. De politiek van Willem I zinderde nog na. Hij verwierp elke controle op het katholiek onderwijs. Voor hem was het duidelijk: “Le gouvernement ne peut exercer de surveillance que sur les établissements qu'il salarie; les communes ne peuvent exercer de surveillance que sur les établissements qu'elles salarient. Du reste, aucune surveillance, n'est possible ni tolérable.” De boodschap was duidelijk. Bleef natuurlijk ook de onduidelijkheid of men in geval van betoelaging controle zou aanvaarden.

Toch overstegen enkele aanwezigen het niveau van de individuele belangenbehartiging en vroegen ze aandacht voor het onderwijsgebeuren in het algemeen. Zo zal Pierre-Ernest Dams (liberaal) ¹¹⁷⁶ aandacht vragen voor de onderwijsinstellingen op het platteland. De

¹¹⁷¹ MOREL-DANHEEL Pierre-François, né en 1773 à Zandvoorde, décédé en 1856 à Dixmude. Age en 1830 : 57 ans. Congressiste (1830-1831, Dixmude). Catholique. Élu par l'arrondissement de Dixmude de 1831 à 1845. Bron : Unionisme.be

¹¹⁷² E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 626

¹¹⁷³ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. GO! pro. Kennisplatform voor de GO! professional. GO! Staten – Generaal. Naar een vernieuwd pedagogisch project. Brussel. 2015. Blz. 1

¹¹⁷⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 629

¹¹⁷⁵ “Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering. De Koning doet van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen, jaarlijks, aan de Staten-Generaal een uitvoerig verslag geven.”

¹¹⁷⁶ DAMS Pierre-Ernest, né en 1794 à Remich, décédé en 1855 à La Malgrange (France). Age en 1830 : 36 ans. Congressiste (1830-1831, Grevenmacher). Libéral, puis unioniste (1831). Élu par l'arrondissement de Grevenmacher de 1831 à 1837. Bron : Unionisme.be

voorgestelde vrijheid van onderwijs mag niet tot gevolg hebben dat het lager onderwijs wordt verwaarloosd: “La liberté illimitée de l'enseignement et surtout de l'enseignement primaire, a été condamnée par les peuples les plus éclairés, les plus sages des temps anciens et des temps modernes.”¹¹⁷⁷ Zijn tussenkomst was een pleidooi voor een kwaliteitsvol onderwijs met onderwijzers die een degelijke opleiding hadden genoten en over de nodige middelen beschikten om hun opdracht tot een goed einde te brengen. Het controleren van de onderwijsinstellingen was daarom voor hem onontbeerlijk. Hij wenste dat er per dorp één lagere onderwijsinstelling zou zijn, waar alle leerlingen welke hun sociale herkomst ook moge zijn, lager onderwijs zouden kunnen volgen. Ook hier echter een overduidelijke waarschuwing voor een bezetten van de onderwijsmarkt door een offensieve clerus: “Il est une classe qui, cherchant toujours à augmenter son importance sociale, ne manquerait pas de saisir avec empressement cette liberté illimitée, pour augmenter son influence et diriger ou faire diriger l'instruction populaire à son gré.”¹¹⁷⁸

De reactie kon niet uitblijven. Priester Van Crombrughe¹¹⁷⁹ stelde onmiddellijk dat de vrijheden onafscheidelijk waren “...l'une ... ne saurait subsister sans l'autre.” Gerefereerd werd naar de beperkingen onder het bewind van Willem I. Het spook van de vrijheidsbeperking waarde ook hier nog steeds rond. Hij waarschuwde de vergadering voor bepaalde leden die hadden laten verstaan voorstander te zijn van een inperking van de godsdienstvrijheid: vandaag vragen zij beperkingen op het vlak van godsdienstbeleving, morgen zullen zij niet aarzelen dezelfde beperkingen op te leggen inzake onderwijsaangelegenheden en wellicht zal ook de persvrijheid aan banden worden gelegd.¹¹⁸⁰ Hij brengt in herinnering dat men in 1825 niet aarzelde om onderwijsinstellingen te sluiten en de ouders verplichtte om hun kinderen naar het buitenland te sturen.¹¹⁸¹ Volgens Van Crombrugge moesten deze voorbeelden volstaan om de aanwezigen te waarschuwen voor “... les expressions si puissantes de prudence, d'ordre ou de bien public.” De spreker had het over een poging “...d'accaparer l'instruction publique...”. Ook afspraken met betrekking tot een te volgen curriculum waren een brug te ver: “La surveillance s'exercerait-elle sur les opinions et les doctrines? Mais que devient alors votre article 10 qui en garantit la liberté? Sera-ce sur les méthodes? Mais quel progrès feront les sciences quand elles seront astreintes à la règle ministérielle, véritable lit de Procuste?”.¹¹⁸² Het komt enkel de clerus toe te oordelen. De overheid is niet betrouwbaar.

Het al dan niet aanvaarden van een controle leidde op het eind van de debatten tot verhitte discussies tussen de aanwezigen. Een ultiem voorstel van Joseph Fleussu (liberaal) om de controle, mits enkele garanties in te bouwen, mogelijk te maken: “Si quelques mesures de surveillance étaient jugées nécessaires, elles ne pourront être confiées qu'à des autorités

¹¹⁷⁷ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 1. Blz. 630

¹¹⁷⁸ Ibid. Blz. 634

¹¹⁷⁹ Ibid. Blz. 635

¹¹⁸⁰ Deze “... orateurs dont la doctrine n'est certes pas très libérale, voulaient des restrictions à la liberté religieuse, de peur d'accorder trop d'influence aux prêtres ...”. Ibid. Blz. 634

¹¹⁸¹ “C'était sous des prétextes non moins frivoles que, sous le nom de collège philosophique, l'on ressuscita l'ancien séminaire général de Louvain et que l'on ferma impitoyablement les séminaires dans toute l'étendue de notre ci-devant royaume des Pays-Bas.” Ibid. Blz. 634

¹¹⁸² Ibid. Blz. 635

élues directement par la nation.”¹¹⁸³ werd verworpen met 71 stemmen voor, 76 stemmen tegen en één onthouding.

Het onderwijs was dus vrij en elke preventieve maatregel werd verboden. De bestraffing van de misdrijven kon alleen bij wet worden geregeld. Isodore. Plaisant noteerde dat het ontwerp voorzag dat “Toutes mesures de surveillance et de répression sont réglées par la loi...” ; maar dat “... on a supprimé les mesures de surveillance et restraints la répression aux délits.”.¹¹⁸⁴ Een van de eerste gevolgen was dat de onderwijscommissies en schoolinspecteurs in de provincies werden afgeschaft.¹¹⁸⁵

Artikel 17 van de Grondwet werd “L'enseignement est libre ; toute mesure préventive est interdite ; la répression des délits n'est réglée que par la loi. L'instruction publique donnée aux frais de l'État est également réglée par la loi.”.¹¹⁸⁶

Er kon dus geen enkele preventieve maatregel worden ingesteld wat het recht betreft om een school te openen. De regeling van het onderwijs werd, bij uitsluiting van de uitvoerende macht, aan de wetgever opgedragen. Er diende een parlementaire dekking te zijn voor elk openbaar initiatief: “...de openbare macht kon niet zomaar zijn gang gaan zoals onder Willem.”¹¹⁸⁷ Geen enkele instantie had nog een monopolie.

Ook hier is echter een vaagheid vast te stellen. Er werd niet veel gezegd over de rol van de staat en de overheden als inrichter, noch over de verplichting om staatssubsidies te verlenen. De gehanteerde formule “onderwijs op staatskosten gegeven” is, zoals Jeffrey Tyssens opmerkt inderdaad sibillijns: welk onderwijs was nu regel, en welk niet: “de interpretatie van dit artikel kon uiteindelijk in twee richtingen gaan en moest onvermijdelijk leiden naar conflicten tussen de twee partijen, die met evenveel overtuiging verwijzen naar dezelfde tekst.”¹¹⁸⁸

Zo bevat de tekst van de wet van 1850 een aantal interessante voetnoten waarin het optreden van de overheid wat het inrichten van scholen wordt verdedigd. In Voetnoot n° 2 verwijst de Minister van Openbare Werken naar een rede van M. de Brouckère op 13 april 1850 waarin hij de vraag stelde “Faut-il un enseignement moyen institué aux frais de l'Etat? La constitution

¹¹⁸³ Ibid. Blz. 641

¹¹⁸⁴ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète ... Troisième série*. Blz. 184

¹¹⁸⁵ “Provisoirement et jusqu'à l'adoption des dispositions législatives sur l'instruction publique donnée aux frais de l'État, le Gouvernement, après avoir entendu les autorités provinciales, prendra les mesures nécessaires pour faire surveiller les établissements d'instruction salariés par l'État en tout ou en partie.” in I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète Troisième série*. Arr. du 31 mai 1831, n° 143. Blz. 356

¹¹⁸⁶ Constitution de la Belgique adopté par le Congrès national le 7 Février 1831. - Grondwet van België aangenomen door den Volksraad den 7 February 1831. Drukkerij Vanderhaegen, drukker – uitgever der Gazette van Gend. Gend S.a. Artikel 17. “Het onderwys is vry; allen preventieven maetregel wordt verboden; de beteugeling der misdryven wordt door de wet alleen geregeld. Het openbaer onderwys ten koste van den staet gegeven, wordt mede door de wet geregeld.”

¹¹⁸⁷ J. Tyssens. *De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs*. Blz. 2

¹¹⁸⁸ J. Tyssens. *Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie*. 1918- 1940. VUB-Press. Brussel. 1993. Blz. 19

a-t-elle impérieusement voulu qu'il y eût un enseignement donné aux frais de l'Etat ?"..."Non..." Hij herinnert aan de conclusie van de spreker die "... a dit que l'art. 17 de la constitution n'emporte pas par lui-même l'obligation de donner un enseignement moyen aux frais de l'Etat, et je ne puis m'empêcher de reconnaître que je partage cette manière de voir. A ne consulter que le texte même de l'article, abstraction faite de tout commentaire, je n'y vois aucune obligation précise, déterminée. ... Il se borne à dire : "L'instruction publique donnée aux frais de l'Etat est également réglée par la loi."

Niets belet echter dat de overheid actief zou optreden, want "... c'est que si cet article ne prescrit point une instruction publique donnée aux frais de l'Etat, il la suppose; et par cela même qu'il ne distingue pas, il la suppose donnée a tous les degrés."¹¹⁸⁹

Eind 19de eeuw was duidelijk dat de clerus haar prerogatieven op onderwijsvlak niet liet inperken. Hoewel niet gesubsidieerd nam hun aantal toe. Het katholiek onderwijs werd geconsolideerd. De liberalen waren niet ongevoelig voor de verworven burgerlijke vrijheden. Op het ogenblik dat ze actief zullen optreden zal het verzet van de clerus hen wakker schudden.

6.6.4. Bespreking van het ontwerpartikel 8 (artikel 117 definitieve versie)

Artikel 8 : "Les traitements, pensions et autres avantages, de quelque nature que ce soit, dont jouissent actuellement les différents cultes et leurs ministres, leur sont garantis. Il pourra être alloué par la loi un traitement aux ministres qui n'en ont point, ou un supplément à ceux dont le traitement est insuffisant."

Hiervoor werd verduidelijkt dat met ingang van de 2de dag van de sans-culottides, jaar 2, de Franse Republiek niet langer instond voor de betaling van de salarissen en kosten verbonden aan de uitoefening van de cultus. Dit zou worden bevestigd in de Grondwet van 5 fructidor, jaar 3.¹¹⁹⁰ Artikel 14¹¹⁹¹ van het Concordaat van 1801 herstelt dit door een *traitement convenable* te waarborgen. De *Loi du 18 germinal an X (8 avril 1802) relative à l'organisation des cultes* zal in sectie 3 van titel IV ingaan op le *traitement des Ministres*. De situatie van de protestantse pastor wordt geregeld in artikel 7¹¹⁹² van de *Loi relative à l'organisation des Cultes Du 18 Germinal, an X de la République une et indivisible*. De wet van 17 maart 1808 (artikelen 22 en 23) regelt de positie van de bedienaren van de joodse cultus.¹¹⁹³

¹¹⁸⁹ Ibid. Blz. 145

¹¹⁹⁰ Article 354. - Nul ne peut être empêché d'exercer, en se conformant aux lois, le culte qu'il a choisi. - Nul ne peut être forcé de contribuer aux dépenses d'un culte. La République n'en salarie aucun. Bron : conseil-constitutionnel.fr

¹¹⁹¹ XIV. Le Gouvernement assurera un traitement convenable aux évêques et aux curés dont les diocèses et les cures seront compris dans la circonscription nouvelle.

¹¹⁹² VII. Il sera pourvu au traitement des pasteurs des églises consistoriales, bien entendu qu'on imputera sur ce traitement les biens que ces églises possèdent, et le produit des oblations établies par l'usage ou par des règlements.

¹¹⁹³ XXII. Le traitement des rabbins membres du consistoire central est fixé à six mille francs ; celui des grands rabbins des synagogues consistoriales, à trois mille francs ; celui des rabbins des synagogues particulières sera fixé par la réunion des Israélites qui auront demandé l'établissement de la synagogue ; il ne pourra être moindre de mille francs. Les israélites des circonscriptions respectives pourront voter l'augmentation de ce traitement.

De debatten over ontwerpartikel 8 over de bezoldiging van de leden van de clerus zouden vrij bizar verlopen¹¹⁹⁴ en illustreren hoe moeizaam de omgang van de alerte leden van de vergadering was met de gedachte dat, in een stelsel van scheiding tussen kerk en staat, men toch nog zou kunnen instemmen met het bezoldigen van de leden van de clerus. Naar aanleiding van de bespreking van artikel 12 was dit probleem reeds ter sprake gekomen. Wie echter dacht dat de men artikel 8 ten gronde zou onderzoeken, komt bedrogen uit. Jules Bara heeft het over een behandeling *au pas de course*.¹¹⁹⁵

Amendementen waren er, maar deze probeerden bijvoorbeeld duidelijke beheersafspraken te maken of de last van de financiering, maar ook de controle, aan lokale overheden toe te wijzen: gemeenten en provincies. Dit is zo in het amendement van Jottrand (liberaal).¹¹⁹⁶

De financiering van de erediensten werd door andere leden gekoppeld aan het artikel 12 van de Grondwet. Zo stelde Pierre Dams (liberaal; nadien unionist) voor om de bespreking van artikel 8 te verdagen en terug te sturen naar de secties "... et de ne le remettre en discussion qu'après qu'il aura été statué sur le sort de l'article 12 de la constitution.". Dit voorstel werd gesteund door diverse aanwezigen.¹¹⁹⁷

Dams verwees in zijn motivering niet enkel naar de discussie omtrent de non-interventie door de wet of de rechter in religieuze aangelegenheden. Verder bouwend op dit onderwerp, legde hij aan de vergadering de vraag voor of de overheid een dergelijke financieringspolitiek moet voeren: geven we nog meer voordelen aan een groep die reeds vele voordelen heeft gekregen, is het wel aanvaardbaar dat die begunstigden geen enkele toezicht wensen, dreigen we niet geconfronteerd te worden met een "wildgroei"?¹¹⁹⁸

XXIII. Chaque consistoire proposera à l'autorité compétente un projet de répartition entre les Israélites de la circonscription, pour l'acquittement du salaire des rabbins ; les autres frais du culte seront déterminés et répartis sur la demande des consistoires par l'autorité compétente. Le paiement des rabbins membres du consistoire central sera prélevé proportionnellement sur les sommes perçues dans les différentes circonscriptions. Décret impérial du 17 mars 1808, qui prescrit des mesures pour l'exécution du Règlement du 10 décembre 1806 concernant les Juifs

¹¹⁹⁴ E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 283

¹¹⁹⁵ J. Bara. Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 59

¹¹⁹⁶ Les biens et fondations, de quelque nature qu'ils soient, destinés au service d'un culte quelconque, sont maintenus tels qu'ils existent actuellement. L'administration en est attribuée à des conseils ressortissant exclusivement du pouvoir communal et provincial. Les traitements, pensions et autres avantages à accorder aux ministres des différents cultes, font partie des budgets communaux et provinciaux. E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 283

¹¹⁹⁷ M. Van Snick (liberaal) pleit ervoor om op deze wijze de tijd te gunnen om het amendement van M. Jottrand grondig te onderzoeken, anderen waaronder M. ridder de Theux de Meylandt (katholiek), rapporteur zullen tegenstemmen of voorstellen de tekst zo te bewerken dat een terugzenden niet hoeft.

¹¹⁹⁸ "L'article 12 n'a malheureusement obtenu qu'une trop triste célébrité, et les hommes éclairés se demandent si l'État doit accorder des traitements à ceux qui, jouissant déjà de tant de privilèges et d'exemptions, veulent encore se soustraire à toute intervention dans les affaires du culte extérieur ; s'il salariera alors ceux qui lui disent : vous ne vous mêlerez en rien de nos affaires, elles sont uniquement du ressort du pouvoir spirituel ; il nous est libre de nous établir là et en aussi grand nombre qu'il nous plaira ; libre à nous d'établir autant de sièges épiscopaux que nous jugerons à propos, d'y placer des étrangers ou des indigènes." In E. Huyttens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 283

De overheid zou, indien zij akkoord ging met de non-interventie in religieuze aangelegenheden, enkel nog lijdzaam kunnen toezien. Men zou geen enkel verhaal hebben tegen de aanstelling van bepaalde personen “Peu vous importe si ce seront des hommes éclairés ou fanatiques, amis ou ennemis de la patrie et de ses institutions; tout ceci est d'institution divine.”.¹¹⁹⁹ De kost van deze ongecontroleerde aanstelling van leden van de clerus of de uitbreiding van bv. het aantal vicariaten zou gewoonweg ten laste komen van de gemeenschap.

Voor de katholieken waaronder, Jean Thienpont was het een uitgemaakte zaak: “Ces traitements seront exclusivement payés sur le trésor public.” En dit moet constitutioneel worden verankerd.

Enkele leden gingen echter wel in op de gevolgen van een ongecontroleerde financiering. Dit was het geval voor de liberaal Charles de Brouckère, die zich voordien had laten opmerken door zijn kritische benadering van de verankering van bepaalde voordelen voor de clerus. De financiële gevolgen van de erkenning van de bezoldigingsplicht door de overheid waren voor hem een grondig onderzoek meer dan waard. Hij hield een pleidooi om het artikel 8 door te sturen naar de sectie en eiste een bespreking ten gronde. Voor hem was het duidelijk dat artikel 8 “... tel qu'il est, entrant dans la constitution, entraînerait de graves inconvénients; un seul fait me suffira pour le démontrer. Il existe un de nos évêques dont le traitement fixe s'élève à 13,500 florins. Pour l'hôtel il reçoit 1,500 florins et une somme considérable à la charge des provinces.”. Dergelijke hoge bezoldiging leek hem in de gegeven omstandigheden (hij verwees naar de opgelegde besparingsmaatregelen) onaanvaardbaar. Hij vergeleek de bezoldiging van bepaalde leden van de hogere clerus met de bezoldiging van de ministers “... premiers fonctionnaires de l'État ne reçoivent que 10,000 florins d'appointements...”, de provinciegouverneurs “... n'en reçoivent que 6,000.”.¹²⁰⁰ Hij pleit voor een verdagen. Het voorstel van de Brouckère werd gesteund door Emmanuel Claus (liberaal) en baron Beyts (liberaal).

Voor priester de Foere kon men het bewuste artikel echter wel behandelen. Hij stelde zelfs een compromis voor: “... il n'y aurait aucun inconvénient à adopter l'article, en y ajoutant la disposition suivante : "sauf réduction des traitements, s'il y a lieu.”.¹²⁰¹

De vergadering verliep vervolgens blijkbaar bijwijlen zo tumultueus en de stemmingen zo onduidelijk dat de voorzitter, op een bepaald ogenblik met de gedachte speelde om de orde te laten herstellen door de gewapende macht. Uiteindelijk besliste men de vergadering stop te zetten en de bespreking van het artikel te verdagen “... pour ne pas diviser les esprits au moment où il est si essentiel que nous soyons tous unis.”.¹²⁰²

¹¹⁹⁹ Ibid. Blz. 283

¹²⁰⁰ Ibid. Blz. 284

¹²⁰¹ Ibid. Blz. 284

¹²⁰² Ibid. Blz. 284

De vergadering van 5 februari nam de draad terug op. De opmerkingen van Charles de Brouckère lagen nog vers in het geheugen. Ridder de Theux de Meylandt (katholiek) stelde voor het artikel te vervolledigen met de vermelding dat men de financiering steeds kon herzien.¹²⁰³

Baron Beyts (liberaal) greep deze gelegenheid aan om te refereren naar het Frans bewind, de afschaffing van de tienden en de latere akkoorden. Het was volgens hem zeer de vraag of de prille natie de rekening van het verleden wel diende te betalen en of het de grondwetgevende vergadering toekwam zich hieromtrent uit te spreken. Niet enkel de clerus had geleden onder de bezetting. Men kon zich trouwens kritisch uitlaten over de eigendomstitel van menig goed van de clerus. Hier dreigde men de Belgen ongelijk te behandelen.¹²⁰⁴ Het kwam volgens hem de grondwetgevende vergadering niet toe zich hieromtrent uit te spreken "... la législature l'examinera; ce n'est pas une assemblée constituante qui doit s'en occuper."¹²⁰⁵

De ongelijke bezoldiging, de onduidelijkheid omtrent eventuele overheidscontrole en de rechtspositieregeling van de leden van de clerus zal door leden benadrukt worden. Zo wees Joseph Lebeau (liberaal) op ongelijkheden binnen de clerus.¹²⁰⁶ Voor andere aanwezigen, zoals Joseph Forgeur (liberaal) diende vermeden te worden dat de wetgever geen inspraak meer zou hebben. Zou men in de Grondwet artikelen opnemen die de bezoldiging onvoorwaardelijk garanderen, dan zet men de wetgever eigenlijk klem en verankert men privileges: "... ce serait établir en faveur de ce dernier un privilège dans la constitution.". Voor Charles Lecocq (liberaal)¹²⁰⁷ en Gendebien (liberaal) was het dan weer ondenkbaar dat de overheid die last niet zou dragen. Gendebien zag de bezoldigingen van de clerus gewoonweg als "...garantis comme les autres dettes de l'État."

Uiteindelijk zou een amendement van Destouvelles (liberaal) "Les traitements et pensions des ministres de tous les cultes sont à la charge de l'Etat. Les sommes nécessaires pour y faire face sont annuellement portées au budget.", aangevuld met een amendement van Forgeur (liberaal), als eindversie van artikel 8 ter stemming worden voorgelegd. Het amendement van Forgeur wilde benadrukken dat elke cultus in aanmerking kwam "... jusqu'aux saint-simoniens". In het ontwerp werd "tous les cultes" vervangen door "des cultes."

¹²⁰³ Artikel 8 zou dan worden aangevuld met de paragraaf "Sauf la réduction ou la répartition qui pourra être faite de ces traitements, pendant la prochaine session des chambres."

¹²⁰⁴ "Les Belges et leur clergé ont été enveloppés dans un malheur commun ; ceux-là ne doivent donc à ce dernier aucune indemnité de ce chef. D'un autre côté, le clergé en général n'était pas propriétaire, mais chaque corporation possédait pour soi. Il n'a donc pas de prétentions générales à former." Ibid. Blz. 479

¹²⁰⁵ Ibid. Blz. 479

¹²⁰⁶ Men diende ook oog te hebben voor deze lagere clerus: "En aucun cas les traitements des curés et desservants de campagne ne peuvent être réduits au-dessous du taux actuel." Ibid. Blz. 479

¹²⁰⁷ Charles Lecocq, qui naquit à Tournai le 3 septembre 1775, siégea successivement au conseil de régence de cette ville, aux Etats provinciaux du Hainaut, et, de 1820 à 1823, à la seconde chambre des Etats Généraux. Élu député suppléant au Congrès national par le district de Tournai, il fut appelé à y siéger, dès le 18 novembre 1830. Il remplit les fonctions de consul général de Belgique à Madrid, de 1842 à 1843, et mourut à Bordeaux le 1er janvier 1846. Bron : C. BEYAERT, Biographies des membres du Congrès national, Bruxelles, 1930, p. 82

Seron (liberaal) voegde eraan toe dat men ook de pensioenen zou waarborgen. In de notulen is te lezen “*Appuyé, appuyé*”.¹²⁰⁸ Meer was blijkbaar niet nodig. Het voorstel van Destouvelles, geamendeerd door Forgeur, vormde het nieuwe, goedgekeurde artikel 8 van de Grondwet. De discussie was gesloten.

De leden van de clerus werd een bezoldiging en een pensioen gegarandeerd. Over bedragen zelf werd niet beslist en ook over het totale kostenplaatje werd ook niet echt nagedacht. Dat er meerdere levensbeschouwingen zich zouden beroepen op de financiering was toen blijkbaar niet aan de orde. Over erkenningsvoorwaarden werd al evenmin nagedacht. De positie van de Rooms - Katholieke Kerk was een evidentie.¹²⁰⁹

Artikel 117 van de Grondwet werd uiteindelijk “*Les traitements et pensions des ministres des cultes sont à la charge de l’État ; les sommes nécessaires pour y faire face, sont annuellement portées au budget.*”¹²¹⁰

De tekst van artikel 117 spreekt uitdrukkelijk van *traitement* en niet van *indemnité*. Toch duikt in discussies herhaaldelijk het argument van compensatie, van rente voor verloren goederen op. Schreiber onderstreept dat herinnerd moet worden dat “... cette nationalisation ne concerna qu’un seul culte et qu’au demeurant les historiens ont montré qu’il fallait en relativiser l’ampleur en Belgique en particulier pour les cures et les fabriques d’églises...”.¹²¹¹

Tijdens de debatten kwam dus ook herhaaldelijk het principe van de scheiding tussen kerk en staat ter sprake. Toch verankerde men de bezoldiging. De verklaring (die o.a. Bara aanreikt) is wellicht dat iedereen een eigen interpretatie had van artikel 117. De leden van de clerus refereerden naar de naasting van de goederen (en renten) onder het Franse bewind. Er was sprake van een historische schuld, een compensatie: “*Le traitement n’avait donc pas le caractère d’une faveur.*”.¹²¹² Anderen leken er een compensatie voor de sociale opdracht van de clerus in te zien, of zoals De Gerlache, een benadrukken van het feit dat men van oordeel was dat religie een plaats verdiende in de samenleving.

Voor Bara was het probleem dat men geconfronteerd werd met het probleem dat men én een volledig nieuw en sluitend systeem moest bedenken én hiermede niet wilde talmen. Te diepgaande discussies werden vermeden. Het unionisme mocht trouwens iets kosten. En had De Haerne (naar aanleiding van de debatten over het kerkelijke huwelijk) al niet laten weten dat de eenheid broos was: “*Si cet état ne plaisait pas au futur gouvernement, on ferait bien de nous en avertir. Alors la question changerait ; nous nous placerions sur un autre terrain,*

¹²⁰⁸ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome 2. Blz. 479

¹²⁰⁹ Zie ook C. Sägeser die opmerkt hoe artikel 117 op het eind van de werkzaamheden van de grondwetgevende vergadering, zonder problemen, aangenomen werd. In: C. Sägeser. Le prix de nos valeurs. Blz. 13

¹²¹⁰ Constitution de la Belgique adopté par le Congrès national le 7 Février 1831. - Grondwet van België aangenomen door den Volksraad den 7 February 1831. Drukkerij Vanderhaegen, drukker – uitgever der Gazette van Gend. Gend S.a. artikel 117 “De jaerwedden en pensioenen der dienaren van de godsdiensten zyn ten laste van den staet; de noodige sommen om in de zelve te voorzien, zullen jaerlyks in de begrooting gebragt worden.

¹²¹¹ J.-P. Schreiber. La Belgique, État laïque ou presque. Blz. 77

¹²¹² J. Bara. Essai sur les Rapports de L’état et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 60

pour défendre nos droits et nos libertés.”. Het leek dus beter op veilig te spelen en geen principiële discussie te starten of zich in het onbekende te storten. Vermeden moest worden de indruk te wekken dat men aan de “... fonctions ecclésiastiques rémunérées une sorte de caractère public”¹²¹³ zou geven. De overheid zou betalen, zonder tegenprestaties. Laboulaye¹²¹⁴, geciteerd bij Bara, heeft het over een systeem waarbij de overheid gewoonweg kassier, tussenpersoon is en net hierdoor, zonder problemen, “... peut entretenir quatre religions diverses et opposés.”.

Aan de bezoldiging konden geen bijzondere voorrechten worden ontleend, dat was de gedachte. En, mocht de clerus een salariëring weigeren, dan nog was het zo dat de “Droits de l'État sont indépendants de tout salaire accordé aux ministres de tel ou tel culte, ils dérivent de l'exercice même de la souveraineté du droit de veiller à l'ordre public et d'en assurer le maintien.”. De overheid diende de openbare orde en de veiligheid te garanderen.

Voor Bara is duidelijk dat “... le traitement des ministres des cultes est une exception sans influence sur le système constitutionnel...”.¹²¹⁵

De alertheid van de clerus en het lobbywerk zou renderen. Dit blijkt uit een budget van 1831. Op een totaalbedrag van 10.644.009 fl. voor “Binnenlandse Zaken” werd een bedrag 1.676.848 fl. voorzien voor de “Cultes”. Hiervan was 1.615.488 fl. voorzien voor de “Culte catholique”, 43.360 fl. voor de “Culte réformé” en 6.000 fl. voor de “Culte Israélite”.¹²¹⁶ Een bedrag van 12.000 fl. was ingeschreven als “Secours à accorder par le gouvernement”.

Deze uitgavenbegroting¹²¹⁷ maakte echter geen melding van het bisdom Brugge. In de uitgavenbegroting voor het jaar 1831¹²¹⁸ en meer bepaald in de lijst van de kredieten voor de eerste zes maand van 1831 was dit bisdom wel opgenomen. In artikel 10 is voor het jaar 1831 een bedrag voorzien van 2.149.705 fl. voor de “Art. 10. Culte catholique”. Voor de “Art. 11. Culte réformé” was een bedrag van 50.000 fl. genoteerd. Op een totaalbedrag van 4.828.213 fl. (“crédits calculés”) voor Binnenlandse aangelegenheden is dus 2.149.705 fl. voorzien voor de “Culte catholique”. Ter vergelijking: voor openbare werken is 500.000 fl. voorzien, voor de administratiekost van de provincies is er 126.275 fl. en voor “Instruction publique” werd 390.441 fl. ingeschreven. In Titre VII “département des finances”¹²¹⁹ werd onder artikel 1 “pensions ecclésiastiques et militaires” een bedrag van 700.000 fl. ingeschreven.

¹²¹³ J. Bara. *Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel*. Blz.61

¹²¹⁴ Auteur van *La Liberté religieuse* verschenen in 1858. Geboren 1811, overleden 1883. Frans jurist, volksvertegenwoordiger, senator.

¹²¹⁵ J. Bara. *Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel*. Blz.63

¹²¹⁶ E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. Tome 4. Pièces justificatives. N° 249. Budget des dépenses. Blz. 580

¹²¹⁷ *Projet de décret tendant à régler les dépenses de l'Etat pendant les six premiers mois de l'année 1831*. Disposition préliminaire. Il est ouvert au pouvoir exécutif, sur l'exercice 1831, les crédits portés aux titres qui suivent, à concurrence de la somme totale de 13545477 fl. 17 cents, pour les besoins des services auxquels il en est fait application, pendant les six premiers mois dudit exercice.

¹²¹⁸ E. Huyttens. *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*. Tome 4. Pièces justificatives. N° 256 (annexe). Budget des dépenses. Blz. 486

¹²¹⁹ *Ibid.* Blz. 478

Einde 1831, begin 1832 kwam het financieren van de erediens ten en het pensioen aan de leden van de clerus ter sprake. Er was duidelijk geen eensgezindheid. Zo pleitte op 19 november 1831 ¹²²⁰ Barthélemy (liberaal), voor een onderzoek naar de werkelijke behoeften.¹²²¹ De financiering van de erediens moest gebeuren op basis van verifieerbare gegevens: “Le gouvernement ne doit rien aux cultes; mais comme, lors de la révolution française, on enleva les biens du clergé catholique, on lui doit une indemnité pour représenter le revenu de ses biens. Qu’on calcule à quoi elle s’élève. Qu’on le donne aux évêques, et qu’ils fassent leur ménage comme ils l’entendront. (*Hilarité.*)”¹²²²

De pensioenproblematiek zelf kwam ter sprake tijdens de zitting van 19 maart 1832. Jean Lebeau (liberaal) vroeg de minister van Financiën om uitleg over de inschrijving van een bedrag van 540.000 fl. voor de pensioenen van de leden van de clerus.¹²²³ Hij verwees naar een beslissing onder het Oostenrijkse regime waarbij de pensioenen werden beperkt en naar een koninklijk besluit van 2 april 1818 ¹²²⁴ waarbij aanvullende maatregelen werden genomen.¹²²⁵ De vraagsteller wenste van de minister te vernemen of hij over voldoende gegevens beschikte om het bedrag van 540.000 fl. te onderbouwen. Het was ook niet duidelijk of dit bedrag nu een schadeloosstelling dan wel een toelage was (“...à titre de gratifications et d’indemnités...”). Volgens de spreker kon de Belgische overheid trouwens niet verantwoordelijk worden gesteld voor vroeger genomen beslissingen.¹²²⁶

1220 Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 18 novembre 1831. Moniteur belge n°156, du 19 novembre 1831.

1221 “Avant toute chose, il faut savoir ce que nous pouvons dépenser, il ne s’agit pas de mesurer nos dépenses sur les besoins plus ou moins réels, plus ou moins urgents, et sur les avantages plus ou moins grands de telle ou telle institution, mais sur la possibilité de satisfaire aux dépenses. Éclairons-nous sur nos vrais besoins, mais mesurons les sur nos ressources.” Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 18 novembre 1831. Moniteur belge n°156, du 19 novembre 1831.

1222 Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 18 novembre 1831. Moniteur belge n°156, du 19 novembre 1831.

1223 Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

1224 Pasiomie : collection complète des lois, décrets, ordonnances, arrêtés et ... Deuxième série. 1814 – 1830. Bruxelles. Société Typographique Belge. Wahlen et c°. Bruxelles. 1839. Blz. 399. Arrêté royal contenant des mesures pour améliorer la position des pensionnaires ecclésiastiques, au moyen d’une répartition au marc le franc, de la somme formant le montant de toutes les pensions ecclésiastiques, tiercés et éteintes qui depuis le 1er janvier 1816 ont été ou seront par la suite rayées des registres des pensions. (Non inséré au Journ. offic.)

1225 “...il a été statué que la somme faisant le montant de toutes les pensions ecclésiastiques tiercées et éteintes, qui, depuis le 1er janvier 1816, avaient été et seraient par la suite rayées des registres des pensions, serait chaque année, à compter du 1er janvier 1818, employée à accorder des gratifications à tous les pensionnaires ecclésiastiques dont les pensions n’ont été inscrites au grand-livre que pour le tiers de leur montant intégral.” Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

1226 “Je sais que le tiercement des pensions est une espèce de banqueroute, mais cette banqueroute ce n’est pas le gouvernement belge qui l’a faite. Maintenant, que des motifs d’équité ou d’humanité engagent la chambre à sanctionner l’arrêté de 1818, je le veux bien ; mais qu’on nous dise si la somme qu’on nous demande sera donnée à titre de gratifications, afin que nous sachions ce que nous avons à faire.” Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

Minister van Financiën Jacques Coghen (katholiek) zou verwijzen naar eerdere afspraken¹²²⁷. Het bedrag (540.000 fl.) werd toegekend bij besluit van 25 september 1818: "Du reste, il n'y a plus qu'un petit nombre de pensionnaires, et, comme ils sont très âgés, l'allocation ne sera bientôt plus nécessaire."

Deze vraag opende echter een interessante discussie over de toekenning van pensioenen. Volgens François d'Elhounge, senior, (liberaal) was het voorziene bedrag vrij hoog "...le montant des pensions ecclésiastiques françaises est de 4.575.000 fr., tandis qu'en Belgique, où la population n'est que du cinquième de celle France, ces pensions figurent pour 540.000 fl. ou 1.300.000 fr.". Hij vroeg dat een bijzondere commissie zich over de pensioenproblematiek zou buigen.¹²²⁸ Jean Lebeau (liberaal) wees erop dat het verschil vrij eenvoudig te verklaren is: "...c'est que chez nous elles ont été triplées, tandis qu'en France elles sont réduites au tiers."¹²²⁹ Het ontbreken van duidelijke, verifieerbare gegevens stoorde bepaalde parlementsleden.

De financiering van de katholieke cultus was op 19 april 1832 ook onderwerp van gesprek naar aanleiding van de aanstelling van een bisschop in Brugge.¹²³⁰ Hierbij werd ingegaan op de verplichting (Is het concordaat van 1801 of het concordaat van 1827 wel van kracht?). Bepaalde leden waren van oordeel dat het artikel 16 van de Grondwet duidelijk was. Zowel het concordaat van 1801 als het concordaat van 1827 waren opgeheven. D'Elhounge (liberaal) vocht dit aan.¹²³¹ Alexandre Jullien (liberaal) verweet de minister geen informatie te verstrekken¹²³²: "...je suis curieux de savoir comment il est payé. La chambre donnerait d'elle une singulière idée si elle ne tenait pas à avoir cette explication."¹²³³

Op de vergadering van 20 april 1832¹²³⁴ werd door minister de Theux (katholiek) informatie verstrekt. In zijn toelichting liet de minister weten dat er inderdaad geen "duidelijke lijn" te

¹²²⁷ "L'ancien gouvernement a décidé que 540.000 fl. resteraient affectés au paiement des pensions tiercées, et qu'au fur et à mesure des décès qui arriveraient, ils seraient répartis entre les survivants jusqu'au complément de leur pension primitive." Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

¹²²⁸ "C'est un point qui nous fait sentir la nécessité de réviser les pensions, ainsi que le prescrit l'article 138 de la constitution. La section centrale voudrait que le gouvernement nommât une commission à cet égard ; mais je pense que la révision appartient à la législation." Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

¹²²⁹ Chambre des représentants de Belgique. Séance du lundi 19 mars 1832. Moniteur belge n°81, du 21 mars 1832.

¹²³⁰ Chambre des représentants de Belgique. Séance du jeudi 19 avril 1832 (séance du soir). Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832

¹²³¹ "...il pense qu'elle est inopportune, et qu'il faut attendre avant de voter l'allocation pour l'érection du nouveau siège épiscopal. Il ajoute que le sort du bas clergé, qui a déjà subi de grandes réductions, mérite plus de sollicitude que celui du haut clergé." Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832

¹²³² "Je lui demande des détails, et il me répond qu'il les a fournis à la section centrale, mais la section centrale ce n'est pas moi. Je lui adresse la même interpellation : on a parlé de chanoines et d'un état-major que je ne connais pas. (Nouveaux rires.) Il faut bien que j'aie des explications."

¹²³³ Chambre des représentants de Belgique. Séance du jeudi 19 avril 1832 (séance du soir). Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832

¹²³⁴ Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 20 avril 1832 (séance du matin) (Chapitre VIII. - Cultes. Article premier).

trekken is wat de toelagen betreft die werden toegekend aan de verschillende bisdommen. Dit alles was te verklaren door de bestaande organisatie van de bisdommen. Het kwam de Kamer toe om op basis van een nog op te stellen rapport de financiering van de eredienst, conform het desbetreffende artikel ingeschreven in de Grondwet, op punt te zetten.¹²³⁵ De Theux zal zich ontpoppen als een fervent verdediger van de vrijheid van onderwijs en van de clerus.

Nog andere vrijgevheden stoorden bepaalde parlementsleden: de kostprijs van het aartsbisschoppelijk paleis in Mechelen, het inschrijven van "diverse uitgaven", het toekennen van studiebeurzen aan seminaristen, het grote aantal kanunniken in het aartsbisdom Mechelen of in het bisdom Kortrijk ...¹²³⁶ Zo was het moeilijk te aanvaarden dat de overheid moest instaan voor "...les traitements des professeurs (bij de seminaries) et les bourses attachées à ces séminaires", want de clerus liet geen controle toe.

Hier geldt voor uittrekken was ook strijdig met de Grondwet: "S'il en est ainsi, la chambre ne peut voter une allocation pour ces sortes de dépenses, parce que l'article 17 de la constitution s'y oppose. Cet article en effet ne charge le trésor que des frais de l'instruction publique, tels qu'ils sont réglés par la loi, et ne permet pas, par suite, de subsidier des établissements indépendants de l'administration publique."

De vrees dat men de deur had opengezet voor een al te vlotte financiering werd bewaarheid.

Anderen verdedigden dan weer de voorziene bedragen voor het paleis van het aartsbisdom Mechelen en vroegen dat men de voorziene bedragen voor studiebeurzen voor de seminaristen zou behouden. Schadeloosstelling was het argument waarmee men zwaaide.

¹²³⁵ "...Hier, messieurs, on m'a demandé des explications sur les dépenses du culte catholique ; je vais les donner à l'assemblée. Ici, l'orateur lit un tableau où se trouve désignées les différentes sommes affectées à l'archevêque de Malines, et aux évêques de Liège, de Namur, de Tournay et de Gand. Il ajoute : Vous voyez, messieurs, qu'il n'y a pas absolument d'identité entre les allocations des divers évêchés ; mais cela provient de l'ancienne organisation, et je crois qu'il n'y a pas lieu à toucher à ce qui existe. Il sera plus tard présenté un rapport général à la législature pour mettre à exécution l'article de la constitution relatif au paiement des cultes. Quant à l'érection du nouveau siège de Bruges, la proposition en a été faite par la section centrale, et la chambre a adopté hier la somme qui lui était proposée." Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 20 avril 1832 (séance du matin). Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832 et Moniteur belge n°113 du 22 avril 1832.

¹²³⁶ M. Barthélemy fait remarquer que le palais de l'archevêché de Malines, qui a coûté fort cher et qui est un bâtiment neuf et magnifique, n'exige pas de réparations ; par conséquent, il ne conçoit pas la somme que l'on demande pour cet objet. Il ne voit pas la nécessité d'accorder des allocations pour dépenses diverses. Quant aux bourses et demi-bourses des séminaires, il ne pense pas qu'elles soient mises à la charge de l'Etat par la constitution, car il les regarde comme de pures gratifications et des actes de bienveillance qu'on peut supprimer quand on voudra.

M. Jullien. - Je suis charmé de voir que, malgré la révolution, il y a des places qui ne changent point ; par exemple, une place de chanoine est toujours une place de chanoine. (Rire général.) Je demanderai seulement si l'on a besoin de douze chanoines dans l'archevêché de Malines, de neuf chanoines dans l'évêché de Tournay, etc. et si l'on ne pourrait pas supprimer ces chanoines pour appliquer l'économie qui en résulterait à ces pauvres desservants qui jouissent de si minces rétributions. C'est parmi le bas clergé, messieurs, que j'ai trouvé ces bons pasteurs dont un honorable membre nous a fait naguère un portrait si poétique, que nous avons lu quelquefois (on rit), et je crois qu'il mérite toute votre sollicitude. Chambre des représentants de Belgique. Séance du vendredi 20 avril 1832 (séance du matin). Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832 et Moniteur belge n°113 du 22 avril 1832.

Door artikel 117 goed te keuren heeft de grondwetgever "...voulu que le clergé fût payé sur le pied où il se trouvait organisé. On a voulu l'indemniser de la perte de ses biens confisqués lors de la révolution française, et dont l'Etat belge avait hérité. Il est juste que la nation, qui a profité de cette confiscation, soit chargée de pourvoir aux besoins du clergé.". Voor studiebeurzen werd een soortgelijke redenering gevolgd. Samengevat: de overheid had eertijds de baten binnengehaald en moest nu maar de lasten dragen. Er is een historische schuld.¹²³⁷

De debatten, tijdens de maand april 1832¹²³⁸, verschaffen ons meer informatie omtrent het waarom van het betoelagen van de rooms-katholieke eredienst. Antoine Barthélemy is van oordeel dat, indien er voldoende reden is om over te gaan tot de financiering ("...le principe d'une indemnité envers le clergé a été consacré par un décret de l'assemblée nationale, pour confiscation de ses biens, et que, les Etats ne mourant pas, cette obligation a passé à la charge des successeurs du gouvernement français; ...), dit echter niet zeggen wil dat alles betoelaagd moet worden. De interpellant brengt hier het probleem van de transparantie, van het ontbreken van de controle aan.

Er was enkel voorzien in de betoelaging van de behoeften van de cultus en dit diende beperkend te worden geïnterpreteerd (...comme la dette ne s'étend qu'aux nécessités du culte, il pense que le ministre de l'intérieur aurait dû interpellier les chefs de diocèse pour savoir quels sont leurs besoins, ...). Meer nog: "...si la piété des fidèles leur apporte des dons, il en résultera que le gouvernement doit moins avoir à leur payer." ¹²³⁹

De katholiek de Haerne¹²⁴⁰ benadrukte nogmaals dat de betoelaging voortvloeide uit de naasting van goederen. Aangaande de betoelaging van de protestantse cultus ("...qui n'a pas été dépouillé de ses biens...") stelde hij de vraag of men ook daar niet informatie zou moeten inwinnen: "...par exemple, que celles des diverses personnes attachées au culte, de lecteurs, de pensions d'enfants et de marguilliers, etc. ».

De liberaal Alexandre Jullien herinnerde aan het feit dat de clerus in het verleden reeds vergoed werd voor het in beslag nemen van goederen ("... on a accordé à des moines des bons

¹²³⁷ "Lorsqu'on a discuté l'article 117 de la constitution au congrès, dont j'étais secrétaire, j'ai quitté la place où siège maintenant M. Liedts, à côté de M. le président, et je me suis mis à la place où siège en ce moment M. Leclercq, pour voter contre cet article ; mais, puisqu'il a été adopté, je vais expliquer quel en a été le sens et le but. En admettant cet article, le congrès a voulu que le clergé fût payé sur le pied où il se trouvait organisé. On a voulu l'indemniser de la perte de ses biens confisqués lors de la révolution française, et dont l'Etat belge avait hérité. Il est juste que la nation, qui a profité de cette confiscation, soit chargée de pourvoir aux besoins du clergé. Autrefois, messieurs, il n'y avait pas de bourses de séminaires, mais le clergé admettait gratis les jeunes gens dans des établissements ecclésiastiques. Qui lui a enlevé la faculté de le faire ? C'est la confiscation dont a profité l'Etat belge. Or il est juste que les frais de ces bourses soient supportés par l'Etat." Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

¹²³⁸ Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

¹²³⁹ Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

¹²⁴⁰ Deze zou zich herhaaldelijk positioneren als voorstander van de grootst mogelijke vrijheid voor de clerus. Hij zal zich in 1872 verzetten tegen het verplichte lager onderwijs voor allen en het voorstel van de liberaal Funck counteren omdat het strijdig zou zijn met de vrijheid van onderwijs. Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

avec lesquels ils ont acheté de belles propriétés ...) en dat ook de kerkfabrieken weer in het bezit werden gesteld van de goederen "... qui n'avaient pas été aliénés.". Men moest de werkelijke behoeften kennen van de eredienst: "...si l'on veut, dit-il, que ce soit une indemnité qu'accorde la constitution (hij verwees naar het artikel 117), cette indemnité ne peut s'étendre qu'aux sommes absolument nécessaires pour le culte." ¹²⁴¹ De clerus was vergoed, doch bleef maar geld vragen.

Tijdens dezelfde vergadering werd ook gedebatteerd over de betoelaging van de "Culte réformé" en de "Culte israélite". Voor Barthélemy (liberaal) was het duidelijk dat "...d'après les termes généraux de la constitution..." het niet zo is dat men verplicht is "...de payer les pensions de tous les cultes...". ¹²⁴²

De financiering bleef de gemoederen beroeren. D'Elhougne ¹²⁴³ klaagde de verwijzingen naar de "historische schuld" aan en noemde die zonder meer gevaarlijk voor de openbare financiën en voor de rust in het land. Door het principe van de schadeloosstelling te erkennen zette men echter de deur open voor allerlei claims die teruggingen tot eind 18de eeuw: "... la Belgique n'est pas assez riche pour réparer tous les malheurs ... occasionnés par les commotions politiques qui remontent à 1787." Meer nog, er stelde zich een fundamenteel probleem: er was, indien men dit enkel aan de Rooms-Katholieke Kerk zou gunnen, sprake van een schending van het gelijkheidsbeginsel.¹²⁴⁴ Een gevaarlijk precedent immers: "L'adoption du principe de l'indemnité pour le clergé catholique légitimerait toutes les réclamations que vous ne pourriez rejeter sans occasionner les grands mécontentements qu'excite tout acte qui blesse le premier principe de la justice distributive, l'égalité de tous devant la loi, et que vous ne pourriez admettre sans ruiner le trésor, obérer le pays et l'exposer à tous les dangers inhérents aux désordres dans les finances."

De benarde financiële situatie van België werd ook door Louis Jamme (unionist) aangehaald om te verwijzen naar een algemeen principe van goed bestuur: vooraleer bepaalde uitgaven goed te keuren diende steeds onderzocht of deze strikt noodzakelijk waren. Hij vroeg de vergadering consequent te handelen en de nodige voorzichtigheid aan de dag te leggen. Men was niet kritisch genoeg, men bevoordeligde de katholieke clerus: "...les crédits demandés

¹²⁴¹ Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

¹²⁴² Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°112, du 21 avril 1832.

¹²⁴³ Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°116, du 25 avril 1832.

¹²⁴⁴ "A quoi tient cette disposition ? A nos mœurs actuelles, à une nécessité du moment, à une déférence pour des habitudes fort anciennes. Jusqu'à ce que l'esprit de tolérance religieuse ait modifié davantage nos mœurs, on tentera en vain de faire pourvoir aux frais de chaque culte par ceux qui le professent. En attendant, le congrès a pris les ministres des cultes dans la position qu'ils avaient en 1830, et a voulu les y maintenir, c'est-à-dire que le trésor continuera à les salarier tous, ainsi qu'ils l'étaient précédemment.

L'opinion que je combats ne m'aurait pas fait prendre la parole, si, en même temps qu'elle me semble une erreur, je ne l'avais pas crue dangereuse. Messieurs, la révolution française a froissé une multitude d'intérêts. Le temps, et les immenses bienfaits sortis de cette révolution ont cicatrisé les plaies. Mais consacrez l'opinion que le clergé catholique a obtenu des traitements pour les ministres, à titre d'indemnité, et bientôt vous vous verrez assaillis d'une énorme masse de réclamations ; ... L'adoption du principe de l'indemnité pour le clergé catholique légitimerait toutes les réclamations que vous ne pourriez rejeter sans occasionner les grands mécontentements qu'excite tout acte qui blesse le premier principe de la justice distributive, l'égalité de tous devant la loi, et que vous ne pourriez admettre sans ruiner le trésor, obérer le pays et l'exposer à tous les dangers inhérents aux désordres dans les finances." Chambre des représentants de Belgique. Moniteur belge n°116, du 25 avril 1832.

pour rétribuer le culte catholique ont été votés, presque sans opposition ... pour tous les services, il y a eu réduction de crédit et réduction de personnel, et pour celui du culte catholique, il y a augmentation de crédit et création de nouveaux titulaires.". Hij was van oordeel dat een dergelijke handelswijze, rekening houdende met de politieke en financiële situatie, onaanvaardbaar was.¹²⁴⁵ Zo zou Leclercq er ook voor waarschuwen dat de financiering van een nieuw bisdom in Brugge gezien zou worden als een teken van de zoveelste toegeving aan de clerus. De gedachte was immers wijdverspreid dat "...vous avez fait une révolution de prêtres... »¹²⁴⁶

Langzamerhand werd duidelijk wat de gevolgen waren van de onvoorwaardelijke verankering om voordelen toe te kennen aan de clerus. Er was ongenoegen bij de bevolking. D'Elhounne (liberaal) verwees naar de kritiek dat men zeer inschikkelijk was en verdedigde een betere motivering van de voorgestelde verhoging: "... il ne faut pas fermer la discussion, car il s'agit de convaincre le public de la nécessité de la majoration proposée...". Ook Gendebien onderstreepte de budgettaire situatie "... rappelez-vous que vous avez à rembourser un emprunt de 24 millions...". Er waren dringender noden.

Uiteindelijk werd de uitgave ter stemming voorgelegd en met 40 stemmen voor en 31 stemmen tegen goedgekeurd. Een analyse van het stemgedrag toont aan dat zowel katholieken als liberalen voor stemden.¹²⁴⁷

¹²⁴⁵ "Je ne sais, messieurs, si c'est au moment où notre existence politique est à peine assurée, si c'est au moment où des événements probables peuvent faire surgir des besoins pressants, au moment où notre armée sur le pied de guerre coûte énormément à l'Etat ; je ne sais, dis-je, si c'est au moment où le chiffre de notre budget est tellement élevé, qu'il nous donne la certitude, ou peu s'en faut, que la fin de l'exercice courant rendra un nouvel emprunt nécessaire pour subvenir à des besoins incessants, qu'il faille devenir dispensateurs faciles des deniers publics et créer une charge dont l'Etat n'a pas été grevé depuis trente ans, sans qu'il en soit résulté un préjudice notable. Non, messieurs, je déclare hautement que je croirais trahir mon mandat si je consentais à ce que pareille majoration fût faite." *Moniteur belge* n°114 et 115, des 23 et 24 avril 1832.

¹²⁴⁶ De discussie omtrent de financiering van het bisdom Brugge is trouwens revelerend voor de bewustwording van de gevolgen van de afspraken. Louis Jamme (unionist) herinnerde aan de precaire financiële situatie "...aujourd'hui je crois que nous devons nous borner à voter les dépenses strictement nécessaires...". *Moniteur belge* n°114 et 115, des 23 et 24 avril 1832.

Balthasar Bourgeois (liberaal) sloot hierbij aan en vroeg dat men prioriteiten zou stellen en "... cet objet doit être ajournée dans ce moment où l'on a retranché par nécessité des dépenses beaucoup plus urgentes...". *Moniteur belge* n°114 et 115, des 23 et 24 avril 1832.

¹²⁴⁷ Ont voté pour la majoration: Taintenier (liberaal), Coppieters (katholiek), Delehaye (liberaal), Dellafaille (katholiek), de Meer de Moorsel (katholiek), W. de Mérode (katholiek), de Nef (katholiek), de Sécus (katholiek), Desmet (katholiek), de Terbecq (katholiek), Devaux (liberaal), Dewitte (katholiek), Domis (katholiek), Dubus (katholiek), Dugniolle (katholiek), Dumortier (katholiek), Duvivier (liberaal), Goethals (katholiek), Hye-Hoys (katholiek), Lebeau (liberaal), Lefebvre (katholiek), Morel-Danheel (katholiek), Olislagers (katholiek), Osy (liberaal), Polfvliet (liberaal), A. Rodenbach (katholiek), C. Rodenbach (katholiek), Serruys (katholiek ?), Ullens (katholiek), Vanderbelen (katholiek), Van Innis (katholiek), Van Meenen (liberaal), Vergauwen (katholiek), Vuylsteke (katholiek), Ch. Vilain XIII (katholiek), H. Vilain XIII (liberaal) de Muelenaere (katholiek), de Theux (katholiek), Raikem (katholiek), de Gerlache (katholiek).

Ont voté contre : MM. Barthélemy, Berger, Bourgeois, Brabant, Cols, Corbisier, Dautrebande, H. de Brouckère, d'Elhounne, Desmanet de Biesme, Destouvelles, de Woelmont, d'Hoffschmidt, d'Huart, Fleussu, Fallon, Gendebien, Goblet, Jamme, Jonet, Jullien, Leclercq, Mary, Milcamps, Pirmez, Nothomb, Raymaeckers, Rogier, de Tiecken, Watlet et Zoude. *Moniteur belge* n°114 et 115, des 23 et 24 avril 1832.

De koning deed er duidelijk ook alles aan om de clerus gunstig te stemmen. Het Koninklijk Besluit van 7 januari 1834: "Arrêté concernant le produit des biens et rentes cédés au domaine et formant des revenus des fabriques d'église"¹²⁴⁸, waarbij de kerkfabrieken in de mogelijkheid werden gesteld "... à se mettre en possession des biens et rentes d'origine ecclésiastiques ou religieuses restés à l'administration des domaines", is revelerend voor de meer dan coulante houding jegens de kerk.

Onder Willem I was er al een procedure¹²⁴⁹ ingesteld waarbij bepaald werd op welke wijze kerkfabrieken opnieuw in het bezit gesteld konden worden van goederen en renten. Het "Arrêté royal qui détermine le mode d'après lequel les fabriques des églises catholiques seront remises ou confirmées dans la possession des biens et rentes qui leurs ont dévolus en vertu de la loi du 7 thermidor an XI"¹²⁵⁰ wilde komaf maken met twisten en eigendomstitels en de rechten op rente verankeren. Dit, zo werd gesteld, zowel in het belang van de kerkfabrieken als in het belang van: "le bon ordre dans l'administration (qui) exige qu'il soit mis un terme à l'incertitude encore existante..."... "qu'on établisse d'une manière définitive quels sont les anciens biens d'Église qui, en vertu de la loi précitée, doivent rester réunis au domaine, et quels autres doivent rester en la possession des fabriques ou leur être restitués..."

Dergelijke operaties volgden elkaar blijkbaar op: restitutie onder napoleon, restitutie onder Willem I. Op 31 december 1830 was door het Voorlopig Bewind ook een initiatief genomen: "Dès la réunion du congrès, l'administrateur des finances fit entendre des promesses de redressement. Le gouvernement provisoire satisfait même à une partie des réclamations des fabriques, par son arrêté du 31 décembre 1830."¹²⁵¹

Op de vergadering van de Kamer van 3 oktober 1833 werd hieromtrent geïnterpelleerd door Jean-Baptiste Brabant (katholiek) die in zijn betoog de problemen opsomde. Hij herinnerde aan de diverse besluiten onder de Franse periode en verwees ook naar het Syndicaat onder Willem I waarbij "Les poursuites vexatoires du syndicat d'amortissement, celles surtout qui avaient pour objet de dépouiller les fabriques des églises et les établissements de charité d'une partie des biens que leur attribuaient les lois et les arrêtés en vigueur..." en voor hem overduidelijk was dat dit "... sont l'un des griefs qui ont soulevé l'opinion publique contre le gouvernement des Pays-Bas.". Voor Brabant was het dan ook dringend tijd om dit onrecht weg te werken en rechtszekerheid te scheppen.¹²⁵²

¹²⁴⁸ Règne de Léopold Ier. An 1834. N°4. Blz. 33

¹²⁴⁹ "Arrêté royal 19 août 1817 qui détermine le mode d'après lequel les fabriques des églises catholiques seront remises ou confirmées dans la possession des biens et rentes qui leurs ont dévolus en vertu de la loi du 7 thermidor an XI." in Pasinomie ou collection complète des Lois, Décrets, Arrêtés et Règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Deuxième série. Tome quatrième. Monarchie constitutionnelle. 1er janvier 1817 - 31 décembre 1818. Société typographique Belge, Ad. Wahlen et Cie. Bruxelles. 1839. Blz. 200.

¹²⁵⁰ Een weder afstand werd uitgevaardigd door de wet van 7 Thermidor van het jaar XI (26 juli 1803), artikel 1: "De niet vervreemde goederen van de kerkfabrieken, alsmede hun niet overgedragen renten, waarvan zij genoten, worden aan hun oorspronkelijke bestemming teruggeschonken".

¹²⁵¹ "Dès la réunion du congrès, l'administrateur des finances fit entendre des promesses de redressement. Le gouvernement provisoire satisfait même à une partie des réclamations des fabriques, par son arrêté du 31 décembre 1830."

¹²⁵² "...le renouvellement des poursuites vexatoires de l'odieux syndicat ne peut que déconsidérer le gouvernement sorti de la révolution, et il est d'une sage politique de consacrer par une loi l'arrêté du

Ondertussen had ook de clerus niet stil gezeten en was contact opgenomen met Rome. Daar werd het probleem onderzocht en in zijn antwoord liet Gregorius XVI op 16 september 1833¹²⁵³ weten dat toestemming gegeven werd aan de aartsbisschop en de bisschoppen om contact op te nemen met de "... Roi des Belges et avec son gouvernement. Vous pourrez arranger cette affaire en commun, et même par l'un d'entre vous désigné à cet effet par ses collègues."¹²⁵⁴ Het resultaat was het Koninklijk Besluit van 7 januari 1834.

In de aanhef van dat Koninklijk Besluit werd verwezen naar artikel 36 van 30 december 1809 van het keizerlijk Decreet op de Kerkfabrieken en meer bepaald naar punt 3 dat stelt dat "De inkomsten van elk kerkbestuur bestaan uit: ... 3° de opbrengst van de aan het domein verheelde goederen en renten waarvan de inbezitneming door ons werd gemachtigd of zal gemachtigd worden; ...".¹²⁵⁵ Uit het vermoeden "... qu'il paraît encore exister des biens et rentes, d'origine ecclésiastique ou religieuse, cédés à l'administration des domaines ...", waarbij benadrukt wordt dat "... l'époque à laquelle la prescription pourra être opposée par d'illégitimes détenteurs de biens ou débiteurs de rentes est très prochaine ..." vloeit voort dat de nodige maatregelen moesten worden genomen om alle hindernissen die een weder in bezitstelling bemoeilijken weg te nemen.¹²⁵⁶ Daarbij kwam dat een dergelijke maatregel "... sans causer de préjudice à l'Etat, sera avantageuse aux fabriques et, par suite, aux communes chargées de pourvoir à l'insuffisance de leurs revenus...".

Deze operatie kwam dus alle betrokkenen ten goede: er werd rechtszekerheid geschapen en de lokale overheden zagen er wellicht hun financiële inspanningen, ten gunste van de kerkfabrieken, door dalen. In zes artikelen werd de procedure vastgelegd. Artikel 2 stipuleerde dat "Cette possession leur sera acquise par le fait seul et du jour même de la découverte ou de la déclaration, lesquelles seront constatées par acte devant notaire ...".

Het Koninklijk Besluit van 7 januari 1834 kon op de instemming van de bisschoppen rekenen. Voor hen was het immers belangrijk de verjaringstermijn¹²⁵⁷ niet te overschrijden. De verborgen goederen zouden in maart 1834 immers niet enkel aan de staat ontsnappen, maar ook definitief verloren zijn voor de kerk. Op 16 september 1833 had paus Gregorius XVI met

gouvernement provisoire, qui avait répondu sur ce point au vœu général." *Moniteur belge* n°278, du 5 octobre 1833 et *Moniteur belge* n°279, du 6 octobre 1833.

¹²⁵³ S.n. *Journal historique et littéraire*. 1834. Tome I. Chez P. Kersten. Liège. 1834. Deel : Situation de l'église en Belgique. Episcopat Belge.

¹²⁵⁴ "Et quand vous aurez obtenu une loi ou une déclaration solennelle, appuyée sur le droit public en vigueur dans votre pays, par laquelle on déclare rendus à l'Eglise, ainsi qu'il a été dit plus haut, les biens cachés ou non saisis de fait par le gouvernement, n'importe par quelle raison, vous pouvez, de votre côté, déclarer en notre nom, que le susdit art. 13 du concordat de 1801, est étendu à tous les autres biens saisis, soit qu'ils aient été vendus après le concordat par le gouvernement, soit qu'ils soient encore en sa possession." S.n. *Journal historique et littéraire*. 1834. Tome I. Chez P. Kersten. Liège. 1834. Blz. 14.

¹²⁵⁵ Bron: Justel. Gegevensbank Justitie. Publicatie: 30-12-1809 nummer: 1809123050. Dossiernummer: 1809-12-30/01. Inwerkingtreding: 30-12-1809 30 december 1809. Keizerlijk Decreet op de kerkfabrieken.

¹²⁵⁶ "...Considérant qu'il importe de lever ces entraves et d'assurer l'exécution franche et entière de la disposition citée; Considérant que ce but sera atteint par la mise en possession au moment où les découvertes et révélations sont dûment constatées; ...".

¹²⁵⁷ Burgerlijke verjaringstermijn van 30 jaar.

het voorstel ingestemd, waarbij hij echter als eis stelde dat het onomkeerbare karakter duidelijk vastgelegd moest worden. Hieraan werd voldaan. Een vlotte procedure werd afgesproken "Il leur suffirait de faire constater la découverte ou révélation par un simple acte devant notaire".

Door deze eenvoudige procedure kregen de kerkfabrieken een voorkeursbehandeling. De weldadigheidsinstellingen zelf waren onderworpen aan een besluit van 17 maart 1815 en van 17 april 1817 dat hen een veel zwaardere procedure oplegde.¹²⁵⁸

Onmiddellijk na de publicatie van het Koninklijk Besluit stuurden de bisschoppen de nodige instructies rond: "...pour que vous vous hâtiez de révéler, par acte authentique, en faveur des églises, surtout des églises pauvres, les biens que vous sauriez être demeurés celés au domaine, ou ceux que vous parviendriez à découvrir, afin d'éviter la prescription dont le terme est près de s'accomplir. » Er werd benadrukt dat het noodzakelijk was « ... que tout se fasse secrètement, jusqu'à l'accomplissement de ces formalités. Il faudra aussi nous communiquer un tableau des biens révélés, pour que nous attribuions, en vertu des pouvoirs apostoliques, la possession canonique à vos églises." ¹²⁵⁹

In een tweede schrijven van januari 1834 werd gesteld dat "Jugeant que l'arrêté du Roi du 7 janvier 1834 remplit pleinement l'intention de Sa Sainteté, faisant usage du pouvoir qui nous a été conféré, nous déclarons, au nom de N. S. P. le Pape Grégoire XVI, que l'art.13 de ladite convention s'étend à tous les autres biens dont il a été fait mention ci-dessus, et qui ont été aliénés par le gouvernement ou sont restés en sa possession. Cet article est ainsi conçu : Sa Sainteté, dans l'intérêt de la paix et pour l'heureux rétablissement de la Religion, déclare que les acquéreurs de biens aliénés d'église et leurs ayant-cause, ne seront inquiétés ni par elle, ni par ses successeurs les Pontifes romains, et qu'ils en auront irrévocablement la propriété avec les revenus et les droits qui s'y rattachent." ¹²⁶⁰

De kerkfabrieken haastten zich met het verzamelen van alle gegevens "... des biens et rentes dans le cas de la loi du 4 ventôse an 9 et de l'arrêté du 7 janvier 1834, celés aux domaines." en deden zelfs beroep op deskundigen die, in ruil voor hun medewerking, op een riante vergoeding konden rekenen. Deze te riante vergoeding trok zelfs de aandacht van de betrokken Minister van Binnenlandse Zaken de Theux. ¹²⁶¹ Vastgesteld werd bijvoorbeeld dat de kerkfabrieken akkoorden sloten met de onrechtmatige houders van dergelijke goederen. Volgens F. Antoine is dit een mogelijke verklaring voor het grote aantal schenkingen. ¹²⁶²

¹²⁵⁸ F. Antoine. Entre Ancien et Nouveau Régime : ... Blz. 7

¹²⁵⁹ Journal historique et littéraire. 1834. Tome I. Blz. 18

¹²⁶⁰ Journal historique et littéraire. 1834. Tome I. Blz. 19

¹²⁶¹ F. Antoine. Entre Ancien et Nouveau Régime : ... Blz. 10

¹²⁶² Het Rijksarchief bevat een nog niet volledig ontsloten inventaris van dossiers met betrekking tot "inbezittingen/renvoi en possession". Hierin zijn dossiers uit de periode 1814 tot en met 1902 geïventariseerd. In het deelbestand AR. 07/01/1834 zijn voor de provincie Antwerpen 44 dossiers te vinden, voor Brabant zijn dat er 94, voor Henegouwen 63, voor Luik 48, voor Limburg 176, voor Luxemburg 57, voor Namen 32, voor Oost - Vlaanderen 56 en voor West -Vlaanderen 47. Wanneer men de dossiers eind 1814 – 1830 overloopt ziet men jaarlijks tientallen dossiers die worden geopend. De periode begin 1830 – begin 1834 telt reeds veel minder dossiers.

Het Koninklijk Besluit van 7 januari 1834 zou echter een onverwacht gevolg hebben: het lag mede aan de basis van een sterk wantrouwen jegens de clerus en het zou mee bijdragen tot de ontwikkeling van het antiklerikalisme en het unionisme mee ondergraven.

De daaropvolgende decennia zouden kerkfabrieken, Domeinen en particulieren (verdacht van onrechtmatig bezit van kerkelijke goederen) met elkaar in conflict komen. Langdurige en technisch complexe processen, waarbij zelfs gerefereerd werd naar de gebruiken onder het Ancien régime, volgden elkaar op.

De liberalen gingen meer en meer de nadruk leggen op de nood aan een volledige en correcte inventarisatie van de bezittingen en de nood aan transparantie van de werkelijke noden van de clerus voor de organisatie van de cultus: "Très vite l'arrêté royal du 7 janvier 1834 concentra plusieurs points de tension entre catholiques et libéraux, à savoir: les besoins réels du culte, la bienfaisance et la main morte."¹²⁶³

Deze verregerende toegeeflijkheid kan dan wel politiek verklaard worden, toch moet ze verwondering wekken. Economisch en sociaal staat men er begin de dertiger jaren zeker niet goed voor. De financiële problemen van de nieuwe natie waren niet min. De economische crisis, de afscheiding, de problemen ingevolge de verstoorde markt voor de zware industrie en de textielnijverheid, de sluiting van de Schelde, de problemen met de haven van Antwerpen, de emigratie van industriële, handelaars en reders en het wantrouwen van de financiers laten zich voelen.

Els Witte spreekt zelfs van een financiële noodsituatie die reeds midden 1831 gevaarlijke afmetingen aanneemt: hoge uitgaven en wankele inkomsten brengen internationaal en nationaal het voortbestaan van België in gevaar. Op internationaal vlak wordt de toekomst van België risicovol geheten. De financiers wachten af. Op binnenlands vlak wordt een onsuccesvolle vrijwillige lening gevolgd twee gedwongen leningen met als resultaat dat men zelfs het leger moet inzetten om tot betaling aan te zetten. Pas na de ondertekening van het verdrag van de 24 Artikelen komen geldschietters over de brug. De jaarlijkse rente en de aflossingsmodaliteiten zijn een winstgevende zaak voor de Rothschilds, maar een zeer slechte zaak voor België. Het bankwezen zal de Belgische overheid in feite de verplichting opleggen om de vrede te verzekeren. In 1832 bedragen de lasten uit de staatsschuld 35% van alle staatsuitgaven.¹²⁶⁴

De Rooms - Katholieke Kerk haalde uiteindelijk heel wat binnen. Eén wens werd niet vervuld: wat het artikel 20 betreft werd de mogelijkheid van het toekennen van rechtspersoonlijkheid aan religieuze verenigingen waarin het ontwerp wel voorzag, uiteindelijk niet weerhouden.

De financiering stootte op verzet, maar was uiteindelijk een "uitzonderingssituatie", een zakelijke operatie.

¹²⁶³ F. Antoine. Entre Ancien et Nouveau Régime: Blz. 10

¹²⁶⁴ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Blz. 154

Wellicht verwoordde Jules Barra, liberaal politicus, de totstandkoming van het akkoord omtrent de bezoldiging van de leden van de clerus het duidelijkst wanneer hij stelde dat “En Belgique, le traitement des ministres des cultes n’est qu’un accident. C’est une combinaison financière qui a paru utile et que du reste les habitudes et les circonstances imposaient, c’est la conservation d’un état de choses qu’on croyait dangereux de changer.”¹²⁶⁵

Kan de wetgever zowel de bezoldiging als het aantal bezoldigde leden van de clerus beperken? Bara ¹²⁶⁶ is van oordeel dat dit kan, het komt de clerus niet toe eenzijdig haar wil in deze op te dringen; het is de opdracht van de regering, gecontroleerd door het parlement, om dit te regelen: “Dans la théorie de la séparation, l'autorité religieuse ne peut intervenir officiellement dans cette fixation, parce que les églises ne peuvent imposer leur volonté à l'État, et que ce dernier en les subsidiant ne fait que leur accorder une faveur à laquelle en droit pur elles ne peuvent prétendre.” En, wenst de eredienst meer bedienaren, dan komt het deze toe hier zelf voor in te staan. Conform de scheiding tussen kerk en staat dringt de overheid in deze haar wil niet op: “L'État limite le nombre des ministres des cultes salariés, seul ou avec le concours des diverses autorités religieuses, selon la théorie que l'on adopte, mais cette limite n'oblige pas les religions.”. Wat de toegang tot betoelaging betreft oordeelt Bara dat het enkel de wetgever, in alle vrijheid, toekomt hierover te beslissen.¹²⁶⁷ Zelf ziet hij één bepalend criterium: over een voldoende aantal aanhangers beschikken.

Het artikel van de Grondwet dat de financiering regelt – heden genummerd 181 - werd ondertussen aangevuld met een tweede paragraaf. Bij grondwetsbepaling van 5 mei 1993 werd artikel 181 aangevuld zodat ook de lekenconsulenten in aanmerking zouden komen. Het was de laatste stap alvorens de niet-confessionele gemeenschap kon worden erkend.¹²⁶⁸ De erkenning die hieruit voortvloeide opende de deur voor de financiering. Ondertussen hadden andere erediensten een erkenning en dito financiering weten te bekomen.

Artikel. 181 G.W. luidt nu: “§ 1. De wedden en pensioenen van de bedienaren der erediensten komen ten laste van de Staat; de daartoe vereiste bedragen worden jaarlijks op de begroting uitgetrokken. § 2. De wedden en pensioenen van de afgevaardigden van de door de wet erkende organisaties die morele diensten verlenen op basis van een niet-confessionele levensbeschouwing, komen ten laste van de Staat; de daartoe vereiste bedragen worden jaarlijks op de begroting uitgetrokken.”

¹²⁶⁵ J. Bara. Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 27

¹²⁶⁶ J. Bara. Essai sur les Rapports de L'état et des religions au point de vue constitutionnel. Blz. 63 e.v.

¹²⁶⁷ “Quand un culte doit-il être admis au budget ? C'est un point que les Chambres tranchent souverainement, sans être astreintes à des règles fixes.”

¹²⁶⁸ In een persbericht werd door het Humanistisch Verbond (afgekort HV) het belang van deze erkenning onderstreept: “De erkenning toont aan dat geen moeite gespaard mag worden om, zelfs in een democratisch land, een samenleving op te bouwen, die op wederzijdse eerbied en op het aanvaarden van waardendiversiteit steunt. Het mag een verheugende ontwikkeling worden genoemd dat een zo opmerkelijk aantal parlementsleden het voorstel van de senatoren Lallemand, Vandersmissen, Hasquin, Seeuws, Vaas en Desmedt onderschreven. Het is tevens de gelegenheid hulde en dank te betuigen aan Willy Calewaert en Karel Poma, leden van de Raad van Bestuur van HV, die als parlementsleden de eerste stappen op deze erkenningsweg hebben gezet. HV zal dan ook door deze erkenning de vrijzinnige levensbeschouwing in al haar facetten verder uitdragen en optreden als verdediger van een totale integratie van de vrijzinnige levensbeschouwelijke waarden in onze maatschappij.” Bron: Kaderblad Humanistisch Vrijzinnig Vormingswerk, nr.133. 1993. Blz. 3

Voor sommige vrijzinnigen was het inschrijven en financieren van de vrijzinnigheid een contradictie en in feite iets “onnatuurlijks. Ook constitutionalist Marc Uyttendaele had het er moeilijk mee en hij ventileerde zijn ongenoegen.¹²⁶⁹ Voor hem betekende de uitbreiding van artikel 117 een bevestiging van het principe van de financiering en een hindernis erbij voor zij die de laïcisering van de overheid voorstonden. P. Grollet¹²⁷⁰ repliceerde door te stellen dat: “Loin d’être une fin en soi, la reconnaissance de la laïcité n’est qu’un moyen de porter plus loin la concrétisation de nos valeurs.”¹²⁷¹ Er werd echter ook erkend dat men zich “besmet” had, dat men niet langer door iedereen als verdediger van de lekensamenleving werd gezien en dat men de deur had opengezet voor verdere erkenningen.¹²⁷² Grollet was van oordeel dat “Ce processus achève également de donner aux mots "laïcité" et "laïque" un sens plus restrictif en Belgique qu’en France.”¹²⁷³ Schreiber reikt dan weer, verwijzende naar het eerste amendement van de Grondwet van de Verenigde Staten¹²⁷⁴, een interessante piste aan wanneer men de scheiding tot in zijn uiterste consequentie wil doorvoeren: “... la séparation est nette, et justifie qu’il n’y ait pas de financement public des religions...”¹²⁷⁵

Op 24 februari 1831 zal de Grondwet in werking treden¹²⁷⁶. Krachtens het decreet van 24 februari 1831¹²⁷⁷ "M. Érasme-Louis baron Surlet de Chokier est nommé régent de la Belgique".¹²⁷⁸ Op 26 januari 1831 zullen de vijf Voorzitters van de bijzondere comités (in feite vervulden deze comités zowat de rol van ministerie) benoemd worden tot minister.¹²⁷⁹

¹²⁶⁹ “Une religion de trop.” Krant: Le Soir. 10 en 11/09/1994.

¹²⁷⁰ Philippe Grollet stond van 1988 tot 2007 aan het hoofd van de Centre d’Action Laïque (CAL).

¹²⁷¹ C. Sägesser. Le prix de nos valeurs. Blz. 28

¹²⁷² “Ce choix ... crée une situation parfois difficile à expliquer, en particulier vis-à-vis de ceux qui n’ont pas une bonne conscience de l’histoire et de la vie politique belge : le courant laïque milite pour l’émancipation de l’Etat et de la société de l’influence des Eglises tout en ayant créé un mouvement organisé, qui est désormais reconnu et financé par les pouvoirs publics sur la même base que les cultes. Cette indéniable victoire de l’accession au financement public a entraîné la perte d’une partie de sa légitimité en tant que défenseur de la laïcité politique. Il est en effet difficile de demeurer au-dessus de la mêlée, tout en étant un des bénéficiaires du budget désormais "des cultes et de la laïcité." C. Sägesser. Le prix de nos valeurs. Blz. 29

¹²⁷³ Ibid. Blz. 29

¹²⁷⁴ Het Congres zal geen wet aannemen die betrekking heeft op een staatsgodsdienst, of de vrije uitoefening van godsdienst verbiedt; of de vrijheid van meningsuiting of de persvrijheid beperkt; of het recht van het volk beperkt om vreedzame bijeenkomsten te beleggen, en verzoekschriften voor een herstel van grieven tot de regering te richten.

¹²⁷⁵ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque...ou presque. Blz.150

¹²⁷⁶ “A dater du jour de l’entrée en fonctions du régent, la constitution deviendra obligatoire dans toutes celles de ses dispositions qui ne sont pas contraires au présent décret. Le congrès national se réserve le droit de nommer le chef de l’État. Le congrès exclusivement continuera à exercer les pouvoirs législatif et constituant ; néanmoins le régent pourra exercer l’initiative par l’intermédiaire de ses ministres. Le régent ne prendra part à l’exercice du pouvoir législatif que lorsque le congrès national aura été remplacé par la législature ordinaire.”

¹²⁷⁷ E. Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831. Tome I. Blz. 169. N° 101. Nomination du régent. Décret du 24 février 1831.

¹²⁷⁸ Art. 5. Il est assigné mensuellement au régent une liste civile de dix mille florins. Il est mis à la disposition du régent un des palais de la nation. Il lui est ouvert un crédit de dix mille florins pour frais de premier établissement. Bruxelles, au palais de la Nation, le 24 février 1831. Le vice-président du congrès national, (Getekend) E. C. De Gerlache.

¹²⁷⁹ Met Surlet de Chokier als regent (katholiek), De Gerlache (katholiek) als voorzitter van het Nationaal Congres en tevens voorzitter van de Ministerraad, bestond de eerste Regering verder uit de liberalen Goblet, Gendebien,